

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Библиотека
ЗНАМЕН СРБИСТИКЕ
Одјељење за језик

Књига 17

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти
Проф. др Илијана Чутура
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Милош Ковачевић

Ана Јањушевић Оливери

НА РУБОВИМА СИНТАКСЕ

Андрићев институт
Андрићград, 2024

САДРЖАЈ

Уводна ријеч	7
--------------------	---

ИНТЕНЗИФИКАЦИЈА И ИНТЕНЗИФИКАТОРИ

СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА ИНТЕНЗИФИКАЦИЈЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	13
---	----

ПРИЛОЗИ СА ИНТЕНЗИФИКАТОРСКОМ ФУНКЦИЈОМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	36
---	----

АДЈЕКТИВНИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	61
---	----

ПЕРИФРАСТИЧКИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	83
--	----

ИНТЕНЗИФИКАТОР <i>И ТО</i> У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	101
---	-----

ПОНАВЉАЊЕ КАО НАЧИН ИНТЕНЗИФИКАЦИЈЕ ЈЕДИНИЦА У ПРЕДИКАТУ	123
--	-----

ИНТЕНЗИФИКАЦИЈА СИНТАКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА ИНТОНАТИВНИМ ИЗДВАЈАЊЕМ..	141
--	-----

ЈЕДИНИЦЕ НА РУБОВИМА КАТЕГОРИЈА

РИЈЕЧЦЕ И ЊИХОВИ ОПИСИ У РЈЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	159
ФУНКЦИОНАЛНОСТ ПАРТИКУЛА У РАЗГОВОРНОМ ДИСКУРСУ	177
ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУПИ РИЈЕЧЦАМА У ГРАМАТИКАМА СРПСКОГ/ СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА	193
А И АЛИ – ИЗМЕЂУ ВЕЗНИКА И ИНТЕНЗИФИКАТОРСКИХ ПАРТИКУЛА	209
ПАРТИКУЛЕ ВЕЗНИЧКОГ ПОРИЈЕКЛА У ЊЕГОШЕВОМ ЈЕЗИКУ	227
ВЕЗНИК ЕМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	253
СТАТУС ЛЕКЕМЕ САМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	275
Библиографска забиљешка о прилозима у књизи....	285
Именски регистар.....	289
Биљешка о аутору.....	291

УВОДНА РИЈЕЧ

Студија *На рубовима синтаксе* представља наставак и разраду ауторових претходних истраживања отпочетих у докторској дисертацији и публикованих у монографији *Интензификационске јартикуле у савременом српском језику*. Књига садржи четрнаест прилога груписаних у два поглавља – „Интензификација и интензификатори” и „Јединице на рубовима категорија”. Сви текстови овдје сабрани претходно су објављени у еминентним домаћим часописима и тематским зборницима уз двоструко рецензирање, а ради укључивања у ову књигу и њене тематске цјелине већина њих је прерађена и допуњена. Први текст „Семантичка категорија интензификације у савременом српском језику” објединио је у себи два претходно објављена рада како би пружио ваљан увод не само у прво поглавље него и у проблематику рубних јединица уопште.

Прилози сабрани у овој књизи имају исходиште у интересовању за поступке интензификације и интензивирања, који су аутора увели у врло изазовно и недовољно истражено поље комуникативне синтаксе. Сама комуникативна синтакса, о којој се говори тек од седамдесетих година двадесетог вијека, рубна је поддисциплина синтаксе која проучава синтаксичке јединице са аспекта њихове комуникативне функције, те се као таква преплиће са прагмалингвистиком и лингвистиком текста. Само

комуникативно оријентисана синтакса омогућава описивање и одређивање поступака интензификације као и дефинисање јединица чије се значење и припадност врсти ријечи могу одредити тек у односу на њихову комуникативну функцију коју остварују у тексту, односно дискурсу.

Интензификација, којој је посвећено прво поглавље, сагледана је као семантичко-прагматичка категорија заснована на поступцима комуникативно-експресивног и градуативног наглашавања исказа или његовог дијела. Поглавље садржи седам радова, а у уводном тексту су описани семантичка категорија интензификације и типови интензификације, као и главна средства њеног изражавања груписана у оквиру централног семантичког поља вербалне, тј. лексичке интензификације. Будући да су партикуле као примарни интензификатори описане у монографији *Интензификацијорске партикуле у савременом српском језику*, у овој књизи, приказани су придјеви и прилози као секундарна средства изражавања интензификације, те перифрастичке партикуле као вишекомпонентне јединице способне да на различите начине појачавају исказ или неки његов дио. Такође, у двама радовима скицирана су и периферна поља интонативне и синтаксичкостилистичке интензификације (кроз испитивање репетиције јединица у предикату).

Седам прилога у другом поглављу описује и дефинише статус јединица захваћених процесима конверзије, транспозиције или хибридизације, које се самим тим налазе на рубовима врста ријечи. Средиште истраживања заузимају ријечце (њима су у цијелости посвећена три прва чланка у другом поглављу) које су махом настале конверзијом прилога и везника, али и других врста ријечи. И овдје се показује да је за дефинисање ријечци, али и за издвајање њихових подврста – партикула и модалних ријечи – кључна функција коју ове јединице имају у комуникацији. Такође, на основу комуникативне функције

утврђује се да су поједине јединице полифункционалне, те да у различитим контекстима могу остварити различите улоге, што је посебно показано на примјеру лексеме *сам* у посљедњем тексту књиге. И док су прилози и придјеви склони транспоновању, односно полифункционалности, независни везници се показују као средства хибридикације, јер су у стању да при истој употреби функционишу не само као везивна средства него и као интензификатори. Ова појава посебно је обрађена у радовима „А и али између везника и интензификаторских партикула”, „Партикуле везничког поријекла у Његошевом језику” и „Везник *ем* у савременом српском језику”.

Поједине појаве први пут добијају свој опис и објашњење у радовима који су подлога ове књиге. На примјер, први пут се помињу и описују адјективни интензификатори у српском језику, интонативна интензификација, везник *ем*, разјашњава се статус лексеме *сам*... У осталим прилозима даје се детаљнији опис и објашњење појава на које је и раније у србистици указивано. Тако се у књизи прецизира улога интензификатора и *џо*, показује се да и перифрастичке партикуле остварују различите типове интензификације, разјашњава се статус елемента уметнутог између удвојених облика у предикату, препоручен је модел обраде ријечци као лексикографских јединица, проширена су сазнања о хибридној употреби независних везника итд.

Испитиване појаве јесу рубне, али не и маргиналне. Циљ нам је био да покажемо да су комуникативно релевантне и оне јединице које са структурног и семантичког аспекта имају статус факултативних елемената, те да се са рубних подручја боље дâ сагледати и синтакса као комплексна лингвистичка дисциплина.

У Београду, 20. марта 2024. Ана Јањушевић Оливери

ИНТЕНЗИФИКАЦИЈА И ИНТЕНЗИФИКАТОРИ

КАТЕГОРИЈА ИНТЕНЗИФИКАЦИЈЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

1. Увод

У одређивању категорије интензификације полазимо од петроградске теорије функционалне граматике, у којој се интензификација посматра као семантичка категорија прагматичког карактера. Она је, према мишљењу представника Бондаркове школе, изведена од категорија квалитативности и квантитативности, с једне стране, а с друге – од посебне прагматичке категорије, чији садржај може бити схваћен у оквирима когнитивне лингвистике помоћу појмова 'издвојеност (релевантност)' и 'истицање' (Родионова 2005: 156–157).

Термин интензификатор у лингвистику уводи Двајт Болинцер, а под њим подразумева сваку јединицу која је способна да градира квалитет, било да је он већи или нижи у односу на норму (Болинцер 1972: 16). Овако схваћена интензификација у великој се мјери преплиће са степеновањем, тј. градирањем, јер је за категорију градуелности најважније упоређивање (градирање) квалитативне ознаке у односу на норму (Родионова 2005: 156). Међутим, категорија интензификације не почива на од-

1 У овом истраживању сабрани су и у знатној мјери допуњени резултати публиковани у научним чланцима „Категорија интензификације у савременом српском језику” и „Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику” – в. Библиографску забиљешку на крају књиге.

мјеравању, већ на личној оцјени, тј. ставу комуникатора који комуникативно и/или експресивно наглашава одређени појам. Слиједећи ставове петроградске функционалне граматике, интензификацију схватамо као семантичко-прагматичку категорију која подразумијева процес комуникативно-експресивног и градуативног наглашавања одређене синтаксичке јединице (синтаксеме, синтагме, реченице, односно исказа).

У литератури која се бави категоријом интензификације,² не прави се разлика између комуникативно-експресивног и градуативног наглашавања, а интензификација и интензивирање користе се као синоними. Комуникативно и/или експресивно наглашавање исказа или његовог дијела одраз је говорникове потребе да истакне елемент који за њега има највећи значај, док градуативно наглашавање подразумијева говорникову процјену степена заступљености особине у односу на норму, односно степен одударања од прототипа. У подлози обају процеса лежи лична оцјена говорног лица, с тим што се у првом случају процјењује степен комуникативног значаја одређеног елемента, а у другом се на скали интензитета маркира особина имплицитно присутна у денотативном значењу јединице која се појачава. Стога би ваљало и терминолошки разграничити *интензификацију*, као комуникативно и/или експресивно наглашавање исказа или његовог дијела и *интензивирање*, као процес при коме се градуативно наглашава одређена јединица. Интензификација се остварује примарно интензификаторским партикулама, а секундарно и синтаксичкостилистичким средствима и интонацијом, док се функција интензивирања првенствено везује за одређене начинске и количинске прилоге и описне и односне придјеве, чије је де-

2 Исп.: Болинцер 1972, Кверк и др. 1972, Волф 1985 и Арутјунова 1988.

нотативно значење квалитета или квантитета потиснуто у одређеним контекстима да би се актуализовало значење субјективне оцјене.

Категорија интензификације у савременом српском језику врло је хетерогена, јер укључује више интензификаторских типова који се притом могу изразити јединицама различитог нивоа – од фонолошког, преко морфолошког, лексичког до синтаксичког нивоа. У наставку истраживања приказаће се типови интензификације у савременом српском језику и њихова средства изражавања у оквиру вербалног (лексичког) функционално-семантичког микропоља.

2. Типови интензификације

Утврђена дистинкција између комуникативно-експресивног и градуативног наглашавања упућује на то да је интензификација хетерогена појава, којом се, у зависности од употријебљених средстава и комуникативног контекста, на различите начине модификује исказ или неки његов дио. Међутим, и унутар самог подтипа комуникативно-експресивног наглашавања издвајају се различити начини појачавања, па се тако може говорити о интензификацији у ужем смислу, фактивној, пресупозицијској, рестриктивној, адверзативно-концесивној, као и емфатичкој интензификацији, која се, опет, од других типова интензификације диференцира тиме што почива примарно на експресивно-емотивној компоненти комуникације.

2.1. **И н т е н з и ф и к а ц и ј а** у ужем смислу подраумијева комуникативно истицање јединице која у да тој говорној ситуацији носи највећу количину информације. У реченици:

Не бих желио да *даш тебе*³ прегазим – рекао је смијући се (Селимовић: 69) –

интензификатором *даш* појачан је објекат *тхебе*, који је уједно и носилац логичког акцента. Овај реченични елемент, будући да је исказан пуним обликом личне замјенице, и без присуства интензификатора, привлачио би на себе логички акценат, али улога партикуле *даш* састоји се у томе да истакне објекат и на прагматичком, али и на експресивном плану. Наиме *даш тхебе* имплицира *тхебе*, а не некој другој, *према другим сам индиферентан*.

2.2. Фактивна интензификација јесте тип интензификације при коме се на фону контекста наглашава један реченични дио или чак исказ у цјелини, али се истовремено истиче и истинитост тврдње изнијете реченицом. У примјеру:

[...] изгледа да *заиста постоји* дервишки начин мишљења о себи и свијету [...] (Селимовић: 129) –

партикула *заиста* комуникативно истиче предикат и истовремено реферише о истинитости субјекатско-предикатске везе, тј. потврђује тачност суда исказаног реченицом „изгледа да постоји дервишки начин мишљења”.

2.3. Пресупозицијска интензификација такође подразумева појачавање на два плана, и то: (1) на комуникативном, када се одређена јединица издваја у односу на остале експлицирани (реченичне) елементе и (2) на дубинском плану реченице, при чему се истиче да је наглашени појам надређен и неком садржају који може, али и не мора бити наведен у контексту, а на који

3 Курзивом обиљежавамо интензификатор, а подвлачењем наглашену јединицу.

сами пресупозицијски интензификатор упућује. Тако интензификатор *и* у реченици:

Због тога предлажемо да се *и* говори држе плеј-бек [Бећковић: 152] –

комуникативно истиче субјекат *говори*, али се њиме истовремено имплицира да постоје и неки други појмови за које је карактеристична иста радња (тј. да се *и* говори као и концерти/нешто друго држе на плеј-бек).

2.4. Рестриктивном интензификацијом издваја се одређени појам као контекстуално најважнији, али се истовремено упућује и на то да диференцијална карактеристика важи само за истакнути елеменат, док су остали у датим околностима искључени. Интензификатори *само* и *једино* у реченицама:

Јесам ли мислио да се *само он* не би изненадио кад би то чуо? Јесам ли вјеровао да ме *једино он* не би пријекорно погледао? (Селимовић: 81) –

контекстуално наглашавају субјекте, истичући да је невршење одређене радње карактеристично за наглашени појам, али не и за остале потенцијалне агенсе.

2.5. Адверзативно-концесивном интензификацијом успоставља се равнотежа између супротстављених садржаја, при чему се истиче, комуникативно и експресивно, мање очекивани садржај. У реченици:

Ако је тако, *и* и сам на добитку, иако боли (Селимовић: 253) –

партикулом *и* и и уравнивају се контрастни садржаји *доби* и и и и *бол*, и истовремено се на фону контекста истиче овај први, као мање очекиван.

2.6. Градуативна и интензификација, односно интензивирање првенствено се односи на појачавање јединица са значењем квалитета на семантичком плану, при чему се истиче степен заступљености особине исказане придјевом или прилогом. Тако се у реченици:

[...] Јарић би у току првих школских мјесеци одабрао „главног разредног шкарта”, створење *веома важно* за његов систем наставе (Ђопић: 162) –

партикулом *веома* истиче садржај придјева *важно* и експлицира се да та одлика превазилази нормални/очекивани степен.

2.7. Емфатичка интензификација подразумева емотивно-експресивно наглашавање одређене јединице. За разлику од осталих видова појачавања, који су усмјерени на пропозицијску компоненту говорног чина, тј. на оно што је исказом изречено, емфатички интензификатори модификују исказ на илокутивном плану, откривајући говорникову намјеру, односно став према ономе што је исказом саопштено. У реченици:

Ма знаш ли ти шта је то коњ, мазго једна? (Ђопић: 12)

партикулом *ма* наглашава се цијели упитни исказ, али се истовремено истиче и став говорног лица који се може интерпретирати као непристајање, противљење.

3. Микропоље вербалне интензификације

Структура било којег функционално-семантичког поља (ФСП), па и ФСП интензификације различито се испољава у језицима свијета. Родионова истиче да је функционално-семантичко поље интензификације у руском језику полицентрично, те да је у њему могуће издвојити трокомпонентно језгро у које улазе лексичка,

морфолошка и творбена средства изражавања интензивности. На периферији поља налазе се фонетичка и синтаксичка средства изражавања дате семантике (Родинова 2005: 159).

Функционално-семантичко поље интензификације у српском језику, према нашем мишљењу, такође је трокомпонентно, тј. има три микропоља: вербално, синтаксостилистичко и интонативно. При томе се прво, вербално језгро, у чији састав улазе ријечи са лексичким и граматичким значењем, налази у центру ФСП интензификације, а друга два заузимају његову периферију. И у вербалном микропољу такође се могу диференцирати центар и периферија. Партикуле као примарни интензификатори заузимају центар тог поља, док се на његовој периферији могу наћи и све остале врсте ријечи чије је основно лексичко или граматичко значење изблиједјело.

3.1. Партикуле, које заједно са модалним ријечима чине ријечце као врсту ријечи, способне су да остваре свих седам типова интензификације. Иако је граматичка и научна литература одавно указала на постојање ријечи „којима се једна реч обележава као да је у нарочитом односу према свима другим речима у реченици” (Белић 1998: 99), тек у новијим граматикама и научним публикацијама спискови партикула, а са њима и ријечци уопште, постају обимнији.⁴ У монографији *Интензификаџорске џарџикуле у савременом српском језику* издвојене су 84 (осамдесет четири) партикуле са интензификаторском функцијом (Јањушевић Оливери 2018а), које су у рјечницима савременог српског језика махом одређене као прилози, узвици, везници, а сасвим ријетко као ријечце.

4 В. нпр. Мразовић, Вукадиновић 1990: 405–444; Ристић 1999: 93–117.

3.1.1. Интензификација у ужем смислу првенствено је везана за асеверативне партикуле. Оне најчешће појачавају реченичне елементе изван предиката, и истичу да се радња исказана предикатом односи само на тај комуникативно издвојени елемент, а не на неки други. Типичне асеверативне партикуле јесу партикуле *даш* и *ујраво*, а њима је слична и партикула турског поријекла *џаман*:

[...] зашто сам *даш* ово купио? (Ћосић: 15); Наишао је *ујраво* у часу кад је могао да постане језичац на кантару моје колебљивости (Селимовић: 50); Слободе има *џаман* толико да се може добро живети (Бећковић: 33).

Партикулама *даш* и *ујраво* дјелимично су синонимичне асеверативне партикуле *лично* и *џавом*, које имају ограничење у погледу дистрибуције – могу се употријебити једино као појачивачи супстантива:

Појавио се и директор лично [...] (Бећковић: 137); Богати, ти си његов унук, лично, унук Аћима Катића из Прерова (Ћосић: 218); То је *џавом* она хајдучина, млинар Дундурије [...] (Ћопић: 37).

3.1.2. Асеверативне партикуле *заиста*, *сјварно* и *јпросио* уз функцију комуникативног наглашавања реченичног елемента или исказа у цјелини указују и на његову истинитост и припадају класи **ф а к т и в н и х и н т е н з и ф и к а т о р а**. Ове јединице најчешће појачавају предикат:

[...] јер изгледа да *заиста* постоји дервишки начин мишљења о себи и свијету [...] (Селимовић: 129); *Сјварно* си будала: да има правде и на лутрији би извуко батине (Бећковић: 243); *Просио* је несхватљиво да се нико раније није сетио ова два појма [...] (Бећковић: 157).

Партикуле *зајраво* и *у сјвари* припадају подврсти **ф а к т и в н и х и н т е н з и ф и к а т о р а** који служе за комуника-

тивно наглашавање и кориговање информације, због чега их сврставамо у групу корективних интензификатора:

Јер је гњев оно што је афекат у афекту, порок у пороку, оно што је зайраво отров и зло у љубомори, зависти и сл. (Секулић: 20); А најгоре је што у сйвари нисам бранио брата, само сам се у једном неразумном тренутку побунио против страшне суровости [...] (Селимовић: 77).

3.1.3. Асеверативно-пресупозицијске партикуле истичу да је јединица уз коју стоје комуникативно најважнија, али и да је надређена и неком садржају који може, али и не мора бити наведен у контексту, а на који сама пресупозицијска партикула упућује. Типични представници ове врсте интензификатора јесу партикуле *и*⁵ и *ни*, као и партикула *џакође*:

Због тога предлагемо да се и говори [као и концерти]⁶ држе плеј-бек (Бећковић: 152); [...] женскоме ни пару [а камоли шта друго] не смеш да даш (Ћосић: 33); Верујте ми, у овом мом страдању ја сам се одморио од ранијег мог живота, који је џакође био страдање, чини ми се горе и од овога (Секулић: 96).

Партикуле *и* и *ни* имају пресупозицијску вриједност када су употријебљене као појачивачи неког реченичног дијела изван предиката, док партикула *џакође* ту вриједност остварује управо у припредикатској позицији.

Наведенима је слична и партикула *чак*, која је такође чешћа као појачивач предиката,⁷ а од претходних се разликује по томе што садржи компоненту неочекиваности у своме значењу:

5 О пресупозицијском карактеру партикуле *и* в. Јањушевић 2009.

6 У угластим заградама реконструисан је садржај који се подразумева.

7 О партикули *чак* в. Јањушевић Оливери 2018б.

Овај је стајао у кругу, блијед, миран, учинило ми се да се чак смијешу једним крајем усана [...] (Селимовић: 62).

Прагматско значење неочекиваности има и партикула *још*, која је такође честа и у предикатском дијелу реченице (Ковачевић 2006: 300–326). Међутим, главно значење ове партикуле јесте значење проширивања (Сааведра 2008: 95–98), и као таква она се може употријевити и уз све остале реченичне елементе:

Политиком се *још* из ината бави (Ђосић: 192); Требало је то видјети, и то изблиза, са самих врата, а *још* непозван, јадан ти крув од непросијане зоби! (Ђопић: 18); Ова „громовач” једина је дорасла мојој гимназијској змијари, а можда је завршила и *још* који разред више од ње (Ђопић: 143).

И партикуле *већ*, *ишк* и *више* имају вриједност пресупозицијских интензификатора, и то углавном када су употријебљене уз адвербијале времена или уз предикат:

А *већ* тада наступише и рђаве године за чиновнике (Ђосић, 1964, стр. 295); [...] *ишк* сада је скинут вео са његове величине (Бећковић, 2006, стр. 129); Смрт га је одвојила од мене, ни ружно сјећање га *више* не задржава [...] (Селимовић, 1999, стр. 339).

Партикулом *већ* пресупонира се неочекивано рани почетак радње, партикула *ишк* упућује на неочекивано касни почетак радње, док присуство партикуле *више*, обично у одричној реченици, имплицира неочекивани прекид радње.

3.1.4. Групи асеверативних партикула у ширем смислу припадају и р е с т р и к т и в н е партикуле. Њима се, за разлику од пресупозицијских партикула, истиче да одређена карактеристика важи само за елемент уз који стоје, док су остали у датим околностима искључени. Типични представник ове групе партикула јесте интензи-

фикатор *само*, а дјелимично су му синонимични и интензификатори *једино*, *свеџа*, *једва* и *искључиво*, који имају ограничења у погледу дистрибуције:⁸

Јесам ли мислио да се *само он* не би изненадио кад би то чуо? Јесам ли вјеровало да ме *једино он* не би пријекорно погледао? (Селимовић: 81); За *свеџа двадесет* старих динара они су у овој исповедаоници нашли своје место и своју шансу (Бећковић: 59); А онај што по људској правди „има”, можда није никакав поседник, и од добивених таланата можда ће *једва што* моћи вратити (Секулић: 23); Светац се простире скоро *искључиво зрачењем*, у даљину (Секулић: 78).

Осим наведених рестриктивних интензификатора, чија је основна функција ограничавање садржаја, постоје и рестриктори који указују на то да издвојени садржај представља задовољавајући минимум. Овај подтип интензификације, који смо одредили као *к о н д и ц и о н а л н о - р е с т р и к т и в н о н а г л а ш а в а њ е*, остварује се партикулама *бар(ем)* и *макар*:

Зар је толико мрзиш? Мислио сам да *бар њу* једину на свијету не мрзиш (Селимовић: 248); У мислима сам пропустио битку другоме, *макар за час* (Селимовић: 230).

3.1.5. Адверзативно - концесивне партикуле *ојейџ*, *иџак*, *међуџим* и *џак* служе за то да успоставе равнотежу између супротстављених садржаја, при чему наглашавају, комуникативно и експресивно, потоњи и уједно мање очекивани садржај:

8 Само је супституентно са *једино* у свим позицијама, осим уз квантификатор. С друге стране, *свеџа* се употребљава једино уз јединице са значењем мјере, количине, а у тој позицији је и најчешћа партикула *једва* (Мишић-Илић 2008: 69–70). Значење апсолутног искључивања партикулу *искључиво* чини семантички различитом од осталих рестриктора (Јањушевић Оливери 2018а: 141–143).

Прича је наивна, а *ојет̄* ме запрепастила (Селимовић: 214); Ако је тако, *ијак* сам на добитку, иако боли (Селимовић: 253); Послије сам се стидио те своје нарогушености [...] Тада се, *међуштим*, нисам стидио, био сам љут [...] (Селимовић: 47); [...] као нежни планински цвет који расте из голе стене, коме је прикраћен било који пристојан услов за живот, али он *ијак* постоји у скромној љупкости (Јовановић: 29).

Код концесивно-адверзативних партикула, у зависности од контекста у коме су употријебљене, увијек преовладава једно од два њихова значења – или значење допусности или значење супротстављености, с тим што је ово друго значење као секундарно присутно и у случајевима када су партикуле *ојет̄* и *ијак* употријебљене као концесивни интензификатори, пошто је значењу концесивности „иманентна компонента контрастности, односно супротности” (Ковачевић 2008: 65).

Интензификатори са чисто концесивном вриједношћу јесу партикуле *ма*, *јод* и *дило*. Оне се употребљавају једино уз упитно-односне замјенице и замјеничке прилоге, чије упитно-односно замјеничко значење претварају у неодређено и истовремено наглашавају замјеницу на плану контекста:

Покушавао сам да га навучем на људски разговор, да каже *ма шта* о себи, о мени [...] (Селимовић: 124); Ми не можемо дозволити да нам *дило ко* соли памет (Бећковић: 248); *Чему јод* сам се приближио, нашао сам оправдање [...] (Селимовић: 27).

3.1.6. Градуативне партикуле обично стоје уз јединице са значењем квалитета и појачавају их на два плана – на семантичком, када истичу степен заступљености особине исказане придјевом или прилогом, и на прагматичком плану, када, као и асеверативне партикуле, наглашавају дату јединицу на фону контекста. Граду-

ативни однос успоставља се обично унутар истог појма, када се процјењује већа или мања заступљеност неке одлике у односу на нормални степен. Такво градуативно појачавање остварује се партикулама *веома*, *врло*, *све*, *ишћо* и *ишим*:

[...] свратио сам, не бих могао да одем а да га не видим, као да бих пропустио нешто веома важно (Селимовић: 137); То су били *врло ефикасни* аргументи у пропаганди и компромитовању буржоазије (Бећковић: 51); Број страна посвећених читуљи је *све већи* (Бећковић: 154); Жеђ да се *ишћо више* уради, дочекивање белих зора са захуктаним енергијама, то је ритам пролазности (Секулић: 26); Они су постајали његови незамјенљиви љубимци и још више него то – били су права његова дјеца о којима се он заиста очински бринуо, *ишим више* што своје дјеце није ни имао (Ђопић: 160).

Партикуле *нарочићо* и *иоіоћову*, које су по своме поријеклу, али не и по функцији у савременом српском језику – прилози, такође припадају градуативним интензификаторима:

Неретко би се дешавало да моји родитељи, *нарочићо тата*, погледају на сат ишчекујући га (Јовановић: 144); Били су поносни на њега, *иоіоћову отац* (Селимовић: 20).

Партикуле *нарочићо* и *иоіоћову* у наведеним примјерима наглашавају градуативни однос између више појмова одређених истом карактеристиком, при чему се истиче само један појам који је детерминисан у нарочитом степену.

3.1.7. Е м ф а т и ч к е п а р т и к у л е представљају врло разнородну скупину јединица, са заједничком одликом експресивно-емотивног појачавања исказа. Вриједност искључиво емфатичких интензификатора имају партикуле *ма*, *ама*, *ија*, *ија*, *ије*, *е*, *вала*, *ала(ј)*, *долан*, *авај*, *о* и *бре*.

Ма знаш ли ти шта је то коњ, мазго једна? (Ђопић: 12); *Ама* каквог коња са два репа, говече једно! (Ђопић: 71); *Дјеца!* Та ко би други (Ђопић: 19); Треба да се радујеш! – љутито рече Аћим. – *Па* радујем се (Ђосић: 194); Ономадне ми једна прича да јој је син купио мараму. И мени мој богами *џе* најцрњу (Бећковић: 186); Чини се, ништа лакше. *Е* – није (Јовановић: 7); *Вала* некако на триста јада дођи до куће (Бећковић: 188); *Алај* сте се узортирали од наших рођених топова (Ђопић: 78); *Авај*, а ипак је говорио и о себи и о мени и о њему (Селимовић: 124); Остарјели смо, болан, ја и Шемсо. То је некад било (Ђопић: 160); *О Христе*, пружи руку, или дахни само, и узми ми то име! (Секулић: 9); [...] ћути, дре, буди бар једном озбиљан [...] (Јовановић: 89).

Вриједност емфатичких интензификатора имају и све императивне партикуле, као и деиктичке партикуле, у које спадају етички датив, емфатички акузатив, као и партикуле *џо* и *оно*:⁹

Хајге, јаци! (Ђопић: 35); Ехеј, комшија, изиђи ге, ето Јарића (Ђопић: 160); *Дај*, Василис, кажем, стишај мало ту музику [...] (Јовановић: 89); *Ево џи* нашег Лукића, са госпођом и сином Робертом (Бећковић: 233); Само смо џи ми стари велики себичњац и оштрозубе изелице (Ђосић: 13); Шта се џо десило? У што се претворило наше јунаштво? (Селимовић: 121); Како се оно зваше последњи римски цар?¹⁰

9 Функцију експресивног наглашавања, као секундарну, могу имати и потврдне и одричне партикуле, упитне партикуле (*ли* и *зар*), презентативи (*ево*, *еџо*, *ено* и *џле*) и поредбена ријечца *као*. Такође, и асеверативном партикулом *џаи*, пресупозицијским партикулама *још*, *и*, *већ*, *више*, *џек*, затим рестриктором *само*, кондиционално-рестриktivним интензификатором *џарем*, као и градуативним интензификаторима *све* и *иџо* – може се остварити експресивно-емотивно појачавање исказа или неког његовог дијела (Јањушевић Оливери 2018а: 283–284).

10 Примјер преузет из: Мразовић, Вукадиновић 1990: 435.

3.2. На периферији микропоља вербалне интензификације налазе се остале врсте ријечи које секундарно могу остварити функцију интензификације. У првом реду ту су модалне ријечи, узвици, прилози и везници, који чине ближу периферију, док именске ријечи и глаголи заузимају даљу периферију ове категорије.

3.2.1. *М о д а л н е р и ј е ч и*, као јединице којима се изражава субјективни став говорног лица, исказ (или дио исказа) секундарно појачавају на експресивном плану, те тако најчешће припадају сфери *емфатичкој интенси-фиковања*, и значењски су најближе емфатичким партикулама. У наредним примјерима модалне ријечи *забоја*, *боја ти*, *дабоја* и *ваља*, имају вриједност емфатичког интензификатора:

– Што сте дошли? – Да те видимо, *забоја* – рече други човек (Булатовић: 133); Колики је! Одакле се извуче, *боја ти* (Ђосић: 70); [...] причај ми мало о плурализму, кева ти, *дабоја ти Кардељ причао* [...] (Јовановић: 77); Не говоримо ово *ваља због себе* (Бећковић: 207).

Неке од модалних ријечи којима говорник реферише о истинитости онога што је исказом речено, поред емфатичке, могу имати и *фактивну вриједност*. Такве су, на примјер, модалне ријечи *сијурно*, *наравно*, *дакако*, *дабоме*, које у наредним примјерима имају улогу (и) фактивних интензификатора:

Можда Хасан зна гдје се сакрио, а Исхак би пристао, *сијурно* (Селимовић: 159); Наравно, *језик не може бити изолован од света и века* (Бећковић: 157); Озирис је, дакако, радосно дочекао моје промене [...] (Јовановић: 142); То, канда, није културно. Дабоме да није, луда главо пољарска (Ђопић: 135).

Адверзативно-концесивну интенсификаторску вриједност секундарно остварују модалне ријечи са значењем

коментара, какве су нпр. *иначе* и *годуше*, које су дјелимично синонимичне партикулама *међушим*, *иак*, *иџак* и *оџеџ*:

Као што се новине забрањују да читалац не би читао оно што *иначе* не би нашао нигде другде, тако се и микроскопом види оно што никад нико поштен не би видео (Бећковић: 92); Њега називам „талас бол”, јер преплављује у тренутку; од њега се, *годуше*, не губи дах, али ипак прође релативно брзо, и спасоносни удисај је ту (Јовановић: 160).

Модална ријеч *шџавише* такође има значење коментара, али у случајевима какав је наредни:

– А ово је моје друштво – кажем, и почињем појединачно представљање. – Last, but not least, *шџавише* најзначајнији члан наше мале, али убојите терористичко-анархистичке групе, уважени... (Јовановић: 73) –

она секундарно остварује функцију *џресуџозицијскоџ инџензификаџора* и блискозначна је партикули чак.

3.2.2. Узвици као изрази емотивних стања такође модификују емотивно-експресивни план исказа, односно секундарно остварују функцију *емфатџичких инџензификаџора*. Функцију појачавања као секундарну могу развити само они узвици којима се изражавају осјећања и расположења, тзв. интерјекције:

Их, ала би то било лепо! (Булатовић: 198); *Охо-хо, види се да си ти један свјестан и напредан друг!* (Ђопић: 99); *Ух, што си неки грдан алапљивко* (Ђосић: 70); *Еј, браћо! Еј, другари!* Станите! Млада хоће овим хлебом да вас дарује (Булатовић: 202); Не рађам ја теби слуге. Пет синова имам. *Еј, пет!* (Ђосић: 69).

Наведени примјери показују да је узвицима једино могуће остварити емфатичко појачавање цјелокупног

исказа или пак вокативне форме, а само изузетно једног реченичног дијела, који је, како показује посљедњи наш примјер, по правилу, удвојен.

3.2.3. И независни везници у одређеним околностима могу постати (и) интензификаторима. Конјункторска и интензификаторска функција сасвим јасно су разграничене код саставних везника и хомоформних им партикула (тако се диференцирају везници *и* и *ни* у односу на пресупозицијске партикуле *и* и *ни*,¹¹ односно конјунктори *ња* и *ње* у односу на емфатичке партикуле *ња* и *ње*), док су код адверзативних и дисјунктивних конјунктора чешћи случајеви у којима су везничка и интензификаторска функција испреплетене.

Везници *а* и *али*, да би постали интензификаторима, како наводи М. Ковачевић, поништавају своје адверзативно значење, преобраћајући га у интензификаторско. Ковачевић даље примјећује да је интензификација остварена везником *а* везана само за конгруентне атрибуте и прилошке одредбе, и то само уколико они показују особине које се истовремено приписују истом појму (Ковачевић 2000: 327–328). То потврђују и примјери:

[...] нешто тамно има у њему, сурово *а мирно*, никад врелије *а сигурније* очи нисам видио (Селимовић: 56);
Беше кратко *али жестоко* (Ђосић: 295) –

у којима конјунктори имају вриједност *адверзативно-коцесивних интензификатора*.

Дисјунктивни везници могу постати интензификаторима само уколико су редуплицирани:

11 О овом проблему писао је М. Ковачевић у раду „Диференцијација партикула и хомоформних (дијелова) везника” (Ковачевић 1998: 246–257).

Јесте: сва деца имају или квргаве или клемпаве уши (Ђосић: 271/272); Било да сједи или се креће, Марковић је на себи увијек имао исто (Лалић: 22).

У овим примјерима само је прво или, односно било „чист” интензификатор, док испред другог и сваког наредног координираног члана иста ријеч има вриједност и везника и интензификатора.

3.2.4. П р и л о з и, уз везнике, представљају другу класу ријечи која је обогатила партикуле. Међутим, постоје и прилози који чувају своје примарно значење квалитета, квантитета, мјеста, времена, узрока и сл., а тек секундарно функционишу као интензификатори.

Најчешћи интензификатори међу прилозима јесу начински и количински прилози, односно замјенички прилози иако и иолико, који по правилу наступају као ирадуиивни иниензификаиори:

Једна ствар их зачуди: виђели су, додуше госиа касно, да конопци нијесу постављени (Лалић: 135); Узе свиралу из торбе, продува је, поче песму, мала му је и сувише спора за његову радост [...] (Ђосић: 71); То су људи јако изражених индивидуалности [...] (Бећковић: 59); Тешко је вјеровати, али је истина: био сам дубоко ганут (Селимовић: 96); Чула сам да је то нешто сираино паметно, мада нисам упућена у појединости (Јовановић: 60); Погледао ме је, смрино озбиљан [...] (Јовановић: 40); [...] јер се покајао што га је ставио пред иако суров избор (Селимовић: 269); Било би катастрофално да скрене на леву или десну страну, али није ваљда иолико луди и глуп! (Бећковић: 68).

3.2.5. Придјиви и придјевске замјенице контекстуално често добијају и интензификаторску функцију, и то по правилу функцију фактивних иниензификаиора. Такву контекстуалну вриједност остварују

придјевске лексеме: *йрави*, *чисџи* и *јоли* у сљедећим примјерима:

Скот си, рече себи, *йрави* си скот (Булатовић: 11); Не значи ништа! Глупост! *Чисџа* бесмислица! (Бећковић: 90); Да се разумемо: човек има само једну мајку, а све друго је *јола* лаж и пропаганда (Бећковић: 218).

Адјективи који исказују степен заступљености особине или количине што превазилази уобичајену мјеру веома су ријетки. У *функцији* *йрадуаџивној* *јојачавања* знатно су чешће показне придјевске замјенице за количину и каквоћу.

Претрпели су *јоџиуни* фијаско (Бећковић: 81); [...] кад се чини да се више не може контролисати, у *јоџалном* афекту – од речи до речи понови стари говор (Бећковић: 152); У мојој глави нацртана је *џаква* ратна карта какве нема ниједан војсковођа [...] (Ђопић: 18).

3.2.6. Ријетко и неки и м е н и ч к и о б л и ц и, као нпр. вокативи именица *дој* и *човјек*, као и супстантива који именују родбинске односе могу постати *емфатичким* *инџензификаџорима*:

Боже, како је леп [...] (Јовановић: 75); [...] чекај бре, не могу да се сетим како се на енглеском каже... *човече*, ти не знаш ни српски [...] (Јовановић: 79); – А шта је то медреса? – зину Микан. – Па медреса, *брајџе*. Она кућа у којој се уче хоће (Ђопић: 174); – Упознаћу, значи, те љуте филозофе. – Ја сам их већ упознао – каже Шеле. – *Сине*, немој да се цабе трудиш. Жешћи кретени (Јовановић: 72).

Уз њих се може навести и датив од именице *мајка*, који има исту интензификаторску вриједност:

Пази како намигује овај десни! Тај ће бити нека велика лола. Томе, *мајци*, неће да се отме ниједна (Ђосић: 69).

3.2.7. Ништа чешћи у улози интензификатора нису ни глаголски облици. Функцију интензификовања контекстуално могу остварити глаголи запажања и говорења у форми презента (употријебљеног самостално или са партикулом да) и императива, као и имперфекат *беше*:¹²

- Затвориће те вечерас. – Је ли донио какво наређење?
- Изгледа да јест. Катул-ферман. – *Значи, удавиће ме у тврђави.* – *Значи, удавиће те* (Селимовић: 372); *Е, да знаш, чим се рат заврши, и Гаврила ћемо за казну у први разред основне [...]* (Ђопић: 140); *Да се разумемо: човек има само једну мајку [...]* (Бећковић: 218); *А види, да сам ја на вашем мјесту, ја бих све по овим газдама порез ударио* (Лалић: 37); *Чуј, он нас издржава.* Кукала нам мајка, ако нас ти издржаваш (Јовановић: 73); *Како се ти беше зовеш?*¹³.

Сви ови облици укључени су у реченицу као факултативни елементи, имају *емфатичку интенсификацијорску вриједност* и најсличнији су модалним ријечима.

4. Закључак

У овом истраживању интензификација је одређена као семантичко-прагматичка категорија која подразумева процес комуникативно-експресивног и градуативног наглашавања одређене синтаксичке јединице. Комуникативно-експресивно наглашавање исказа или његовог дијела представља истицање комуникативно најреlevantнијег елемента, док градуативно наглашавање почива на говорниковој процјени степена заступљености

12 О употреби имперфекта глагола *дићи* и *зваићи* се са евокативном вриједношћу писао је М. Ковачевић (2009: 149-159).

13 Примјер преузет из Ковачевић 2009: 154.

особине у односу на норму, односно степена одударања од прототипа. Комуникативно-експресивно наглашавање примарно се остварује интензификаторским партикулама, а секундарно и синтаксичкостилистичким средствима и интонацијом, док се градуативно наглашавање може остварити и градуативним интензификаторским партикулама, али и количинским и начинским прилозима, као и описним и односним придјевима.

Установљено је да у савременом српском језику постоји седам интензификаторских типова, и то: интензификација у ужем смислу, фактивна интензификација, пресупозицијска, рестриктивна, адверзативно-концесивна, градуативна и емфатичка интензификација. Свих седам врста интензификације могу се остварити интензификаторским партикулама, које заузимају центар микропоља вербалне интензификације.

Најбројнији интензификатори те врсте јесу асеверативне партикуле, које представљају веома хетерогену категорију. У српском језику мали је број јединица које се могу сматрати правим асеверативним партикулама или *асеверативним њарџикулама у ужем смислу*, али под асеверативне партикуле у ширем смислу подводимо и *фактивне њарџикуле* углавном настале од прилога, а асеверативно значење имају свакако и *пресупозицијске* и *рестриктивне њарџикуле*. *Адверзативно-концесивне њарџикуле* представљају посебну подгрупу, а од асеверативних, које су примарно усмјерене на истицање комуникативно најзначајнијег елемента, разликују се по томе што наглашавају однос супротности или концесивности. У оквиру интензификаторских партикула засебно мјесто имају и *градуативне њарџикуле* које се од свих осталих диференцирају по томе што наглашавају да је јединица (обично са значењем квалитета) у неуобичајеној мјери одређена неком карактеристиком. Заједничка црта и градуативних и адверзативно-концесивних и асеверативних партикула у

ширем смислу јесте усмјереност на пропозицијску компоненту исказа. Њима насупрот стоје *емфатичке њарѝикуле* којима се истиче илокуцијски аспект исказа.

Периферију ФСП вербалне интензификације заузимају остале врсте ријечи које секундарно остварују функцију интензификације. Неке од њих, као што су модалне ријечи, узвици, прилози и независни везници, чине ближу, а друге – именске ријечи и глаголи – даљу периферију овог поља. Ове ријечи најчешће наступају у улози емфатичких интензификатора, а само неке од њих могу остварити и функцију градуативног појачавања (квалитативни и квантитативни прилози) или пак фактивног интензификовања (неке модалне ријечи, придјевни и прилози).

ИЗВОРИ

- Андрић:** Ivo Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo, 1976.
- Бећковић:** Матија Бећковић, *О међувремену*, Политика – Народна књига, Београд, 2006.
- Булатовић:** Miodrag Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*, Novi Sad: Stylos, 2000.
- Јовановић:** Марија Јовановић, *Силеѝкарење са соѝсѝвеном душом*, Београд: Caligraph, 2004.
- Михаиловић:** Dragoslav Mihailović, *Kad su cvetale tikve*, Beograd: BIGZ-SKZ, 1989.
- Лалић:** Mihailo Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Побједа:** Побједа, бр. 15377, год. LXIV, 29. 9. 2008.
- Селимовић:** Меша Селимовић, *Дервиш и смрѝ*, Унирекс, Завод за уџбенике и наставна средства Подгорица, 1999.
- Секулић:** Исидора Секулић, *Изравнања*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2000.
- Ћопић:** Бранко Ћопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ћопића, књ. 15, Београд, 1985.
- Ћосић:** Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Нолит, 1964.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутјунова 1988:** Н. А. Арутјунова, *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт*, Москва: Наука.
- Белић 1998:** Александар Белић, *Ойшџа линџисџика: О језичкој џприроди и језичком развџику I и II*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Болинџер 1972:** Dwight Bolinger, *Degree Words*, The Hague.
- Волф 1985:** Е. М. Вольф, *Функциональная семантика оценки*, Москва: Наука.
- Јањушевић 2009:** Ана Јањушевић, О пресупозиџијском карактеру интензификатора *и*, у: М. Ковачевић (ур.), *Срџски језик у уџоџреди I* (253–268), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет и Скупштина града Крагујевца.
- Јањушевић Оливери 2018а:** Ана Јањушевић Оливери, *Инџтензификаџорске џарџикуле у савременом срџском језику*, Косовска Митровица: Филозофски факултет – Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Јањушевић Оливери 2018б:** Ана Јањушевић Оливери, *Употреба партикуле чак у савременом српском језику*, у: Г. Јашовић (ур.), *Милораџ Ђораџ – џеџаџоџи и научни радник* (67–79), Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Ковачевић 1998:** Милош Ковачевић, *Синџакса сложене реченице*, Београд: Рашка школа – Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.
- Ковачевић 2000:** Милош Ковачевић, *Сџилисџика и џрамаџика сџилских фиџура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2006:** Милош Ковачевић, *Сџиси о сџиљу и језику*, Бања Лука: Књижевна задруга.
- Ковачевић 2008:** Милош Ковачевић, *Значај интензификатора за концесивну интерпретаџију зависних реченица*, у: М. Ковачевић (ур.), *Срџски језик у (кон)*

- ѡексѡу I* (65–83), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет и Скупштина града Крагујеваца.
- Ковачевић 2009:** М. Ковачевић, *Опегди из српске синѡаксе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Кверк и др. 1972:** Randolph Quirk, Sidney Greenbaum et al., *A Grammar of Contemporary English*, London, 1972.
- Мишић-Илић 2008:** Biljana Mišić-Ilić, *Od reči do diskursa: ogleди из англистичке лингвистике*, Niš: Univerzitet u Nišu.
- Мразовић, Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika за strance*; Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest.
- Ристић 1999:** Стана Ристић, Партикуле и њихови функционални елементи, у: С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање* (93–117), Београд: Филолошки факултет.
- Родионова 2005:** С. Е. Родионова, Семантика интензивности и ее изражење в современном русском языке, у: А. В. Бондарко и С. А. Шубик (прир.), *Проблемы функциональной грамматики: полевые структуры*, Москва: Наука, 150–168.
- Сааведра 2008:** Димка Сааведра, Значење партикула за изражавање логичких односа (на примеру српске партикуле *још*), у: М. Ковачевић (ур.), *Српски језик у (кон)ѡексѡу I* (85–99), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет и Скупштина града Крагујеваца.

ПРИЛОЗИ СА ИНТЕНЗИФИКАТОРСКОМ ФУНКЦИЈОМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. У литератури, домаћој и иностраној, одавно је познато да прилози, поред функције одређивања глаголске радње, имају и функцију одређивања степена заступљености особине исказане придјевом или прилогом уз који су употријебљени. У иностраној литератури ти прилози се одвајају од осталих адверба и називају се ријечима за степеновање, за изражавање оцјене или интензификаторима¹⁴ (Болинцер 1972: 17–19; Кверк 1972: 431; Волф 1985: 45–46; Кристал 1988: 101; Арутјунова 1988: 208–209, Родионова 2005: 160–162). С друге стране, у већини домаћих граматика и научних радова, адверби са функцијом одређивања степена особине исказане другим прилозима или придјевима разматрају се заједно са правим прилозима, који имају адвербијалну функцију.¹⁵ Први пут се у србистичкој граматичкој литератури говори о „прилозима-речцама” у Стевовићевој *Функционалној граматици српскохрватског језика*. „Прилозима-речцама” Стевовић назива прилоге за начин који се „своде на смисао мере и тако се ’празни’ њихово значење”, те служе као „појачајне речце” (Стевовић 1960: 151–152). И

14 У *Енциклопедијском речнику модерне лингвистике* појам интензификатор се изједначава са прилозима који појачавају или слабе значење неког елемента или реченице (Кристал 1988: 101).

15 Исп. нпр. Стевановић 1975: 377; Барић и др. 1979: 274–275; Мразовић, Вукадиновић 1990: 403–405; Станојчић, Поповић 1994: 118; Гортан-Премк 1994: 122; Ивић 1995: 224.

хрватски граматичари Ј. Силић и И. Прањковић директно истичу да прилози употријебљени уз друге прилоге и придјеве у функцији градирања особине исказане овим ријечима и нису више прилози него управо „градацијске честице” (Силић, Прањковић 2005: 255).

Најпотпунији опис квалитативних прилога са значењем степена, односно интензитета у српском језику дат је у монографији С. Ристић *Начински њрилози у савременом срјскохрвајском књижевном језику* (Ристић 1990: 112–122). Ови прилози које обједињује сема степена, како истиче С. Ристић, представљају јединице прагматичког плана, које у одређеним синтаксичко-семантичким условима остварују „значање оцене о степену испољености неког својства у односу на ’нормални степен’, а могу изражавати и емоционални однос према тако испољеном својству” (Ристић 1990: 112). На основу степена израженог својства и присуства додатних значењских компоненти, Ристић разликује прилоге са интегралном семом великог, прекомјерног, пуног, непотпуног, довољног, односно малог, тј. довољног степена¹⁶ (Ристић 1990: 114–120). Прилози као лексичка градациона средства описани су и у моногра-

16 За разлику од С. Ристић, која полази од квантитативне компоненте, Болинџер је у зависности од смјера градирања и односа према доњој или горњој граници издвојио четири типа интензификатора: (1) појачиваче (boosters), који указују на пораст особине и управљеност ка максимуму; (2) уједначиваче (compromizers), који неутралишу раст особине и управљени су ка њеној средини (нпр. Он је *досџа* добар ученик; Спавали су *сасвим* довољно); (3) умањиваче (diminishers), који указују на опадање особине и (4) минимизаторе (minimizers), који усмјеравају особину ка доњој граници (Болинџер 1972: 18–19). Арутјунова, коментаришући ову класификацију, истиче да су у њој заступљене двије категорије које се односе на смањивање особине (умањивачи и минимизатори), и додаје да се у језику могу издвојити и „максимизатори”, који указују на приближавање одлике горњој граници (Арутјунова 1988: 246).

фији *Комџараџија кроз лексику и семанџику* (Куљанин 2017), у којој се разликују лексеме у функцији елативног, суперлативног, пуног и непотпуног степена.¹⁷

У већини наведених радова не прави се дистинкџија између прилога који су сасвим изгубили значење и постали партикулама са функцијом градуативног појачавања¹⁸ јединице уз коју стоје и оних адверба који чувају основно лексичко значење, а своју су примарну синтаксичку функцију одређивања глаголске радње преобратили у прагматичко-синтаксичку функцију интензивирања придјева или прилога (понекад и глагола) уз који су употријебљени. Ово се истраживање бави управо транспонованим прилозима који секундарно остварују функцију интензивирања, а циљ му је да на основу функционалностилски разнообразног корпуса покаже на који начин прилози за количину, начин, мјесто и вријеме могу појачавати одређени реченични елеменат.

2. Прилоге као градуативне интензификаторе разликујемо од градуативних партикула по томе што прилози само модификују денотативно значење јединице уз коју су употријебљени, тј. појачавају особину исказану придјевом или другим прилогом, али при том, по правилу, не издвајају интензивирани јединицу на комуникативном плану, док се градуативним партикулама

17 Монографија С. Куљанин објављена је након нашег истраживања о прилозима које је први пут штампано 2015. године, те смо текст приређен за ову књигу допунили подацима релевантним за наш аспект анализе. Нажалост, рад „Прилози са интензификаторском функцијом у савременом српском језику” остао је непознат аутору монографије о компарацији.

18 У градуативне партикуле прилошког поријекла спадају лексеме *врло, веома, нарочито, њоседно* и сл., које су исцрпно описане у монографији о интензификаторским партикулама – в. Јањушевић 2018: 173–203.

врши и градуативно и комуникативно истицање одређеног елемента. То показују реченице:

(1) То су били *врло ефикасни* аргументи у пропаганди и компромитовању буржоазије (Бећковић: 51); Тешко је вјеровати, али је истина: био сам *дубоко ганут*” (Селимовић: 96) –

у којима партикула *врло* и прилог *дубоко* интензивирају придјеве уз које су употријебљени, с тим што ови интензификатори имају различит статус. Наиме, интензификатором *врло* наглашава се, на прагматичком плану, као комуникативно најважнији, придјев *ефикасан*, и истовремено се указује на то да одлика исказана тим адјективом у позитивном смјеру превазилази норму. С друге стране, у синтагми *дубоко њануи* наглашен је управо прилог *дубоко* као носилац логичког акцента, који, с друге стране, појачава денотативно значење придјева *њануи*, истичући да је квалитет исказан њиме већи од уобичајеног. Осим тога, адверб *дубоко*, чак и када је употријебљен као интензификатор, чува своје основно значење ’у дубину’, које се трансформише у количинско значење мјере веће од уобичајене (уп. РМС, s. v. дубоко), док партикула *врло* има искључиво интензификаторску вриједност.

Функцију градуативног интензивирања развијају углавном количински и квалитативни прилози у додиру са другим адвербима и адјективима чија семантика дозвољава степеновање.¹⁹

19 Волф нпр. истиче да начин интензификације зависи од особине која се појачава и наводи да је могуће рећи *веома вољетии*, али не и *веома обожаваи*, јер глагол *обожаваи* означава крајњу границу дате одлике и не допушта даље кретање на скали интензитета (Волф 1985: 45). Родионова, с друге стране, прави разлику између интензификатора, којима се појачава нека особина, и интензификата, ријечи које у својој семантици већ садрже сему интензитета, какви су нпр. придјев *нейроцјенљив* (= *веома*

2.1. Количински прилози употријебљени уз друге прилоге или придјеве, а у неким случајевима и уз глаголе, могу означити да одређена особина (или радња) превазилази оквире нормe, било да се креће у правцу горње или доње границе заступљености особине. Међу овим прилозима разликујемо оне који истичу да је особина исказана квалитативном ријечју заступљена у мјери већој од уобичајене, затим прилоге који истичу да се одређени квалитет креће у границама уобичајене мјере, али квантитативни прилози могу указивати и на прекомјерни, као и на минимални степен особине коју интензивирају.

Количински прилози **много**, **знатно** и њима антониман адверб **мало** спадају у групу прилога којима се указује да одлика исказана прилогом или придјевом премашује границе уобичајеног:

(2а) Он је употребио *мно̄го* гору реч (Црњански: 22); За њих су *мно̄го* опаснији они који се још увек устежу [...] (Бећковић: 42); Данас, много шта од тога исто је, само *мно̄го* горе исто (Секулић: 58); [...] пођоше кроз високу букову шуму чија стабла страдају *мно̄го* више од грома него од људске руке (Лалић: 175); Била је то једна од оних многих црногорских жена што сазрену али не увену у патњи, што се прекале у несрећама и очеличе душом и тијелом, те су уистини *зна̄но* заслужније него њихова браћа, синови и мужеви за све добро и лијепо што се каткад чује о Црној Гори (Лалић: 177/178); Сло-

вриједан), *одвратӣан* (= веома непријатан), *ѣромко* (= врло гласно); у интензификате, који су заступљени у свим врстама ријечи, могао би се убројати и глагол *обожава̄ӣи* (= *мно̄го вољейи*). Она даље истиче да интензификати, захваљујући присуству семе 'веома', могу постати и интензификаторима када су употријебљени уз друге ријечи. Тако, према њеном мишљењу, интензификат *ѣаклени* постаје интензификатор у додиру са ријечју бол: *ѣаклени бол* = *веома јак бол* (Родионова 2005: 159–160).

бода је дошла знајно раније него што се претпоставља-ло (Бећковић: 7);

(2б) Он је узео у руке кормило једног *мало* већег брода и с њим *мало* дуже успешно плови [...] (Бећковић: 110); Зато сам се *мало* више заинтересовао за ову појаву [...] (Бећковић: 149);

(2в) Политика је *мноћо* покварена ствар (Ћосић: 81); Нешто је *мноћо* ситан (Ћосић: 207); Још тада и *мноћо* пре започело је ово што се вечерас догодило (Ћосић: 63).

Прилозима *мноћо* и знајно истиче се да је карактеристика исказана придјевским или прилошким компаративом не само већа код једног од два појма који се експлицитно или имплицитно доводе у поредбени однос²⁰ него и да код једног од појмова та одлика превазилази границе уобичајене разлике у заступљености дате особине (в. примјере 2а). С друге стране, адверб *мало*, употријебљен уз компаративни степен (2б), појачава особину тако што је доводи у везу са позитивом придјева или прилога, истичући да је она незнатно већа од „нормалне”. Његов антоним *мноћо* овакво интензивирање постиже једино кад је употријебљен уз позитивни степен придјева или прилога (2в), и притом истиче да одлика исказана њима у великој мјери превазилази оквире уобичајене заступљености особине.

Прилозима *доста* и *(по)прилично* истиче се да су одређене карактеристике појма заступљене у великој мјери, али при том оне не превазилазе границе уобичајеног:

20 С. Куљанин, бавећи се лексичком компарацијом, указује на блискозначност прилога *мноћо*, *знајно* и *далеко* када су употријебљени уз компаратив као модификатори који изражавају велику разлику у заступљености особине или својства у поређењу неко у поредбеном члану (Куљанин 2017: 96–100).

(3а) Са три стране је око ње трем у стилу охридских цркава, низак, у кратким стубићима, *досџа дубок* [...] (Секулић: 48); Једна ствар их зачуди: видјели су, додуше *досџа касно*, да конопци нијесу постављени (Лалић: 135); [...] није се сматрало да је сувише штетно оно што је понекад говорио, јер је било *џрилично неразумљиво* (Селимовић: 84); *Крив* си *џоџрилично* за његови несрећу (Булатовић: 125); [...] како Јован, усправљајући се, стење, кашљуца, даје знак да је жив, *џрилично весео* и веома гладан (Булатовић: 96);

(3б) Четнике је тај јучерашњи покољ *џрилично погодио* и подијелио [...] (Лалић: 173); Зато сам се мало више заинтересовао за ову појаву и утврдио да је она *узела џрилично маха* широм наше земље (Бећковић: 149).

Као што показују примјери (3б), овим прилозима-појачивачима могу се наглашавати не само одлике исказане придјевима и начинским прилозима него и радње.

Прилози (*и*)*сувише*, *одвише* и *одвећ*, када су употребљени уз квалитативне придјеве или количинске, односно начинске прилоге, појачавају садржај тих јединица истичући да је карактеристика исказана њима заступљена у прекомјерној количини.²¹

(4) Људи у тим годинама чинили су јој се *исувише млади* (Црњански: 44); Да ли је Академија наука *исувише затворена* институција? (Бећковић: 76); Носњак ибрика је узан: споро, *сувише споро* и танким млазом увире ракија у ждрело уста таваници окренуто (Ћосић: 30)²²; Међутим, некако је био *одвише фин* [...] (Михаи-

21 Исте прилоге С. Куљанин третира као лексеме с градационим елативним значењем и придружује им још ријечи и изразе: *џрејџерано, нагасве, крајње, енормно, ексџремно, џреко сваке мјере, до краја, до крајности* (Куљанин 2017: 160–173).

22 Осим што је појачан интензификатором *сувише*, у наведеном примјеру прилог *сџоро* наглашен је и понављањем.

ловић: 61); *Огвећ* сам дуго сједио, некоћ, наслоњен на тамнички прозор (Андрић: 34).

С друге стране, постоје и квантитативни прилози којима се наглашава минимална заступљеност неке особине. Такав је, на примјер адверб *иоле*:

(5) Њега, наиме, изненађује да су оне који *иоле* озбиљно проучавају овај феномен могли да изненаде повратак појма нације међу категорије од првенственог значаја [...] (Политика: 11).

Прилогом *нимало* пак поништава се, односно одриче заступљеност неке особине. Он се увијек употребљава у одричним конструкцијама, а може стајати уз позитивни (ба) или компаративни степен (6б):

(6а) Будући да Јагић није био *нимало* наиван, он је знао да тзв. босански језик не може опстати [...] (Ковачевић: 147/148);

(6б) Не волим ти, ја, брате, оне отмичаре *нимало* више него они мене (Лалић: 175).

Синоним прилогу *нимало* у примјеру (6а) јесте интензификатор *уојшїѿе*, којим се такође пориче чак и минимална заступљеност неке карактеристике. Када је употребљен уз компаратив (6б), одрични адверб *нимало* у ствари ништи компарацију: Не волим ти, ја, брате оне отмичаре *нимало* више него они мене – значи заправо да се одређени субјекти (не) воле подједнако.

2.2. Начински прилози постају градуативним интензификаторима у ситуацијама када указују на већи или мањи степен заступљености одлике исказане прилогом или придјевом уз који су употријебљени. Прилози за начин дјелују као интензификатори и уз глаголске лексеме, и то онда када они не означавају начин на који

се врши радња већ одређују њен степен, односно интензитет. У те сврхе могу бити употријебљени како прилози који у својој семантици садрже позитивну оцјену (*добро, јако*) тако и они са негативном оцјеном (*засѿрашујуће, ужасно*), при чему и једни и други указују на то да особина исказана придјевом или прилогом превазилази (у позитивном смјеру) уобичајени степен.

Међу начинским прилозима са значењем позитивне оцјене који као секундарну имају функцију интензивирања других прилога, придјева, а некад и глагола издвајамо адвербе – **јако, изразито, изричито, упадљиво, невиђено, изузетно, фино, (из)ванредно, вансеријски, (по) добро, дубоко**:²³

(7) Он је био *јако* наклоњен тим својим војницима (Црњански: 7); То су људи *јако* изражених индивидуалности [...] (Бећковић: 59); Некако је било *јако* много типова, а врло мало цура (Михаиловић: 28); И знајте, сигурно ће наићи тренуци у којима ће вам бити *јако* тешко [...] (Политика: 19); Али ја се *јако* плашим неуспеха (Ђосић: 63); *Изразиѿо* лепи и стасити, сви одреда обиљежени љупком рупицом на бради као печатом породичног распознавања, моји Константиновићи су ненамерно ширили око себе утисак бахате раскошности и неумереног расипања (Јовановић: 110); Данас ја мојим момцима овде *изричиѿо* забрањујем тај ударац [...] (Михаиловић: 71); [...] у ту, дакле, свесно редуковану причу мог живота, чија аљкава и *уѿадљиво* невешто изведена сценографија одаје утисак како је јадан и непримерен декор [...] лишен чак и тродимензионалности [...] (Јовановић: 74); Опет се, бре, фолирате, *невиђено* сте досадни [...] (Јовановић: 83); Од почетка деведесетих година прошлог века и распада Совјетског Савеза Гру-

23 Већину ових прилога обрађује и С. Куљанин у својој монографији о компарацији, и одређује их као лексеме у функцији суперлативног степена (Куљанин 2017: 173–192).

зија и Русија имају *изузетно лоше* односе (Политика: 2); [...] иницијатор је многих наизглед малих, али за свакодневни живот овдашњих мјештана, *изузетно важних* пројеката (Побједа: 3); Љубостиња има малу, али *фино стилску* цркву, а има два конака, од којих је стари лепши од новог, а нови од старог (Секулић: 70); Али трем конака, сав у дрвету, са гранањем у гостинску трпезарију, у библиотеку [...] и у *ванредно развијено* степениште, тај трем је наш, српски, по сваком детаљу [...] (Секулић: 45); Ничим ме не би толико смирио, ни подсмјехом, ни оштрином, ни потпуним одбијањем, колико овим глагољивим разматрањем, *изванредно подешеним* за моје ухо (Селимовић: 250); Било како било, нема сумње да је Оља *вансеријски способна* жена [...] (Курир: 13); Тако је Никчевић *погодно побркао лончиће* [...] (Ковачевић: 193); Него су се *добро уплашили* – / живот им се за пару не мили, али ће им *добро мило* бити / што си цара врга у тамницу (Његош: 3118–3121); Тешко је вјеровати, али је истина: био сам *дубоко ганут* (Селимовић: 96); [...] тако се за Томовића такође еуфемистички може рећи да је *дубоко у завађи* са истином (Ковачевић: 107/108).

Типични представник ове групе прилога јесте прилог *јак*, који је синонимичан са градуативним партикулама *веома* и *врло*,²⁴ док већина осталих прилога уз компоненту 'веома' садржи и позитивну оцјену неке појаве. Ипак тај принцип позитивности не ограничава употребу ових прилога у својству интензификатора ријечи које изражавају позитиван квалитет, већ се могу употријевити и уз придјеве, прилоге и глаголе који изражавају негативну карактеристику, нпр.: *јак тешко*, *изузетно лоше*.

Нешто су бројнији прилози са значењем негативног квалитета у функцији наглашавања одлике која прева-

24 В. наведени примјер: Некако је било *јак много* типова, а *врло мало* цура – у коме су *јак* и *врло* употријебљени уз прилошке антониме који се конфронтирају.

зилази оквира уобичајеног степена. У ову подгрупу спадају прилози у чијој основи се налази именица *сѝрах*: **страшно, страховито, стравично** и **застрашујуће**, затим значењски им блиски прилози **ужасно** и **језиво**, потом прилози **брутално, сурово, тешко, неиздржљиво, смртно, љуто, грдно, болесно, лудо, цепидлачки** итд:

(8) Чула сам да је то нешто *сѝрашно* паметно, мада нисам упућена у појединости (Јовановић: 60); Погледао сам у њега: плакао је, искривљених уста, *сѝраховићо* ружан (Селимовић: 164); Истог тренутка испод њих *сѝравично* жвајзну митраљески рафал (Ђопић: 13); Сценарио је *засѝрашујуће* сличан [...] (Јовановић: 42); У свом „аскетско-светачком” периоду била сам **ужасно** строга према себи [...] (Јовановић: 44); Загледао се у мене очима тако **језиво** присутним [...] (Јовановић: 123); Али, ето, кад смо по невремену [...] стигли у Љубостињу [...] дочекаше нас тамо начином скоро *друћално* тврдим, ако се не заборави да је о манастиру реч (Секулић: 70); Мисао је **сурово** безнадна (Селимовић: 214); Бледе Василисове речи да у животу није све тако **сурово-драматично** као што ја доживљавам [...] (Јовановић: 106); [...] Лукерја, *ишешко* болесна, чим остане сама, пева (Секулић: 90); [...] а себи је **неиздржљиво** тежак и расутих костију уринут у сув коловоз (Ђосић: 258); Погледао ме је, *смрћно* озбиљан [...] (Јовановић: 40); Море је било подељено на две узљуљане али **болесно** тешке и у месту гибане површине [...] (Секулић: 31); А весеље је ипак било сјајно, *лудо* сјајно [...] (Лалић: 83); Насмешени, до танчина сређени живот у коме сам све обављала *цейидлачки* тачно и прецизно, скривао је други, исцерењни лик унутрашњег нереда (Јовановић: 64); Три недеље није код куће, па га се *љућо* ужеледа (Ђосић: 25); Баш се јесам *їрдно* утрудио, / што нијесам никад у животу (Његош: 3703–3704); Погрешио си, рече Мухарем себи, *їрдно* си погрешио (Булатовић: 59).

Наведени начински прилози са негативним квалитативним принципом постају интензификаторима када у њиховом значењу преовлада компонента *веома*, с тим што скоро сви додатно изражавају и субјективну оцјену која је у вези са њиховим примарним значењем квалитета. Једино је, како се чини, прилог *сйрашно*, иначе веома чест у колоквијалном језику, лишен те додатне значењске компоненте. Присуство значења субјективне оцјене, која је с обзиром на семантику прилога обавезно и негативна, ограничило је употребу ових прилога углавном уз ријечи којима се изражава негативни квалитет. Једино су прилози *лудо* и *љуџо* употријебљени као градуативни интензификатори позитивне карактеристике (*лудо сјајно* и *љуџо се ужељеџи*). Већина ових прилога има интензификаторску вриједност само у случају употребе уз тачно одређене прилоге, придјеве или глаголе. Тако се прилогом *џешко* интензивира само садржај придјева *долесџан* и *рањен*; прилогом *смрџно* појачавају се придјеви *оздиљан*, *заљубљен*, *досадан*; адвербом *лудо* истиче се опет обично придјев *заљубљен*, док се прилог *џрно* као интензификатор најчешће везује за садржај глагола *џоџријешџи* и *варџи се*.

Начински прилози *потпуно*, *сасвим*, *посве*, *апсолутно*, *крајње*, *савршено* и *тотално*²⁵ функционишу као градуативни интензификатори којима се исказује да је одређена одлика заступљена у пуном степену:

(9) Једне ноћи сам се пробудио у зору, одједном *џоџџуно свестан* (Јовановић: 130); А то је не само искривљено него научној истини *џоџџуно супротно* схватање (Ковачевић: 43); Имао је отац мој чудесан поглед ума далеко у прошлост, до *сасвим древних*, примитивно муч-

25 Све ове прилоге, осим прилога *крајње* и *савршено*, С. Куљанин сврстава у групу лексема са градационим значењем пуног степена (Куљанин 2017: 193).

них предака наших [...] (Секулић: 50); [...] али је утисак остао *сасвим површан* [...] (Селимовић: 37); Тада се пробуди у њему други, *сасвим супротан* страх [...] (Лалић: 86/87); Понекад је *сасвим далеко* над земљом (Секулић: 85); Сад су били *сасвим близу* с непријатељем [...] (Лалић: 134); Глупо се понашам. *Сасвим глупо*. И збуњено (Ђосић: 47); Ја сам рекао да морамо учинити више. Или ме памет *сасвим издала*? (Селимовић: 319); *Посве сам отцијепљен* (Андрић: 43); Видио сам да је, у ова времена, главни и често једини покретач људског дјеловања страх, панички, неразумни, често *иосве безразложни*, али истински и дубоки страх (Андрић: 44); Пет година стрепимо да неко од ђака не настрада на импровизованом стајалишту које не задовољава *ајсолуџно никакве* услове (Курир: 15); [...] наши их заробе, наши ће их и стријељати гдје им буде воља и ћеф! Али ово – да их и ви доводите живе [...] то *ајсолуџно не разумијем!* (Лалић: 13); Ова машина *савршено* је *осетљива* [...] (Бећковић: 113); Тај чудан, парадоксалан однос према западним суседима, са *крајње емоционалним* амплитудама, није резервисан само за спорт (Политика: 1); [...] држим да је тајна досадашњег преживљавања што се према њима, то јест бол-ножевима опходим улизички, односи *крајње снисходљиво* [...] (Јовановић: 162); Да би се жене *иоштално депласирале*, дају се милијарде на вештачко извођење живота (Бећковић: 175).

Адверби са значењем пуног степена употребљавају се уз придјеве и прилоге код којих је могуће прецизно процијенити степен, односно количину заступљености особине, а прилози са значењем пуног степена истичу да је квалификација заступљена у свом прототипичном виду (*иоштално свестан, сасвим супротан* и сл.).²⁶ С друге стра-

26 С. Куљанин истиче да се овим прилозима садржај „интензивира у том смислу да се максимално реализује основно значење одређеног придјева или прилога” (Куљанин 2017: 193).

не, ако су исти прилошки градуативни интензификатори употребљени уз придјеве и прилоге који познају само већи и мањи степен од уобичајеног, али немају на скали процјене минимални и пуни степен, онда и прилози са значењем пуног степена имају вриједност интензификатора *веома*, тј. указују на то да је квалитет заступљен у степену већем од уобичајеног, као нпр. *сасвим дрвени* (= *веома дрвени*). Неки од прилога са значењем пуног степена могу интензивирати и глаголе, при чему истичу да се радња исказана њима врши у пуном степену (нпр. Или ме памет *сасвим издала*).

Од прилога са значењем недовољног степена особине, односно количине у ручно састављеном истраживачком корпусу потврђен је само прилог **готово**, док су прилози са истом семантичком вриједношћу – **скоро**, **непотпуно**, **дјелимично** и **углавном** – евидентирани у Електронском корпусу српског језика:

(10) Трговац је тешко подносио узбуркано море и *тојово* цио пут прележао у постељи [...] (Селимовић: 286); Хладан новембарски дан. *Тојово* празна Кнез Михајлова, неколико смрзнутих пролазника и Он (Јовановић: 70); Kad se ima u vidu majstorski način kako je tema obradžena, majstorski rad četkom i divne boje, <skoro> dečacke godine ovog umetnika su stvarno neobjašnjive (EK); Sunce polako klizi ka smiraju. Postalo crveno, <skoro> krvavo (EK); Istorija je već bila prerađena, ali su odlomci književnosti iz prošlih vremena, <nepotpuno> cenzurisani, ovde-onde još uvek postojali, te ih je neko ko bi i dalje pamtio Starogovor mogao pročitati (EK); Prvo treba istaći da su podaci dobijeni od naših mobilnih operatora, putem Interneta, <delimično> sumnjivi (EK); U tragediji na izgradnji mosta Pjenavac u kanjonu Morače život je izgubilo dvadeset graditelja i inženjera, <uglavnom> vojnih lica.

Прилозима са значењем непотпуног степена истиче се да је одређена карактеристика заступљена у мањем степеноу од довољног (*дјелимично, нејошћуно*), односно да се приближава довољном степеноу (*јошћово, скоро, углавном*).

2.3. И мјесни прилог **далеко**, када је употријебљен уз компаратив придјева или прилога, може постати градуативним интензификатором:²⁷

(11) Лазаревић је био *далеко довитљивији* [...] (Лалић: 127); Тиме се не могу похвалити ни *далеко културнији* народи (Бећковић: 129); Посебно се то односи на хрватске пословне људе [...] који виде могућност *далеко већих* пословних и инвестиционих пројеката [...] (Политика: 13); Страхује се да је број оболелих од рака *далеко већи* од званичних 120 000 (Курир: 6).

Прилог *далеко* у примјерима (11) еквивалентан је квантитативном прилогу *мноћо*.²⁸ Оба адверба, када имају вриједност градуативних интензификатора, истичу да је заступљеност дате одлике изражене компаративом већа не у односу на нормални степен него у односу на присуство те карактеристике код неког другог појма.

3. Неки од прилога за начин који у својој семантици садрже семе истинитости, односно тачности, у одређеним синтаксичко-прагматичким условима, чак и када су употријебљени у припредикатској позицији, престају бити адвербијалима начина и постају фактивним интензификаторима, којима се потврђује истинитост тврдње исказане реченицом. Такви су прилози **рав-**

27 На синонимију прилога *далеко, мноћо* и *знаћно* када су употријебљени уз компаративни степен указује и С. Куљанин (2017: 98).

28 У РМС у значењу 3.б. *далеко* се описује помоћу синонима *мноћо* и *кудикамо* (РМС, s. v. *далеко*).

но, тачно, право, чисто, цијело, несумњиво и дословно у наредним примјерима:

(12а) Грешни чича Лијан у тим тренуцима ни слутио није да га његове „двоколице” возе равно у сусрет једном другом чичи о коме је Лијан био тек нешто начукнуо [...] (Ђопић: 144); У Хрватској је ту мисију дочекало рогоборче чистунаца, који више држе до тога да су му крвна зрнца српска и православна и да је, замислите, молим вас, дотични господин стигао равно из Београда, неголи што је својим умијећем своједобно увео „Спартак” у Прву савезну лигу [...] (Политика: 12);

(12б) Сад и та хартија, небило [sic] је! Из преко света йраво њој да стигне, кад је ни они преко потока честито не знају (Настасијевић: 159);

(12в) Сваке ноћи, йачно у поноћ, почиње служба [...] (Секулић: 48); Тај анкетни одбор је саставио извештај, а Скупштина града га је усвојила йачно пре годину дана [...] (Курир: 14); Односу уметника према Богу одговара йачно однос уметничког дела према највишој спиритуалној вредности која нема земаљски облик (Секулић: 79);

(12г) Цар је – цар је (чистио смо виђели) (Његош: 184); Ја сам чистио знао и мислио – / то ће бити, али нешто такво! (Његош: 935–936); Чистио либи се прићи Радојка (Настасијевић: 159); [...] и по слојевима сланине, да се нешто човек престругати да као пањ, чистио би се избројало колико је коме година (Настасијевић: 244); – И баш тебе шаље? – пита Орајар и гледа у Лијана с поштовањем као да чистио не вјерује да тако нешто драгоцјено поред њега језди (Ђопић: 150); Ма каква Романија, ово је Оцка гора и чистио ме више стид од њих [Бећковић: 188]; [...] а казне и награде пресуђује чистио по свом разуму и земаљским својим искуствима и вољама (Секулић: 85); Ти људи, за тренутак, свели су своја бића на чистио

религиозну вредност (Секулић: 34); Шта је могло навести Сиареса да укршта уметника и свеца, да их своди под један и *чистио* „житејски” закључак таштине о величини и јединствености? (Секулић: 81);

(12д) А да је то *несумњиво тако*, показао је Петар Милосављевић у својој књизи Срби и њихов језик [...] (Ковачевић: 76);

(12ђ) Тај твој дечији поглед одоздо... *Дословно се распадам* од љубави кад ме тако гледаш (Јовановић: 106).

(12е) Али сада *цијело вјерујем* / да ти свијет ништа не придиже (Његош: 2910–2911).

Прилози *равно* (12а) и *йраво* (12б), када су употријебљен уз адвербијале мјеста, имају вриједност партикула *уйраво* или *даш* (*равно из Београда = уйраво/даш/йраво из Београда*). Ова значењска компонента је примарна у наведеним примјерима, а компонента директивности налази се у другом плану.²⁹

Адверб *йачно* (12в) може имати вриједност фактивног интензификатора када је употријебљен уз адвербијале времена или уз предикат. Њиме се прецизира тачно вријеме вршења радње, односно радња се прецизно

29 У примјерима наведеним уз ријеч *равно* у *Речнику српскохрватској књижевној језика*: „Испроваљивана [калдрма] води *равно у пристаниште*” и „Толстој сам . . . каже да је приказ . . . *равно узет* из живота” [истицање А. Ј. О.] – подвучени прилог описује се помоћу синонима ’правце, најкраћим путем’, ’непосредно’, ’директно’ (РМС, s. v. *равно*). Чини се да су адекватнији синоними прилогу о коме је ријеч партикуле *уйраво* и *даш*, јер се прилогом *равно* не одређује начин вршења радње него се истиче да је она заиста, управо у вези са одређеним мјестом (*равно у пристаниште*), односно са поријеклом одређене појаве (*уйраво = заиста узет из живота*). С друге стране, при опису прилога *йраво* у значењу под б. у истом рјечнику наводе се синоними *уйраво*, *даш* (РМС, s. v. *йраво*).

везује за одређени субјекат. У оба случаја овај прилог има вриједност интензификатора *ујраво*.³⁰

Веома је интересантна употреба прилога *чистіо* (12г) у функцији фактивног интензификатора. Како показују наведени примјери, овај прилог постаје интензификатором када је употријебљен уз предикат, али не као одредба којом се казује да се одређена радња врши на чист, исправан начин,³¹ него као елеменат којим се истиче да се дата радња *заистіа/ујраво*³² приписује одређеном субјекту. С друге стране, када је овај прилог употријебљен уз предлошко-падежну везу са прилошким значењем (*чистіо по свом разуму*), односно уз атрибут (*чистіо религиозну вредност*), он има вриједност рестриктивног интензификатора *само*, односно *искључиво*.³³

И прилог *несумњиво* у примјеру (12д) има вриједност фактивног интензификатора *ујраво*, односно *заистіа, сиіурно*.³⁴ Исту функцију и значење остварују и прилози *дословно*³⁵ (12ђ) и *цијело* (12е).

4. Осим прилога са градуативним и фактивним интензификаторским значењем, постоје и они који као секундарну могу имати и е м ф а т и ч к у и н т е н з и ф и к а т о р с к у в р и ј е д н о с т, тј. вриједност ријечи које појачавају исказ или неки његов дио на емотивно-екс-

30 Прилог *іаачно*, према рјечничком опису, има значење *ујраво іаолико; ујраво у іао вријеме; без ірешке; сиіурно, іаоузано* (РМС, s. v. *іаачно*).

31 Исп. значење 1 у РМС, s. v. *чистіо*.

32 И рјечнички опис потврђује значење *ујраво, даш*, као и *доистіа, зацело* код лексеме *чистіо* (РМС, s. v. *чистіо*).

33 И ова значења, додуше одређена као покрајинска, наводе се у рјечничкој одредници (РМС, s. v. *чисті*).

34 Прилог *несумњиво* описан је помоћу синонима *неосіорно, очевидно, іаоузано, свакако* (РМС, s. v. *несумњиво*).

35 Поред значења 'од слова до слова', 'од речи до речи', прилог *дословно*, према рјечничком опису, може имати и значење 'управо онако како је речено, написано', 'буквално' (РМС, s. v. *дословно*).

пресивном плану. У корпусу смо нашли потврду за такву употребу адверба са начинским и временским значењем.

4.1. Прилози *лијено* и *слободно*, када су употријебљени у склопу конструкција са императивним значењем,³⁶ функционишу као јединице којима се појачава императивност или проспективност:

(13а) Мухаремице мој, како стојиш с оном несрећом? Знаш на шта мислим... *лејо одговори* старцу Илији... разумео си шта сам те питао... (Булатовић: 62); – Мора бити ту негде – задрхта Исмет. – Мора, богаму... *лејо потражи* (Булатовић: 153);

(13б) Ако нећеш сам да изађеш у ходник, ја ћу *лејо да те изнесем*. Ако ти после од мрака израсте нека чворуга, ја не одговарам (Ђосић: 256); Ако ниси чуо, ја ћу поново *лејо да ти причам* (Ђосић: 258);

(14) – Па ево, хтио бих да те замолим. [...] – *Реци*, Кара-Заиме. *Слободно*. Нешто те мучи (Селимовић: 154).

И премда у примјеру (14) *слободно* има и нијансу прилошког значења 'без устручавања',³⁷ чини се да овај прилог, када је употријебљен уз императивни облик, има првенствено функцију појачавања подстицаја упућеног адресату.³⁸ Та значењска нијанса знатно је јаснија код прилога *лијейо*, којим се наглашава захтјев исказан им-

36 У Грамајици српскохрватској језика за сџиранце лексема *слободно*, употријебљена као појачивач подстицаја, третира се као конверзациона партикула (Мразовић, Вукадиновић 1990: 437).

37 В. РМС, s. v. *слободно*.

38 Прилог *слободно*, као и партикуле *ја* и *само* убрајају се у маркере пермисивности, јер се њима јасније истиче императивом остварено значење дозволе, односно пристајања (Јањушевић Оливери 2023: 90–91).

перативним обликом (13а), док је она нешто слабија, али ипак присутна и у случају употребе у склопу проспективних конструкција (13б).

4.2. И временски прилози, када су лишени свога прилошког темпоралног значења, постају интензификаторима, при чему се приклањају групи емфатичких појачивача. У корпусу је пронађена потврда за такву употребу прилога *сад* и *једном*:

(15) Како сад то, објасни? (Ђопић: 124); Угледајући се на Хрвате, и они су српскохрватски преименовали, али *сад* у босански језик (Ковачевић: 218);

(16) Часни суде, *једном за свагда* нека ти је знано: у кући и пред чистотом оног детета никакво прљање не почи се! (Настасијевић: 117); Нико није прогресиван *једном заувек* (Бећковић: 28).

Прилог *сад* у примјерима (15) излази из оквира свог временског значења и приближава се партикулама³⁹ којима се истиче изненађење и неочекиваност. Прилог *једном* (16), употријебљен уз друге темпоралне прилоге (*једном заувек*, *једном за свагда*) такође има вриједност емфатичког интензификатора, којим се експресивно наглашава јединица којој претходи.

5. Спроведена анализа показала је да прилошки интензификатори могу остварити различите типове интензификације. Најчешћи интензификатори међу прилозима јесу начински и количински прилози са функцијом градуативног интензивирања, при којој истичу да квалификација исказана придјевом или неким другим прило-

39 У Грамаиџици српскохрватског језика за сѣтранце ова ријеч, употријебљена изван своје прилошке функције, добија статус конверзационе партикуле, којом се изражава недоумица, неодлучност, прелазак на другу тему и сл. (Мразовић, Вукадиновић 1990: 436).

гом превазилази, у позитивном или негативном смјеру, нормалну мјеру. Прилози за начин са семом тачности, тј. истинитости могу преузети улогу фактивних интензификатора, када су еквивалентни фактивним партикулама *ујраво, баш, заиста* и сл. Неки од квалитативних прилога, лишени значења степена и оцјене, функцио-нишу и као емфатички појачивачи. Временски прилози много су мање подложни преузимању функције интензивирања, а уколико у одређеним условима изгубе улогу ријечи којима се одређује глаголска радња, постају емфатичким интензификаторима.

ИЗВОРИ

- а) књижевноумјетнички и публицистички стил
Андрић: Ivo Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo, 1976.
Бећковић: Матија Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика – Народна књига, 2006.
Булатовић: Miodrag Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*, Novi Sad: Stylos, 2000.
Јовановић: Марија Јовановић, *Силејкарење са сојсйвенном душом*, Београд: Caligraph, 2004.
Ковачевић: Милош Ковачевић, *Срјски језик и срјски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.
Курир: *Kurir*, petak 22. 1. 2010. god. VIII, broj 2272.
Лалић: Mihailo Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
Михаиловић: Dragoslav Mihailović, *Kad su cvetale tikve*, Београд: BIGZ–SKZ, 1989.
Настасијевић: Момчило Настасијевић, *Песме. Пријовешке. Дrame*, Српска књижевност у сто књига, књ. 72, Нови Сад: Матица српска – Београд: СКЗ, 1958.
Његош: Петар II Петровић Његош, *Шћейан Мали. Основно из-дање*, ред. Р. Маројевић, Подгорица: ЦИД, 2021, 347–533.
Побједа: *Побједа*, бр. 15377, год. LXIV, 29. 9. 2008.
Политика: *Политика*, бр. 34036, год. CV, 10. 8. 2008.

- Секулић:** Исидора Секулић, *Изравнања*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2000.
- Селимовић:** Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Подгорица: Унирекс – Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Ђопић:** Бранко Ђопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ђопића, књ. 15, Београд, 1985.
- Ђосић:** Добрица Ђосић, *Корени*, Београд: Нолит, 1964.
- Црњански:** Miloš Crnjanski, *Seobe, druga knjiga*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.

б) електронски корпус

ЕК: Корпус савременог српског језика: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/korpus.php>

ЛИТЕРАТУРА

Аругјунова 1988: Н. А. Аругјунова, *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт*, Москва: Наука.

Барић и др. 1979: Eugenija Barić i dr., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.

Болинџер 1972: Dwight Bolinger, *Degree Words*, The Hague.

Волф 1985: Е. М. Вольф, *Функциональная семантика оценки*, Москва: Наука.

Гортан-Премк 1994: Даринка Гортан-Премк, Типови и врсте речи, *Јужнословенски филолоџ*, L, 117–128.

Јањушевић Оливери 2018: Ана Јањушевић Оливери, *Инџензификаџорске џарџикуле у савременом срџском језику*, Косовска Митровица: Филозофски факултет – Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.

Јањушевић Оливери 2023: Ана Јањушевић Оливери, *Синџакса и семанџика имџераџива у савременом срџском језику*, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори – Београд: Јасен.

Кверк и др. 1972: Randolph Quirk, Sidney Greenbaum et al., *A Grammar of Contemporary English*, London, 1972.

Кристал 1988: Deјvid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.

Куљанин 2017: Сања Куљанин, *Компјарација кроз лексику и семантику*, Београд: Јасен.

Мразовић, Букадиновић 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*; Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest.

Ристић 1990: Стана Ристић, *Начински прилози у савременом српскохрватском језику*, Београд: Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 9.

Родионова 2005: С. Е. Родионова, Семантика интензивности и ее израженіе в современном русском языке, у: А. В. Бондарко и С. А. Шубик (прир.), *Проблемы функциональной грамматики: полевые структуры*, Москва: Наука, 150–168.

РМС 1–6: *Речник српскохрватској књижевној језика*, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.

Силић, Прањковић 2005: Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Станојчић, Поповић ³1994: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српској језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић ³1975: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.

Стевовић 1960: Игрутин Стевовић, *Функционална граматика српскохрватској језика (приручник за наставнике)*, Београд: Завод за издавање уџбеника Народне републике.

АДЈЕКТИВНИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ⁴⁰

1. Увод

Интензификација представља семантичко-прагматичку категорију насталу на пресеку категорија квалитативности и квантификативности, са једне, и субјективне оцјене са друге стране (Родионова 2005: 145, Јањушевић Оливери 2010: 249, Николић 2014: 29–30). Прагматички аспект интензификације садржан у личном ставу комуникатора који комуникативно и/или експресивно наглашава одређени елемент исказа пресудан је за ову категорију,⁴¹ док су аспекти квалитета и квантитета подређени и углавном везани за поједине типове појачавања. Стога се као основно средство интензификације у српском језику користе ријечце, као функцијске ријечи које служе за модификацију исказа, док се као секундарна средства употребљавају и јединице са лексичким значењем које садрже сему квалитета, односно квантитета. Интензификација остварена ријечцама тиче се искључиво субјективног става говорника према елементу који се истиче на комуникативном фону, док лексички

40 Краћа верзија овог текста објављена је у часопису *Наслеђе*, бр. 57 (2024).

41 Терентева истиче да је интензивност тијесно повезана са експресивношћу и вредновањем, те да се интензификаторска средства користе не само за појачавање и за исказивање емоционалног става него и за вредновање одређеног појма или појаве (Терентева 2014: 135).

интензификатори – у првом реду прилози и придјевни – истичу и заступљеност особине релевантне за дати појам и тако изражавају личну процјену која се тиче денотативног значења наглашене ријечи.

Све лексичке јединице које функционишу као адвербијални и адјективни интензификатори немају исти семантички и прагматички потенцијал, због чега Родинова (2005: 159) предлаже и терминолошко разграничење *интензификатора* као експлицитних средстава појачавања (*дубок/дубоко, искључиви/искључиво, јак/јак* *ојроман/ојромно*) и *интензификатора* – ријечи које имплицитно садрже сему интензивности у своме значењу (*безуман/безумно, њаклени/њаклено*). Нама се чини прикладнијом троврсна класификација вербалних интензификаторских средстава која би, поред партикула као *њравих интензификатора*, укључила још секундарне и потенцијалне интензификаторе. Придјеви и прилози, који су задржали своје категоријалне одлике, али у чијем је значењу дошло до доминације експлицитно присутне семе интензивности могу се сматрати *секундарним интензификаторима* (нпр. *јак* у исказу *Он је јак зјодан човјек*). С друге стране, адјективне и адвербијалне ријечи чија је семна структура у већој мјери очувана, али код којих у одређеним лексичким спојевима сам контекст активира имплицитно присутну сему интензивности припадале би класи *њојнцијалних интензификатора* (нпр. *уњадљиво* у исказу *Он је уњадљиво зјодан човјек*).

Било да су употријебљени као секундарни, било као потенцијални интензификатори, придјеви и прилози немају једнак домен употребе. Наиме, прилози се јављају у улози појачајних модификатора придјева и других прилога (тј. наступају као подређени члан придјевске или прилошке синтагме), док адјективни интензификатори доминантно модификују именицу од које и синтаксички зависе, а сасвим ријетко се употребљавају и као појачивачи других придјева.

И док су прилози са интензификаторском функцијом у србистици у више наврата испитивани (Ристић 1990, Јањушевић Оливери 2015, Куљанин 2017), интензификаторским придјевима није поклањана већа пажња. Они се први пут помињу у докторској дисертацији „Начини интензификације синтаксичких јединица у савременом српском језику” (Јањушевић 2011), а први научни рад о ’појачајним придјевима’ објавио је И. Палић (2016), који испитује синтаксички, семантички и прагматички аспект ових јединица, ослањајући се на теоријске поставке англофоне литературе. Палићева анализа обухвата 9 придјева (*чисти*, *толи*, *обични*, *јуки*, *јрави*, *крајњи*, *комљейни*, *тојтални*, *ајсолујни*) чије су потврде нађене ручном претрагом интернетских сајтова. Палић појачајним придјевима приписује интензификаторску функцију само када стоје уз именице (Палић 2016: 262), док се адјективно интензивирање других придјева не помиње. Насупрот томе, С. Куљанин у својој студији о лексичкој компарацији напомиње да и придјеви (уз партикуле и прилоге) могу интензивирати особину или својство, али наводи само лексему *мрџав* која појачава садржај придјева *уморан* и *озбиљан* (Куљанин 2017: 190).

У овом раду испитују се адјективни интензификатори, тј. придјеви и придјевске замјенице који у одређеним контекстуалним условима развијају функцију интензивирања. Циљ истраживања јесте да покаже која семна структура погодује реализацији појачајне функције придјева и да утврди интензификаторски тип остварен удруживањем придјевског модификатора и именске ријечи, као и да разјасни тип синтаксичког односа између надређеног супстантива/адјектива и адјективног интензификатора. Истраживање је засновано на материјалу ексерципираном из књижевноумјетничких и публицистичких текстова, а као допунски послужио је електронски корпус srWas.

2. Семантички аспекти адјективне интензификације

Придјеве као врсту ријечи одликује квалификативна функција, јер се њима сигнализира да је њихов денотат у квалификативном односу са одређеним предметом (Никитин 2006: 486). Свако одређивање појма на основу његових својстава у мањој или већој мјери подразумева и вредновање, тј. изношење субјективне оцјене о појму који се детерминише, те се код појединих придјева као секундарна развија и сема интензивности. Волф истиче да придјеви са афективном вриједношћу,⁴² када су употребљени уз ријечи у чијем значењу већ постоји сема оцјене, служе као интензификатори (Волф 1985: 44). На тај начин говорник изражава и своју заинтересованост за ситуацију, што резултира и високим степеном укључености субјекта у исказ, односно афективношћу (Родионова 2005: 168).⁴³ Према Терентевој, код интензификаторских придјева долази до реорганизације денотативне и конотативне семе у том смислу што се денотативна сема неутрализује, што резултира десемантизацијом, тј. губљењем примарног значења, те у први план избија субјективни аспект, тако да придјев указује на високи степен заступљености неке особине (Терентева 2014: 135).⁴⁴

42 Волф прихвата Кербрат-Орекионијеву подјелу придјева на објективне и субјективне, при чему се међу овим последњима разликују афективни и евалуативни придјеви (Волф 1985: 44).

43 Палић такође истиче да су у питању придјеви који не изричу својство исказано управном именицом, већ преносе информацију о томе како јако говорник доживљава појам означен именицом (Палић 2016: 262).

44 Мислимо да је боље говорити о ресемантизацији, јер не долази до потпуног губљења значења, већ до доминације конотативне над денотативном компонентом значења.

Обично се функција интензивирања везује за описне придјеве.⁴⁵ Међутим, у улози интензификатора, како показују наредни примјери, могу се наћи и односни придјеви⁴⁶ (1а), као и придјевске замјенице (1б) којима се упућује или на неко својство или пак на неки однос:

(1а) Како да вам кажем кад то и *рођено* моје сјећање забораваља! (Андрић: 12); Чујеш погани, *најзадња* погани, пита за козу која је звер (Бећковић: 188);

(1б) Људи моји, зашто је човјек у сну *џаква* кукавица? (Лалић: 111).

Палић истиче да придјеви функционишу као интензификатори када стоје уз именице са имплицираном семом интензитета, којима притом није инхерентно својство означено придјевом. „Због тога долази до деактивирања, елиминирања типичне (дескриптивне) семантичке релације између придјева и именице, и придјев почиње актуализирати апстрактне појмове највишег ступња, крајности и цјеловитости садржане у семантичком профилу именице. (Палић 2016: 263), Међутим, наредни примјери показују да придјеви и придјевске замјенице наступају као интензификатори не само именица (2а, 2д) него и придјева и личних замјеница (2в):

(2а) *Сва срећа* што су били загрљени – друкчије их Петар и Јован не бише [сиц] ни видели (Булатовић: 207);

45 Палић, на примјер, наводи да су се појачајни придјеви развили од описних придјева, и то од њиховог подтипа 'придјева вредновања' (Палић 2016: 262–263).

46 За разлику од описних придјева, који непосредно означавају особину предмета, односни придјеви означавају посредно карактеристику појма која га повезује са другим појмовима (Пипер, Клајн 2013: 121).

(2б) У паузи седим у углу *мрѝав* преплашен (Михаиловић: 22);

(2в) Критике за грешке приказивач би морао упутити онима које је Никчевић преписао, а не њему *самом* (Ковачевић: 166);

(2д) – Имаћемо шта да гледамо – рече Петар. – Неће нам бити досадно. – Да – рече Јован. [...] – Представа – рече Петар. – *Права* представа (Булатовић: 16).

Адјективни интензификатори садрже експлицитно или имплицитно изражену сему интензивности. Исто семантичко обиљежје имају и придјевни интензивирани придјевским интензификатором (2б), док именици чији се садржај појачава не мора бити својствено градирање на скали интензитета. На примјер, степен *среће* је измјерљив (2а), док *ћредсћава* (2д) не допушта степеновање, али је зато могуће процијенити да ли одређени референт има карактеристике типичне за појам *ћредсћава*. У свим наведеним примјерима придјевни не наступају са својим денотативним, већ секундарно развијеним прагматичким значењем, те је сасвим јасно да придјев не открива неки квалификативни аспект именице, већ интензивира њен садржај на прагматичком плану, тј. открива говорников став о степену заступљености особине, односно релевантних карактеристика појма означеног именицом. Наиме, адјективни интензификатор увијек наглашава семантичко једро⁴⁷ лексеме уз коју је употребељен. Ако диференцијалне семе именице или придјева имплицирају интензивност, адјективни интензификатор наглашава степен заступљености особине,

47 У семантичкој структури лексеме разликује се семантичко једро и семантичка периферија. Само семантичко једро састављено је од архисеме и једне или више диференцијалних сема (в. Радић-Дугоњић 1999: 56–57).

ако пак диференцијална сема не допушта степеновање на скали интензитета, придјевски интензификатор истиче заступљеност прототипичних карактеристика денотата.

3. Тийови адјективне инџензификације

У руској литератури о придјевима са функцијом интензивирања, као и у Палићевом истраживању појачајних придјева говори се само о једном типу појачавања – о ономе којим се истиче заступљеност квалитета имплицитно садржаног у семантичком потенцијалу именице (Волф 1985, Родионова 2005, Терентева 2014, Палић 2016). Међутим, у зависности од семантичких карактеристика интензивираних ријечи, али и типа семантичке компоненте интензивности коју придјев развија, могуће је утврдити макар два типа адјективног интензивирања, и то: *џрадуативно инџензивирање*, које подразумијева истицање степена заступљености особине и *фактивна инџензивирање* којим се истиче говорникова процјена присуства карактеристика релевантних за појам означен именицом.⁴⁸ Овима би се могло додати и *рестриktivно инџензивирање*, које захвата знатно мањи број адјективних јединица него претходна два типа појачавања и притом истиче да је одређена релација важи само за истакнути појам.

3.1. Адјективима са градуативном интензификаторском вриједношћу истиче се одређена степеновању подложна карактеристика именице или придјева. Овај тип интензивирања остварују придјеви којима се изражава пуни, максимални или степен већи од уобичајеног.

48 О градуативној и фактивној интензификацији – в. Јањушевић Оливери 2010: 251–252.

Придјевима **сав**, **пун**, **читав**, **потпун**, **апсолутан** и **тотални** истиче се да је нешто присутно у својој укупности, а када стоје уз именице, придјеве или партитивне именичке синтагме, који већ својом семантиком упућују на потпуност, односно довршеност, наведени и њима слични придјеви функционишу као градуативни интензификатори, те изражавају став говорног лица о појави означеној именицом, односно квалитету израженом придјевом.

(3а) Имаш *йуних тридесет година* а не растављаш се с децом (Булатовић: 34);

(3б) [...] неко је овуда ратовао годину, неко и више, а ја сам по овоме свом рођеном крају ратовао *чиџавих четрдесет година* [...] (Ђопић: 18);

(3в) Претрпели су *йоййуни фијаско* (Бећковић: 81);

(3г) Већ сам осећала да понашањем одударам од вршњака; *ајсолујино одсуство* смисла за реалност чинило ме је смушеном и смешном (Јовановић: 12);

(3ђ) Али, онако изазван, зајапурен, ван себе од узбуђења, кад се чини да се више не може контролисати, у *йойјалном афекту* – од речи до речи понови стари говор (Бећковић: 152);

(3е) Старац спази како из прашине, *сав бео* и згурен, изрони Мухарем (Булатовић: 55).

Придјев **огроман** истиче да велика количина исказана самом именицом превазилази границе уобичајене мјере:

(4) Истраживање које је спровео један британски шопинг центар показало је да се *ојромна већина* жена служи разним преварама и триковима да би изгледале што привлачније (Побједа: 18).

Код придјева **могући** интензификаторска функција развија се тек у контакту са суперлативом придјева или пак са придјевима који у својој семантици имају значење крајње границе нечега (нпр. *ѿосљедњи*). Тада се адјективним интензификатором *моући* истиче максимални степен особине:

(5) А за остварење тог циља Јагић је изабрао најбољи моући, заобилазни, пут (Ковачевић: 98); А Тадија гледа како се Рудњак повлачи у најдубљи кут собе са очигледном жељом да живи до последњег моућеи секунда [...] (Лалић: 97).

И придјев **мртав**, када је као модификатор употребљен уз други придјев, такође има статус градуативног интензификатора.⁴⁹

(6) У паузи седим у углу *мрѿав* преплашен (Михаиловић: 22); Ја сам била *мрѿва* уморна (srWas); У кафани сви су *мрѿви* пијани (srWas); Раиса јој је *мрѿва* озбиљна одговорила [...] (srWas).

У наведеним примјерима придјев *мрѿав* супституентан је интензификаторским придјевима *ѿошѿуно*, *сасвим* и сл.⁵⁰

Градуативну интензификаторску вриједност остварују и придјевске показне замјенице **такав** и **толики**, којима се упућује на квалитет, односно квантитет нечега.⁵¹ Ови адјективни интензификатори употребљавају се најчешће у склопу зависноложене реченице са посљедичним и поредбеним значењем:

49 Интересантно је да његов антоним, придјев *жив* функционише као фактивни интензификатор – в. 3.2.

50 У РМС у значењу под 10. наводи се да лексема *мрѿав* може бити употребљена 'у прилошкој служби' у значењу 'у највећој мери, претерано', а као илустрација наводе се спојеви са примјерима *уморан*, *ѿадан*, *жедан*, *ѿијан*, *ѿосѿан* (РМС, s. v. *мрѿав*).

51 О улози 'квантификативних интензификатора' у реченицама са квалитативно-посљедичном клаузом в. Ковачевић 1998: 112–116.

(7а) [...] тај ти је џакав мајстор за прављење панике да нема бољег у читавој Босни и Херцеговини (Ђопић: 73); Влага је тамо доле била џолика да је апсеник, већ после два-три дана добијао грозницу (Црњански: 39).

(7б) Данас сам био у граду и видио сам једно лице које ме је гледало џаквим звјерским очима какве не виђех ни у најгорем сну (Андрић: 30); Испрсио се с џаквом важношћу као да никад није видио огледало и у њему своју њушку (Лалић: 19).

У наведеним примјерима интензификатори џакав и џолики припадају структури управне клаузе и наглашавају квалитет елемента који је проузроковао посљедицу исказану зависном клаузом (7а), односно елементат који се доводи у поредбени однос са садржајем зависне клаузе (7б).

Придјевске замјенице џакав и џолики постају интензификатори и када су употријебљени у саставу просте реченице, као у примјерима:

(7в) Људи моји, зашто је човјек у сну џаква кукавица? (Лалић: 111);

(7г) [...] Џејн Морис изјављује да не разуме џолико инсистирање на сексу (Бећковић: 96).

Примјерима (7в–г) сличан је и примјер:

(8) [...] нико од четника није ни посумњао да би он, онаква циција, могао помагати партизанске остатке [...] (Лалић: 37) –

у коме функцију појачавања преузима показна замјеница онакав. Употријебљена у наведеном контексту, замјеница истиче да је квалитет који имплицира именица заступљен у мјери већој од уобичајене.

3.2. Уколико се интензивност код адјективне ријечи заснива на експлицитно или имплицитно присутној семантичкој компоненти 'прави', 'истински', она остварује фактивни тип интензификације. Придјевни као што су **прави, прости, сушити, пуки, чисти, голи, живи** и **жешћи** истичу да референт садржи релевантне одлике своје врсте, али истовремено су и показатељ комуникаторове (пр)оцјене истинитости релације између денотата и референта.

(9а) Скот си, рече себи, *йрави си* скот (Булатовић: 11);

(9б) А на крају и што ће му [брзе ноге] – он један да се спаси, то би била *йросџа* брука [...] (Лалић: 147);

(9в) Од дана њеног рођења постао је *spiritus movens* моје породице. Прибран, *сушџа* подршка, свуда је стизао, све организовао (Јовановић: 147);

(9г) [...] повест није *йуки* хронолошки след историјских догађаја (Јовановић: 101); То ће довести до *йукој* понављања једног те истог (srWas);

(9д) [...] па је замишљао да оно што књиге пишу о тим женама мора бити *чистџа* истина! (Лалић: 45); Међутим, забрана пушења која прелази у хистерију, је *чистџ* пример фарисејства у земљи која плива у дроги (Јовановић: 43);

(9ђ) Да се разумемо: човек има само једну мајку, а све друго је *јола* лаж и пропаганда (Бећковић: 218); Слушај ти мене, Васке. Ти студенти, све је то *јо* мангуп (Јовановић: 72);

(9е) [...] а кад се поквари тостер, то је *жива* мука (srWas); Овај чланак је *жива* истина (srWas);

(9ж) – Упознаћу, значи, те љуте филозофе. – Ја сам их већ упознао – каже Шеле. – Сине, немој да се цабе трудиш. *Жешћи кретени* (Јовановић: 72); Ану Ивановић негативно коментаришу само *жешћи комплексаша* (srWac).

Наведени придјевни удаљили су се од свог примарног значења и свели су се на сему 'прави, истински', која је базична компонента придјева *сушћии*, *йрави* и *йуки*,⁵² док је код осталих – *йросћии*, *чисћии*, *јоли*, *живи* и *жешћи* – ова сема периферна.⁵³

И придјев *сам*⁵⁴ у значењу 'самосвојан' семантички је и прагматички близак интензификаторским придјевима *чисћ*, *йрави*, а када је употријебљен уз именицу (10а) или личну замјеницу (10б), *сам* се понаша као партикула са функцијом комуникативног наглашавања појма означеног именицом или личноу замјеницом:

(10а) Не смије да отвори очи, боји се да ће га *сам поглед*, издати (Лалић: 60); *Сам живот* није ништа друго него нека врста рака (Бећковић: 92); Пред *сам сутон* је престао снијег (Андрић: 18).

(10б) Што не макну некуд ову бакицу, лед је убио, јер ћу се и *ја сам* расплакати (Ђопић: 196).

52 Исп. РМС, s.v. *сушћии*, *йрави*, *йуки*.

53 У одредници уз лексему *чисћ* под 8. б. наводи се значење 'потпуни', 'несумњив', 'прави', 'типични', 'сушти' (РМС, s. v. *чисћ*). Слично значење, окарактерисано као фигуративно, приписује се и лексеми *јо* – 'који је без ичега другога', 'само то и ништа више', 'сам' (РМС, s.v. *јо*). И придјев *жив* може имати значење 'прави, стваран, истински', односно 'потпун, сам' (РМС, s.v. *жив*). Рјечнички опис придјева *йросћ* и *жесћок* не пружа информације о присуству значењске компоненте 'прави, истински, сушти' код ових лексема (РМС, s.v. *йросћ* и *жесћок*).

54 О морфолошком статусу лексеме *сам* и њеним значењима говори се у посљедњем прилогу ове књиге.

И придјеви **рођени**, **сопствени** и **властити** у примјерима који слиједе остварују фактивну интензификаторску вриједност:

(11a) [...] па се ја сваки пут уби плачући кад је слушам, као да ми је Стојанка рођена матер (Ђопић: 180); Кад се сјетим како се шеткаше с Нијемцима у оном авијатичарском кожушчићу што га је добио од Енглеза, па како гледаше у нас с оним презрењем, бре, зубима бих ја њега клао и мало би му било! Гад, гад рођени! (Лалић: 179);

(11б) Ту, поред вас, недалеко од овог византијског сјаја и богатства које се сакупља из цијелог царства, живе ваша власиѿиѿа браћа, као просјаци (Селимовић: 283);

(11в) Учини ми се да ћу да прогутам свој сойсѿивени језик; просто, као да ми западе у грло (Михаиловић: 21).

Наведени придјеви међусобно су дјелимично замјенљиви, о чему свједочи и њихов рјечнички опис, али се само за придјев власиѿиѿи истиче да служи за појачавање присвојних замјеница и придјева.⁵⁵ Посљедњи примјер под (11a) разликује се од свих осталих, јер у њему рођени не наглашава посесивност, него управо карактеристику која се приписује одређеном лицу, те ова ријеч има вриједност придјевског интензификатора ѿрави (Гад, гад рођени = Прави гад).

Сличну вриједност има и придјев најзадњи у наредним примјерима:

(12) Чујеш погани, најзадње погани, пита за козу која је звер (Бећковић: 188); Даћу се кладити како је предлог разуман и занимљив. До врага све то, ако се не цијени као амаѿлија и завјет. Онда сам ја најзадњи сиромах (srWaC).

55 В. РМС s. v. власиѿиѿи, рођени, сойсѿивени.

Адјективни интензификатор *најзадњи* осим значења 'прави, истински' у датим околностима има и нијансу значења *најјори*, те осим фактивне има и градуативну вриједност.

3.3. Придјевни сасем ограничавања у своме значењу у одређеним условима могу постати и рестриктивним интензификаторима. Такви су, у првом реду, придјеви *једини* и *искључиви*, значењски и творбено блиски партикулама *једино* и *искључиво*:

(13а) Један *једини* дан без њега изгледао ми је пуст и дуг (Селимовић: 276); Све је то указивало на један *једини* могући пут [...] (Лалић: 147);

(13б) На коњу испред целепа јахао је Хасан, у црвеној кабаници, усправан, *једини* он миран и насмијан у тој гужви [...] (Селимовић: 68); Зашто ме никад ниси питао о мајци. Ја *једини* знам све о њој (Селимовић: 226); Од свих животиња на земљи, он *једини* зна шта је слат живљења без горчина (Лалић: 175); Зар је толико мрзиш? Мислио сам да бар њу *једину* на свијету не мрзиш (Селимовић: 248);

(14) ГО је упозорио да је предлагање таквог текста Резолуције у директној супротности са ставовима из Декларације о европским интеграцијама из 2005. године [...] и да има за *искључиви* циљ нове подјеле и подизање тензија у Црној Гори (Побједа: 4).

Рестриктивну интензификаторску вриједност придјева *једини* најбоље илуструју примјери у којима је он употријебљен уз личну замјеницу употријебљену у функцији субјекта или предиката (13б). Тада се њиме истиче да је предикација ограничена на једног агенса или пак на један пацијенс, те је адјективни интензификатор *једини*

у примјерима (136) супституентан партикулом само: *Ја једини* знам све о њој = Само *ја* знам све о њој. Када је, међутим, употријебљен уз број *један* (13а), адјективни интензификатор *једини*, поред рестриктивне, има и емфатичку интензификаторску вриједност.

Адјективни интензификатор *искључиви* уноси и нијансу градуативног интензивирања, јер упућује на крајњи степен ограничења. Исту вриједност има и придјев *изричит*, којим се искључују све друге релације у вези са именичким појмом:

(15) Венчали смо се у јуну, по мојој *изричитој жељи*, тихо, без помпе и званица (Јовановић: 147).

4. Синџаксичке одлике конструиција са адјективним интензификаторима

Придјеви и придјевске замјенице и када су употријебљени као интензификатори, задржавају категорије рода, броја и падежа и управљају их према именици, односно придјеву од кога зависе. И. Палић тврди да придјеви употријебљени као интензификатори „типично стоје у одређеном виду, нису подложни компарацији” (Палић 2016: 264). Међутим, у улози адјективних интензификатора могу се јавити и придјеви неодређеног вида, истина много рјеђе, док поједини придјеви наступају као интензификатори само када су употријебљени у компаративном степену. То потврђују и већ наведени примјери: Кад је о математици реч, ја сам *чисји дудук*; Слушај ти мене, Васке. Ти студенти, све је то *јо мангуп*,⁵⁶ Сине, немој да се цабе трудиш. *Жеши кретени*.

56 Неодређени придјевски вид у овим примјерима условљен је употребом придјева уз именицу у предикативу.

Синтагматска повезаност овјерена је постојањем граматички условљене везе у којој се адјективни модификатор граматичким категоријама прилагођава супстантиву или другом адјективу, који управљају родом, бројем и падежом подређеног члана синтагме. Међутим, семантички статус подређеног члана не може се окарактерисати као типична адјективна детерминација, већ је у питању прагматичка модификација у којој адјектив наступа као интензификатор. Као и сваки модификатор, адјектив са интензификаторском функцијом има факултативан статус, што потврђује и његова синтаксичка испушивост (уп. *Имаш њуних* тридесет година и *Имаш* тридесет година).

Синтаксичка испушивост показује и да ове ријечи своје денотативно значење замјењују прагматичким. Терентева примјећује да због одсуства квалитативне и вриједносне компоненте и због могућности да постану знаци којим се исказује степен, придјиви у функцији правих интензификатора имају и већи степен валентности (Терентева: 135). Међутим, како корпус сакупљен за ово истраживање показује, и потенцијални адјективни интензификатори (у које спадају лексичке јединице са имплицираном семом интензивности) у савременом српском језику способни су да развију већи степен колокабилности, поготову ако им се у основи налазе придјиви који и у свом примарном значењу имају широке могућности синтагматског удруживања. На примјер, адјективни интензификатор *чисти* појачава најчешће различите апстрактне углавном негативно конотиране именице (16а), али се може наћи и у улози интензификатора конкретних именица, као и именица са неутралном или позитивном аксиолошком вриједношћу:

(16а) Моје тело постаје попрште тајних договора и смртоносних планова, попут шекспировски мрачних дворова. *Чисти* ужас (Јовановић: 162); Кад је о матема-

тици реч, ја сам *чистѝ дудук* (Јовановић: 60); Шулеково позивање на Доситеја *чистѝа* је манипулација, јер Доситеј, као ни Вук, никада у Србе убрајао нештокавце није (...) (Ковачевић: 54); Ако будали излети из уста нешто што није *чистѝа будалаштина*, она се брзо ограда од тога (Бећковић: 84); Не значи ништа! Глупост! *Чистѝа бесмислица!* (Бећковић: 90); (...) оковали су га из *чистѝе пако-сти* а не из страха да ће им такав побјећи (Лалић: 48);

(166) Можда ће се наставити лоза монаха писаца, цртача, сликара, летописаца, књиговезаца. Па и *чистѝих књижевника*, који би дали књижевности нашој нову грану чисто спиритуалне поезије и прозе (Секулић: 45); Свет је био подељен на добро или зло, црно или бело. *Чистѝо манихејство*, без прелаза и нијанси [...] (Јовановић: 44); [...] па је замишљао да оно што књиге пишу о тим женама мора бити *чистѝа истина!* (Лалић: 45); Што ће рећи да је живот до тада био *чистѝ дуксуз* (Јовановић: 32); Међутим, забрана пушења која прелази у хистерију, је *чистѝ пример* фарисејства у земљи која плива у дроги (Јовановић: 43).

Губљење денотативне компоненте значења и развијање прагматичке компоненте степена заступљености особине или прототипичних својстава код ових придјева проширује сферу граматичких односа, што и резултира повећањем синтагми са интензификаторским адјективима у савременом језику.

5. Закључак

Интензификаторску функцију остварују не само описни него и односни придјевни који су своју примарну квалификативну функцију замијенили прагматичким значењем изражавања субјективне оцјене у вези са степеном заступљености особине, односно присуством

релевантних одлика појма који се наглашава. Адјективно интензивирање остварује се и придјевским замјеницама које упућују на количину (*школики*) или квалитет (*шакав, овакав*), и то када оне постану знаци вредновања одређене појаве. Адјективни интензификатори најчешће наглашавају супстантив, али могу истицати и степен заступљености особине исказане придјевом.

Било да појачава именицу, било да појачава придјев, адјективни интензификатор заправо увијек истиче семантичко једро лексеме уз коју је употријебљен. Уколико је сфера дјеловања интензификатора усмјерена на диференцијалну сему којој је иманентна интензивност, адјективни интензификатор ће остварити градуативно појачавање, при коме се истиче степен заступљености особине. Ако пак диференцијална сема не допушта степеновање на скали интензитета, придјев ће имати фактивну интензификаторску вриједност и изражаваће говорникову процјену присуства карактеристика релевантних за појам означен именицом. Једна мања група адјективних интензификатора остварује рестриктивни тип интензификације, ограничавајући реченичну предикацију или неку другу релацију само на издвојени појам.

Адјективи са интензификаторском функцијом синтаксички су подређени именици или придјеву, од којих преузимају категорије рода, броја и падежа, али не функционишу као детерминатори управне ријечи, већ као њени комуникативно-прагматички модификатори, који се одликују већим или мањим степеном синтагматске спојивости.

ИЗВОРИ

Андрић: I. Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo: Svjetlost – Zagreb: Mla-

- dost – Beograd: Prosveta – Ljubljana: Državna založba Slovenije – Skorje: Misl, 1976.
- Бећковић:** М. Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика – Народна књига, 2006.
- Булатовић:** М. Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*, Novi Sad: Stylos, 2000.
- Јовановић:** М. Јовановић, *Силејкарење са сојсџивеном душом*, Београд: Caligraph, 2004.
- Ковачевић:** М. Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.
- Лалић:** М. Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Михаиловић:** D. Mihailović, *Kad su cvetale tikve*, Beograd: BIGZ–SKZ, 1989.
- Побједа:** *Побједа*, бр. 15377, год. LXIV, 29. 9. 2008.
- Секулић:** И. Секулић, *Изравнања*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2000.
- Селимовић:** М. Селимовић, *Дервиш и смрт*, Подгорица: Унирекс – Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Црњански:** М. Crnjanski, *Seobe, druga knjiga*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Ђопић:** Б. Ђопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ђопића, књ. 15, Београд: Просвета, 1985.
- srWac:** <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=srwac>

ЛИТЕРАТУРА

- Волф 1985:** Е. М. Вольф, *Функционална семантика оцџнки*, Москва: Наука.
- Јањушевић 2011:** А. Јањушевић, *Начини интензификације синтаксичких јединица у савременом српском језику*, докторска дисертација, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

- Јањушевић Оливери 2010:** А. Јањушевић Оливери, Категорија интензификације у савременом српском језику, *Луча: часопис за филозофију и теорију културе и друштва*, XXIV, Никшић, 249–258.
- Јањушевић-Оливери 2015:** А. Јањушевић-Оливери, Прилози са интензификаторском функцијом у савременом српском језику, *Српски језик – студије српске и словенске*, XX, 195–209.
- Јањушевић Оливери 2019:** А. Јањушевић Оливери, Статус лексеме *сам* у савременом српском језику, *Наш језик*, L, св. 2, 123–129.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа – Србиње: Просвјета.
- Куљанин 2017:** С. Куљанин, *Компаратација кроз лексику и семантику*, Београд: Јасен.
- Никитин 2007:** М. В. Никитин, *Курс лингвистической семантики*, Санкт – Петербург: РГПУ им. А. И. Герцена.
- Николић 2014:** М. Николић, *Категорија степенена у српском језику – сложена реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Палић 2016:** I. Palić, О ројајним придевима, *Riječki filološki dani 10*, Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Пипер, Клајн 2013:** П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Радић-Дугоњић 1999:** М. Радич-Дугонич, Семантичко јдро и его место в комплексној структури лексическог значења слова, у: С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смиао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет.
- Ристић 1990:** С. Ристић, *Начински прилози у савременом српскохрватском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

РМС: Речник српскохрватског књижевног језика, књ. 1-6. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.

Родионова 2005: С. Е. Родионова, Семантика интензивности и ее изражење у савременом руском језику, у: А. В. Бондарко и С. А. Шубик (прир.), *Проблеми функционалне грамматики: полевие структуре*, Москва: Наука, 150–168.

Терентева 2014: Е. В. Терентева, Семантичко садржање прилагателних у функцији сопствено интенсификатора, *Вестник Нижегородског универсиитета им. Н. И. Лобочевског*, Број 5, 134–139.

ПЕРИФРАСТИЧКИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Под перифрастичким интензификаторима подразумевамо вишекомпонентне интензификаторе који имају јединствену прагматичку вриједност. У науци о језику већ су обрађени поједини перифрастички изрази (или „перифрастичке партикуле“) који служе за то „да би се помоћу њих посебно истакла, нагласила важност једне ријечи у односу на све остале ријечи у реченици“ (Ковачевић 1996: 71). Тако је у раду „О једном типу перифрастичке интензификаторске партикуле“ М. Ковачевић подробно испитао лексичку структуру и значење перифрастичких интензификаторских партикула састављених од упитно-односне замјенице или замјеничког прилога (или, уколико су у одричној форми – од одричне замјенице/замјеничког прилога), лексеме *друји/друјо* и поредбене или ексцептивне лексеме *нејо, но, већ, до, осим* или *сем* – (ни)ко *друји до/осим/сем/нејо*, (ни)ш^ија *друјо до/осим/сем/нејо*, (ни)чији *друјо до/осим/сем/нејо*, (ни)јдје *друјо до/осим/сем/нејо*, (ни) чеја *друјоја до/осим/сем* и сл. (Ковачевић 1996: 70–85).

Списак перифрастичких интензификатора, као и интензификаторских партикула уопште у српском језику је отворен, те циљ овога рада није навођење свих јединица ове врсте, већ утврђивање начина на који оне појачавају одређени садржај. Другим ријечима, наведене интензификаторе и друге перифрастичке изразе са интензифи-

каторским значењем у овом раду анализирамо са становишта типа интензификације⁵⁷ који остварују.

2. Вишекомпонентне партикуле чија је основна функција комуникативно истицање одређене јединице која у датој говорној ситуацији носи највећу количину информације називамо асеверативним перифрастичким партикулама.⁵⁸

2.1. Асеверативне перифрастичке партикуле састављене су обично од упитне замјеничке компоненте, лексеме *груји* (за упућивање на лице), односно *грујо* (за упућивање на ствари) и ексцептивне ријечи (*до, нејо* или *већ*). Неријетко у састав таквог интензификатора улази и помоћни глагол *дији* или *хијјеји*.

(1) Из ње смо одмах посигурно закључили да се читава та гужва одиграла на сектору Прве крајишке, а да је бомбаше водио – *ко ће груји, већ онај заврзан с Козаре* – Микан (Ђопић: 173); – Ево главе ако ту нијесу умијешали своје прсте они наши буразери из Прве крајишке. – *Они, а ко ће груји* – потврди Лијан (Ђопић: 172); Кадли тамо, поново отворене радионице за поправку оружја, уведена струја, а за главном машином – *ко је!* – главом наш Ђурајица (Ђопић: 226);

(2а) Јер *шиа* су *грујо* данашње побједи *нејо* сјутрашњи пораз? (Андрић: 103);

(2б) – Ехе-хе, а чији ли су топови да ми је само знати? – Па *чији ће дији нејо* наши, пролетерски, сврачија ного! – бечи се Гаврило. (Ђопић: 11);

57 О интензификаторским типовима в. први прилог у овој књизи, као и: Јањушевић Оливери 2013.

58 Број једночланих асеверативних партикула у српском језику је релативно мали – у њих спадају рјечце *баи*, *ујраво*, *шаман*, *лично* и *главом* (Јањушевић Оливери 2014: 316).

(2в) Василије: Питам у принципу... Где мислите да треба да буде пекар? Симка: *Где ће биџи неџо у пекарници?* (Симовић: 37).

У одричној форми овај тип перифрастичке партикуле на првом мјесту има одричну замјеницу *нико*:

(3) И збиља, на први миг, кад се оно диже кука и мотика, *нико друџи до тај*, у име брата господара, поведе одовуд народ у буну (Настасијевић: 177); Пред зору, *нико друџи до он*, упали на сат хода унаоколо сва сена, па је светлело као да никад не мисли свањивати (Настасијевић: 219); Уџбеник је рецензирао и позитивно оцијенио *нико друџи до Сенад Халиловић* [...] (Ковачевић: 37).

У примјерима (1) и (3) перифрастички интензификатор са замјеничком компонентом која упућује на лице интензификује субјекат, док у осталим случајевима сложени интензификатор, у чијој су основи замјенице *шиџа* (2а), *чији* (2б) и замјенички прилог *џје* (2в), појачава предикатив. Сви наведени перифрастички интензификатори супституентни су асеверативном партикулом *уџраво*.⁵⁹

У највећем броју случајева у структуру перифрастичког интензификатора интерполиран је и помоћни глагол. Његово присуство је скоро обавезно у структури интензификатора са елидираним једним чланом. А како показују наведени примјери, елизија може захватити било коју компоненту, осим прве. Редукцији је најподложнија лексема *друџо/друџи – Где ће* [друго] *биџи неџо у пекарници*. Рјеђе се испушта ексцептивна компонента – *Они, а ко ће друџи* – потврди Лијан [← Ко ће други него они].⁶⁰ У посљедњем примјеру наведеном под (1) перифрастички

59 О значењима партикуле *уџраво* в. Јањушевић Оливери 2014: 322–325.

60 Испуштање ексцептивне компоненте у овом примјеру омогућава поступак инверзије.

интензификатор сведен је само на упитну замјеницу ко коју прати помоћни глагол, наравно уз адекватно интерпункцијско рјешење, које антиципира особену интонацију: *Кадли тамо, поново отворене радионице за поправку оружја, уведена струја, а за главном машином – ко је! – главом наш Ђурајица*. Осим нарочитим интонативним истицањем, елидирани елеменат може бити надомјештен и употребом неке друге ријечи, нпр. *везника а* као у већ навођеном примјеру *Они, а ко ће друји* – потврди Лијан. Компоненте које формирају перифрастички интензификатор, како показује примјер (2а), могу бити и у дистантном положају.

2.2. Перифрастичком асеверативном партикулом може се сматрати и структура састављена од партикуле *ни* редуплициране испред прилошких антонимних компаратива *мање* и *више* и ексцептивне ријечи *до*, односно *но/неіо* (4). Исту вриједност има и интензификаторска конструкција коју чини одрична замјеница *нишѝа*, компаратив *мање* и ексцептивни елеменат *неіо* (5).

(4) И то ће тако трајати *ни мање ни више но хиљаду година* (Булатовић: 124); Предсједник ЦП Ненад Стевовић сматра да се „из неке београдске кухиње” црногорском народу у Србији, али и у Црној Гори, још једном подмеће „*ни мање ни више неіо Павле Лалатовић*, освједочени српски националиста” (Побједа: 4); Свемоћни и свезнајући таблоид „Билд” тврди да је у овом „политичком случају” у питању *ни мање ни више, до ђубав* – и то велика (Побједа: 11);

(5) Учитељ гимнастике у реалци био је *нишѝа мање неіо педесетогодишњак* [...] (Ђопић: 159); [...] омогућава чак да неко ко нема ниједног рада из лингвистике, као нпр. В. Никчевић, напише *нишѝа мање неіо универзитетску граматику „тзв. црногорског језика”* [...] (Ковачевић: 37).

Интензификатори *ни мање ни више до/но/неіо* и *нишија мање неіо* еквивалентни су такође партикули *уйраво*, с том разликом што ове вишекомпонентне партикуле носе и експресивно-емотивну компоненту чуђења или изненађености. И претходно наведени интензификатори, посебно они са одричном замјеничком компонентом, уз појачавање реченичног елемента уз који стоје, откривају и комуникаторов став који се може интерпретирати као зачуђеност, неочекиваност, односно изненађеност.⁶¹

3. Перифрастички интензификатор *нема шија*, састављен од одричног презента глагола *имати* и упитне замјенице *шија*, употребљава се као израз којим се наглашава истинитост тврдње изнијете реченицом,⁶² те он има вриједност **ф а к т и в н о г и н т е н з и ф и к а т о р а**.⁶³

(ба) Добро туку ови њемачки „шарци”, *нема шија* (Ђопић: 14); Е, јеси шаљив, *нема шија!* (Ђопић: 12/13); Па јесам ли ти ја казао, глуваћу један. – Јеси, *нема шија* (Ђопић: 123); Скресао им је, *нема шија* (Јовановић: 33);

(бб) Е, баш се досјетио, *нема шија* – он и његове цигарете (Ђопић: 171); Оригинално и научно *нема шија* [...] (Ковачевић: 169).

Како показују наведени примјери, перифрастички интензификатор *нема шија* налази се у постпозицији

61 Исп. Ковачевић 1996: 83.

62 Израз *нема шија* у рјечнику се семантизује помоћу реченице 'нема шта да се каже', 'нема шта да се примети' (РМС, s. v. *немати*).

63 Асеверативне партикуле које, уз функцију комуникативног наглашавања реченичног елемента или исказа у цјелини, указују и на његову истинитост припадају класи фактивних интензификатора. У једночлане фактивне партикуле спадају лексеме прилошког поријекла *заиста*, *стварно* и *ипросто* (Јањушевић Оливери 2013: 544).

исказа који појачава и о чијој истинитости реферише. У примјерима (6а) интензификатор *нема ш̄ӣа* супституентан је партикулом *заис̄ӣа*, док у примјерима (6б) исти интензификатор носи и нијансу ироничног значења и сроднија му је партикула *баш*, која у потврдну реченицу уноси нијансу ироније и даје јој заправо супротан смисао.

4. Облички су и семантички слични асеверативним перифрастичким интензификаторима вишекомпонентне партикуле *и ниш̄ӣа више*, *и нӣдје грӯо*, *ниш̄ӣа грӯо не̄о* и *ниш̄ӣа до*, у чијој је основи одрична замјеница *ниш̄ӣа*, односно одрични замјенички прилог *нӣдје*. С обзиром на то да наглашавају одређени појам као контекстуално најважнији, али истовремено упућују и на то да диференцијална карактеристика важи само за истакнути елемент, док су остали у датим околностима искључени, наведене перифрастичке партикуле припадају групи р е с т р и к т и в н и х и н т е н з и ф и к а т о р а.⁶⁴

(7а) Поспешујући домишљатост овдашњег живља, један произвођач намештаја из ех-Југославије лансирао је рекламу која је, тобоже, била просто једна духовитост и ниш̄ӣа више [...] (Јовановић: 127);

(7б) Гдје то пише, по коме параграфу и пропису, молим ја вас, морају баш сви комунисти да се поубијају у Колашину и нӣдје грӯо? (Лалић: 13).

(8а) Ниси ти *ниш̄ӣа грӯо, до једна обична крпа*, жедна ракије! (Симовић: 58); Сам живот није *ниш̄ӣа грӯо не̄о нека врста рака* (Бећковић: 92); [...] у којима се са истим значењем употребљавају везнички прилог „чим”, који

64 Типични представник овог типа интензификације јесте партикула *само*, а дјелимично су јој синонимични и интензификатори *једино*, *све̄а*, *једва* и *искључиво* (Јањушевић Оливери 2013: 546).

није *нишџа друџо већ инструментал заменице „што”* [...] (Стевановић: 73); Стога Слово о српском језику, које и није *нишџа друџо до шире образложење наведених принципа*, и мора имати статус Језичког законоправила српскога народа (Ковачевић: 20); А да је језик који је у 20. вијеку зван српскохрватским, и језици које данас Хрвати, односно муслимани зову хрватским, односно босанским – нису *нишџа друџо неџо преименовани Вуков(ски) српски књижевни језик* [...] (Ковачевић: 44); [...] тј. на основу преименовања сербокроатистике која није ни била *нишџа друџо неџо преименована Вукова србистика* [...] (Ковачевић: 82);

(86) По правилу их [уметничких способности] и има: у опхођењу свечеву с околином; у малим чудима његовим, која су могућна чак и са допуштењем Хегеловим, јер *нису друџо до „тренутно нарушење природних односа ствари”* (Секулић: 81); Сви болни напори да се уздигне изнад себе и изван себе *нису неџо једна мука* (Андрић: 46);

(8в) Кад добро ослухнем, ја не чујем *нишџа до киша и вјетрова* у којима је моја душа као њива, тамна и без гласа (Андрић: 135); Пламсала је дрхтава свјетилка и у њеном зеленкастом сјају ја видјех, на стаклу у којем је лежала ноћ, своје лице – *и нишџа до своје рођено лице!* – како се љуља и подрхтава као лице утопљеника у вечерњој ријеци (Андрић: 102).

Перифрастички рестриктивни интензификатори *и нишџа више/и ниџје друџо* налазе се у постпозицији јединице коју издвајају, а у њихов састав, осим замјеничке компоненте улазе партикула *и*, на првом мјесту, док се на посљедњем налазе партикула *више*, односно лексема *друџо*, које у саоднос са замјеничком компонентом овим интензификаторима дају рестриктивну вриједност. Међу једночланим интензификаторима конкурентне су

им партикуле *само* и *искључиво*, које увијек заузимају позицију испред наглашене јединице: [...] морају баш сви комунисти да се поубијају *искључиво* у Колашину. У примјеру (7а) позицију која би припала рестриктору *само* заузима фактивни интензификатор *ћросћо*, који упућује на истинитост садржаја неглаголског предиката, тако да је за интензификацију рестриктивног типа остала само постпозиција,⁶⁵ а она може бити попуњена само перифрастичким рестриктором *и нишћиа више*.

Исту вриједност има и перифрастичка партикула *нишћиа друћо до/већ* (8а) у конструкцијама са двоструком негацијом које у ствари имају потврдну вриједност, што показује и тест трансформације: Ниси ти *нишћиа друћо, до* једна обична крпа, жедна ракије → Ти си *само* једна обична крпа, жедна ракије. Примјери (8б) и (8в) показују да може доћи до редукције компоненти овог сложеног интензификатора, с тим што као облигаторни елеменат остаје ексцептивна лексема. Уколико изостане замјеничка компонента (примјери 8б), саставним дијелом интензификатора постаје и одрични копулативни глагол.

Интензификатор *нишћиа до* (8в) може појачавати један од елемената конструкције са одричним, али и са потврдним предикатом, као у другом примјеру, који је интересантан и по томе што је иста јединица интензификована на више начина – интонацијски, редупликацијом, интензификаторским придјевом *роћено* и рестриктивним интензификатором *нишћиа до*.

65 Контактном позицијом интензификатора *ћросћо* и *само* добио би се интензификаторски спој који би, према нашем мишљењу, представљао плеоназам, пошто обје партикуле имају заједничку основну вриједност – истицање комуникативно најважнијег елемента, с тим што партикула *ћросћо* реферише уз то и о његовој истинитости, а партикула *само* – о томе да су у датој ситуацији сви остали садржаји искључени.

5. Рестриктивну вриједност има и перифрастички интензификатор састављен од 1) кондиционалног везника *ако*, 2) одричне замјенице за ствари или само негације *не*, 3) лексеме *друјо*, 4) адверзативног везника *а* и 5) показне замјенице *оно*, односно замјеничког прилога *свакако*. С обзиром на то да садржи условни везник, а цјелокупна структура указује на то да издвојени садржај представља задовољавајући минимум, перифрастички интензификатор *ако не друјо шијо/нишија/ни здої чеја друјої а оно/свакако* има кондиционално-рестриктивну вриједност.

(9а) [...] постало је, дакле, *ако не друјо шијо, а свакако везник друкчије врсте* [...] (Стевановић: 69);

(9б) *Ако нишија друјо, треба да знаш да не смеш да ми се противиш* (Булатовић: 11);

(10) Стојановић је [...] морао очекивати Јагићев одговор, *ако ни здої чеја друјої а оно због ироније* с којом је прокоментарисао његово у обланду научности забашурено манипулисање чињеницама из прошлости [...] (Ковачевић: 93).

У примјеру (9а) перифрастички интензификатор *ако нишија друјо, а свакако* наглашава предикатив, док структурно слични интензификатор *ако нишија друјо* у примјеру (9б) појачава садржај сложеног глаголског предиката. Овим интензификатором може се појачавати и адвербијал, када замјеница у зависности од адвербијалног значења мијења своју форму. У примјеру (10) перифрастички интензификатор *ако ни здої чеја друјої, а оно* појачава адвербијал узрока.

У структури перифрастичког кондиционално-рестриктивног интензификатора могу се издвојити два дијела: први садржи кондиционални везник и негацију,

а други – адверзативни везник и показну замјеницу или замјенички прилог. Први дио подразумијева незадовољени (и неизречени) очекивани услов, а други – пристајање на задовољавајући минимум. У свим наведеним примјерима перифрастички интензификатор супституентан је кондиционално-рестриктивним партикулама *барем* и *макар*.

6. Перифрастички интензификатори који у свом саставу обично садрже компоненту са квалитативном или квантитативном вриједношћу (нпр. замјенице *какав*, замјенички прилози *како*, *онако*, компаратив *више*) и указују на неуобичајени степен заступљености неке карактеристике, односно издвајају најкарактеристичнију одлику појма – остварују градуативни тип интензификације.

6.1. Најчешћи перифрастички градуативни интензификатор јесте *и ње како*, односно *и ње какав*. Састављен је од пресупозицијске партикуле *и*, емфатичке партикуле *ње* и замјеничког придјева *како*, односно показне замјенице *какав*:

(11a) Сви су ми људи *и ње како* потребни (Андрић: 35); И да ту научну истину о српскоме језику [...] не изневјерава зарад некаквих политичких или политикантских „комшијских” циљева, а посебно не зарад незамјерања и „мира у кући”, чему је као водећем критеријуму дојучерашњи србистички дио сербокроатистике био *и ње како* склон [...] (Ковачевић: 137); *Krivi su, <itekako> su krivi, i oni poštени* (ЕК); То је било *<i te kako> teško, jer je tim jezikom trebalo izraziti ponorne dileme i oluje* (ЕК);

(11b) Многи су своју умјетничку стазу [...] обогатили асоцијацијама на црначки стил и самим тим допринесли стварању *и ње како* битне синтезе између западне

и афричке умјетности [...] (Побједа: 13); То му је, већим делом, и успело, јер Bognar naprosto nema loših pesama, a међу оним (<*i te kako*> uspelim) посебно се издвајају антологијске песме „Matrikula”, „Dokle ćete klati svinje”, „Novi Nojev kovčeg” (ЕК); [...] nameravamo da otkrijemo kakve su bile kosa i ljubavi vojvode od Angulema! Pekiše dodade: Koliko važnijih pitanja, <*i te kako*> težih! (ЕК);

(11в) Ukaljano je dvoje pokojnih ljudi, koji su, uprkos svojoj neukosti i manama, <*i te kako*> mukotrпно radili da nas othrane i izvedu na put (ЕК); Blan, Dešam i Lama igraće i dalje fudbal <*itekako*> dobro u svojim klubovima (ЕК);

(11г) Да је и он њој досадио, и ише како, то Трифун није ни слутио (Црњански: 83); Био је стасит, близу четрдесете, здрав, снажан, без жене, али према таквој сународници – која је још дете – ти, груби, плаховити, официри никад нису осећали нагон мушки, као што су га осећали – и ише како – према младим слушкињацама, или Влахињацама, које су куповали (Црњански: 121); – Добра је. Препеченица. – Главно је да кваси – рече Срећко мутно и седе. – И то што кажеш – рече Мухарем весело [...] – Кваси и ише како (Булатовић: 170); Iako kažete da ste „ambivalentni” u Vašem filmu „Sve ili ništa” <*i te kako*> ima kritičkih tonova spram društva, sistema? (ЕК); Između dve forme sadržaja, ako ih posmatramo apstraktno, <*i te kako*> postoji jedna jednostavna formalna suprotnost (ЕК); <*I te kako*> se oseća kada estetika napušta ljudsko biće i kada počinje vladavina korupcije (ЕК);

(11д) U vremenu Potemkinovih sela, to je bila jeres koja se debelo plaćala. - Да. <*I te kako*> (ЕК);

(12) Девојку смо ти довели. И ише какву девојку. Сваки други на твом месту био би срећан (Булатовић: 34); I pre i после ratova kafane su u Kraljevu imale <*i te kakav*>

značaj (EK); Iskusni obaveštajac koji je bio na sahrani tvrdi da se videlo da Stanišić uživa <*i te kakav*> ugled među bivšim i sadašnjim debeovcima (EK); [...] a ne pominjem građane SRJ, koji su zbog silnih ratova, bombardovanja, straha i bednog života više od jedne decenije pod <*i te kakvim*> stresom (EK); Drugim rečima: pošto je Beograd realnost (<*i te kakva*> realnost!) to i roman koji ima nameru da bude beogradski mora biti realan, t. j. pričati nam o stvarnom Beogradu (EK); A nema sumnje da između ovih pritisaka i agresije koja nam stiže iz sveta i naših unutrašnjih sukoba postoji <*i te kakva*> veza (EK); Zanatlije zadužene za hvatanje i privođenje pasa uličara duboko veruju da između njihovih žrtava i jagnjadi ima <*i te kakve*> sličnosti (EK); [...] većina članova upravnog odbora kluba ovde ima <*i te kakve*> privatne poslove (EK); Dakle, artiljerijski kapetan, potonji major Ljuba Vulović, bio je četnik - <*i te kakav*> (EK); Srbi nisu smeli imati ono što drugi nisu imali - istoriju, „a znamo, imali su je <*i te kakvu*>!” (EK).

Перифрастички интензификатор *и ње како* знатно је чешћи него онај са придјевском замјеницом *какав*, који има ниску фреквенцију и у Корпусу савременог српског језика. Разлог томе треба тражити у чињеници што се првим могу појачавати како глаголи, што је најчешћи случај (11г), тако и придјеви (11а–б) и прилози (11в) у разним реченичним функцијама, док се интензификатором *и ње како* интензификује само супстантив (12). Перифрастички израз *и ње како* има вриједност градуативних интензификатора *нарочијо* и *веома* и истиче да се радња врши у степену већем од уобичајеног (11г), односно на начин који превазилази уобичајени степен (11в), а у случају употребе уз придјев, овим интензификатором истиче се да је дата карактеристика заступљена у неубичајеној мјери. Како показује примјер (11д), перифрастички интензификатор *и ње како* може бити употријебљен и као појачивач потврдног одговора. С

друге стране, њему структурно и семантички сродан интензификатор *и ње какав/каква/какво* у својој семантици садржи компоненту *веома* и уз то и неексплицитану одлику именичког појма (*и ње какву дјевојку* = *и ње како вриједну/лијеју дјевојку*). Овим перифрастичким интензификатором указује се на посебност, неуобичајеност, именичког појма.

Перифрастички градуативни интензификатори обично стоје у антепозицији ријечи чије значење градирају, али међу наведеним примјерима има и оних у којима је интензификатор у постпозицији, при чему чак може бити и осамостаљен (Да је и он њој досадио, *и ње како*, то Трифун није ни слутио). У случају измјештања интензификованог придјева у постпозицију именице на коју се односи, интензификатор *и ње како* дјелује и као осамостаљивач (jer Bognar naprosto nema loših pesama, a među onim (<*i te kako*> uspelim) posebno se izdvajaju antologijske pesme...), којим може бити појачан и компаративни степен (Koliko važnijih pitanja, <*i te kako*> težih!).

У некима од наведених примјера интензификатор *и ње како* написан је састављено, као једна ријеч. Ми полазимо од рјешења које предлаже важећи правопис српског језика (Правопис ²2014: 87), а које је било прихваћено и у Правопису из 1960. године (Правопис 1960: 166), и овај интензификатор посматрамо као вишекомпонентну партикулу са јединственим градуативним значењем.

6.2. Интензификаторима *и ње како* и *и ње какав* слични су и перифрастички изрази *и још како* и *и још какав*, у чији састав улази партикула *још*, која и сама има градуативну вриједност.⁶⁶

(13) А бојао сам се, *и још како сам се бојао*, да ће њего-

66 О партикули *још* у својству градуативног интензификатора в. Јањушевић Оливери 2016: 83–85.

ва пажња умријети оног часа кад престанем с игром и пређем на прави циљ, због кога сам све то и чинио (Селимовић: 149); *Postao je kao dete. - Divan mladić. Treba mu reći da mi je žao što je propatio. - <I još kako>! (EK);*

(14) ALEKSEJ Pa zar je to bolest? OLGA veselo Bolest! <I još kakva> bolest! (EK); To je čitavo prokletstvo i valjda najveća nesreća koje je rat ostavio za sobom. <I još kakva> nesreća! (EK).

Перифрастичким интензификаторима *и још како/какав* истиче се такође да одређена карактеристика превазилази уобичајени степен, односно, у случају употребе придјевске замјенице *какав* у склопу интензификатора – да именички појам прелази оквира уобичајеног садржаја (*и још каква болест* = *веома велика болест, веома изражена болест*). Овај перифрастички интензификатор, како показују наведени примјери, изузетно је риједак – и у Електронском корпусу нашли смо свега неколико потврда, а у свима њима градуативни интензификатор појачава јединицу која је поновљена. Изузетак је једино други примјер под (13), у коме је *и још како* употријебљено самостално, а односи се на глаголски облик *iprojajitio*, експлициран у претходној реченици.

6.3. Перифрастички интензификатор *више нећо* такође има градуативну вриједност, која је свакако диктирана лексичком структуром овог израза. Наиме, везом квантитативног компаратива *више* и поредбене партикуле *нећо* појачава се одређена одлика која је заступљена у степену већем од уобичајеног:

(15а) [...] Македонија је, примјерице, из перспективе већине хрватских грађана до данас, премда су билатерални односи *више нећоли добри*, постала нека далека и помало егзотична дестинација (Политика: 12); Никче-

вишев опис тих реченица *више* је *нећо* трагикомичан, и може се мјерити још само с описом пасивних реченица у његовој граматици (Ковачевић: 182); Сарадња црногорске и полиције Босне и Херцеговине (БиХ) *више* је *нећо* успјешна [...] (Побједа: 4);

(15б) <*Више него*> оцигледно је да туризам постиже лепе резултате (ЕК); Да није *жалосно*, било би <*више него*> смешно (ЕК);

(15в) I to da je vođena protivsrpska politika, i to je istina. Ali velikosrpska, to je, Mlađo, <*више него*> неистина (ЕК); I sam je zapažao svoju sličnost sa ujakom, sličnost koja je bila <*више него*> то: predskazanje sopstvenog odraslog izgleda (ЕК); Novica je bio skojevac. Nije to mnogo ni krio. Otac mu je bio <*више него*> drug (ЕК);

(15г) Знајући *више нећо* добро да Срби у БиХ никада неће пристати на то да свој језик преименују у босански, Јагић такође зна да ће се они између два зла одредити за мање [...] (Ковачевић: 206).

У свим примјерима, осим посљедњег (15г), у којем се налази у улози појачивача адвербијала, интензификатор *више нећо* истиче придјеве (15а), прилоге (15б) и именице (15в) у склопу сложеног неглаголског предиката. У примјерима (15а) и (15б) интензификатором *више нећо* истиче се прекомјерни степен одлике исказане придјевом, односно прилогом. У случају када је употријебљен уз именицу (15в), и овај перифрастички интензификатор истиче да садржај на који се односи превазилази уобичајени садржај појма.

7. Спроведена анализа показала је да и перифрастички интензификатори, као и једночлане интензификаторске партикуле, могу остварити различите типове интен-

зификације, а начин појачавања синтаксичке јединице уз коју су употријебљени умногоне зависи од лексичке структуре сложеног интензификатора.

7.1. Најбројнији су они перифрастички интензификатори са упитном или са одричном замјеницом за бића уз коју иде лексема други/друго и ексцептивни елемент (*ко ће друџи већ, нико друџи до, шџа друџо до, љдје/чији ће биџи неџо*), при чему на прагматском плану функционишу као асеверативне партикуле типа *уџраво*. Компаратив *више* заједно са својим антонимом *мање* и редуплицираном партикулом *ни* испред оба члана конституише перифрастички асеверативни интензификатор *ни мање ни више*, који је такође супституентан асеверативном партикулом *уџраво*. Сличну вриједност има и вишекомпонентни интензификатор састављен од одричног презент глагола *имаџи* и замјенице *шџа* – *нема шџа*, а њиме се наглашава истинитост исказа, те припада групи фактивних интензификатора.

7.2. На негацији почивају и рестриктивне перифрастичке партикуле *и нишџа/ниџдје више* и *нишџа друџо до/неџо*, чији је најближи синоним партикула *само*. Њима се истиче да одређена карактеристика важи само за елеменат уз који стоје, док су остали у датим околностима искључени. Сличног је значења и перифрастички интензификатор *ако нишџа друџо а оно/свакако*, чији први дио (*ако нишџа друџо*) упућује на незадовољени очекивани услов, а други (*а оно/а свакако*) – на пристајање на задовољавајући минимум. Ова перифраза има вриједност партикулâ *макар* и *дар*, тј. функционише као кондиционално-рестриктивни интензификатор.

7.3. У састав градуативних перифрастичких интензификатора, којима се истиче степен заступљености осо-

бине, улазе лексеме које упућују на одређени квалитет или на квантитет. Тако на примјер компаратив *више* партиципира у градуативном интензификатору *више нејо*. За уобличавање перифрастичких градуативних интензификатора *и ње како/какав*, *и још како/какав*, међутим, пресудна је финална замјеничка компонента којом се упућује на квалитет, док компоненте *и ње* и *и још* указују на издвојеност тог квалитета у односу на уобичајену мјеру.

ИЗВОРИ

Андрић: Ivo Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo, 1976.

Бећковић: Матија Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика–Народна књига, 2006.

Булатовић: Miodrag Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*, Novi Sad: Stylos, 2000.

ЕК: www.korpus.matf.bg.ac.rs

Јовановић: Марија Јовановић, *Силејкарење са сојсџивеном душом*, Београд: Caligraph, 2004.

Ковачевић: Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.

Лалић: Mihailo Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.

Настасијевић: Момчило Настасијевић, *Песме. Пријовейке. Дrame*, Српска књижевност у сто књига, књ. 72, Нови Сад: Матица српска– Београд: СКЗ, 1958, 113–255.

Побједа: *Побједа*, бр. 15377, год. LXIV, 29. 9. 2008, Подгорица, 2–32.

Политика: *Полиџика*, бр. 34036, год. CV, 10. 8. 2008, Београд, 2–24.

Секулић: Исидора Секулић, *Изравнања*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2000.

- Селимовић:** Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Подгорица: Унирекс–Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Симовић:** Ljubomir Simović, *Putujuće pozorište Šopalović*, Novi Sad: Sterijino pozorje, 1986.
- Стевановић:** Михаило Стевановић, *Студије и расправе о језику*, Никшић: Универзитетска ријеч, 1988, 52–77.
- Ђопић:** Бранко Ђопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ђопића, књ. 15, Београд, 1985.
- Црњански:** Miloš Crnjanski, *Seobe, druga knjiga*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.

ЛИТЕРАТУРА

- Јањушевић Оливери 2013:** Ана Јањушевић Оливери, Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофској факултету*, XLIII (2)/2013, Косовска Митровица, 541–557.
- Јањушевић Оливери 2014:** Ана Јањушевић Оливери, Прагматичко-семантичка анализа асеверативних партикула у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофској факултету*, XLIV (2)/2014, Косовска Митровица, 215–233.
- Јањушевић Оливери 2016:** Интензификаторске вриједности партикуле *joш* у савременом српском језику, *Филолој (часопис за језик, књижевност и културу)*, VII, Бања Лука: Филолошки факултет, 75–91.
- Ковачевић 1996:** Милош Ковачевић, О једном типу перифрастичке интензификаторске партикуле, *Ријеч*, II, 1–2, Никшић, 70–85.
- Правопис² 2014:** *Правопис српскога језика*, ред. М. Пижурица и др., Нови Сад: Матица српска.
- Правопис 1960:** *Правопис српскохрватској језика (школско издање)*, Нови Сад: Матица српска–Загреб: Матица хрватска.
- РМС:** *Речник српскохрватској књижевној језика*, књ. 3, Нови Сад: Матица српска–Загреб: Матица хрватска, 1969.

ИНТЕНЗИФИКАТОР И ТО У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Интензификатори функционишу као јединице прагматичког нивоа којима се наглашава дио исказа или пак исказ у цјелини. Они стоје уз синтаксичке јединице, али не представљају структурне елементе реченице, већ се јављају у улози модификатора исказа. Посебно мјесто међу јединицама којима се појачава дио исказа припада интензификатору *и њо*, како због његове двокомпонентне структуре, тако и због његове прагматичке вриједности и специфичне употребе. Циљ овог истраживања јесте да опише употребу и семантичко-прагматичку вриједност интензификатора *и њо*,⁶⁷ те да одреди његово мјесто у систему вербалних интензификатора⁶⁸ у српском језику. Истраживање се спроводи на корпусу састављеном од књижевноумјетничких и научно-публицистичких

67 У раду се не разматрају случајеви типа: Народна скупштина разрешава члана Националног савета пре истека мадата, *и њо*: 1) на лични захтев; 2) ако не испуњава дужности члана националног савета [...]; 3) уколико наступи услов из става 8 овог члана (Закон о високом образовању, http://fifa.pr.ac.rs/fakultet/dokumenta/normativna_akta/) – јер *и њо* овдје не функционише као интензификатор, већ има улогу текстуалног конектора катафоричког типа.

68 Под вербалним интензификаторима подразумевају се све ријечи са лексичким и граматичким значењем које примарно (партикуле) или секундарно (све остале врсте ријечи) могу остварити функцију интензификације. О вербалним интензификаторима у савременом српском језику в. Јањушевић Оливери 2013.

текстова⁶⁹ насталих у 20. и 21. вијеку, при чему је један дио грађе преузет из Електронског корпуса савременог српског језика.⁷⁰

1.1. Двокомпонентни интензификатор *и њо* у србистици се помиње као формално-граматичко средство којим се наглашавају и из свог синтаксичког окружења издвајају зависни реченични чланови (Ковачевић 2000: 345). Први елемент овог двокомпонентног интензификатора јесте партикула *и*, која је, према опису у РЈАЗУ,⁷¹ и сама способна да нагласи додату особину или одређење, ограничавајући „оно што је прије казано”, при чему се ријеч уз коју стоји *и* понавља.⁷² У Рјечнику се наводи да „још чешће уз *и* стоје замјенице *њај, овај, онај*”, што се поткрепљује примјерима: Не зна друго него Јесукрста, и овога пропетого и Осим једног црног Бугарина, и то младог још голобрадог (РЈАЗУ, s. v. *и*).

Партикула *и* је примарно пресупозицијски интензификатор,⁷³ те најчешће појачава експлицирану јединицу, док се друга, хомофункционална њој, подразумејева у свијести учесника говорне ситуације. Међутим, самостално употријебљена партикула *и* није подесна за поја-

69 Ти су текстови узети као примарни извори, пошто је у њима испитивана употреба интензификатора *и њо*, док су примјери из административног функционалног стила (којима је у фуснотама егземплификована употреба партикуле *и њо* у вриједности текстуалног конектора и везника *а* у својству интензификатора) подведени под секундарне изворе.

70 За ово истраживање коришћен је Електронски корпус са назначеним изворима.

71 Ваља напоменути да се у овом рјечнику *и* третира искључиво као везник.

72 Као потврда наведен је примјер: Зато својијем приповијестима чињаше мало плода а веле буне и веле до те мјере, да једном посред истог говорења зграбише га (РЈАЗУ, s. v. *и*).

73 О пресупозицијској партикули *и* в. Јањушевић 2009.

чавање зависног члана синтагме, нпр. атрибута, и њена таква употреба је сведена на ограничен број случајева. Уколико комуникативна ситуација наметне потребу да се издвоји зависни члан синтагме, онда се партикула *и* удружује са форичким елементом *џо*, при чему формирају интензификаџор са јединственом *џрајмаџичком* вриједношћу *најлашавања* и *издвајања* марканџне одлике неког *џојма*. Ово даље значи да је двокомпонентни интензификатор *и џо*, у ствари, перифрастичка партикула.

1.2. Перифрастичка партикула *и џо*, поред тога што наглашава зависни члан синтагме, потпомаже и његово структурно осамостаљивање, због чега је у литератури (Ковачевић 2000: 330) и препозната као интензификатор осамостаљивач. А с обзиром на то да се овим интензификатором идентификује карактеристика која најпрецизније описује појам, *и џо* се, јавља и у улози појачивача- идентификатора. Обје његове функције очитују се јасно у примјеру:

- (1) Овај мора да је био неки фотограф прије рата
 – закључи Тадија Чемеркић по понашању митраљесца.
 – *И џо слаб* фотограф, пушка га заклала, ка' и хоће, руска или нашка!⁷⁴ (Лалић: 149) –

у којем интензификатор *и џо* стоји на почетку парцелисаног исказа (дакле, дјелује као интензификатор осамостаљивач) и на плану контекста издваја атрибут *слаб*, чиме се сужава опсег појма *фотограф*, који је у претходном исказу био неодређен замјеницом *неки*.

2. Интензификатором *и џо* у савременом српском језику може се појачавати било који зависни реченични члан, а анализирани корпус показује да се њиме најчешће

74 Интензификатор обиљежавамо курзивом, а појачану јединицу подвлачењем.

комуникативно наглашавају атрибути и адвербијали или пак зависне клаузе.

2.1. Интензификатором *и њо* употријебљеним уз атрибут издваја се и посебно наглашава особина појма која је у датим околностима најважнија, односно која најпрецизније одређује именички појам.

(2а) Тврди се да га је свирању учила жена, *и њо леворука* [...] (ЕК: Павић); Рука је чупала нож из канија и споро га заривала у Чакаранца. Али само у мислима *и њо првим*, које се брзо скрише у најзабитији угао свести [...] (Ђосић: 151); Он, једноставно, није разумио оно што је преписивао, па је правио грешке, *и њо катастрофалне* [...] (Ковачевић: 166); Свемоћни и свезнајући таблоид „Билд” тврди да је у овом „политичком случају” у питању ни мање ни више, до љубав – *и њо велика* (Побједа: 11);

(2б) Богами, друшкане, то се ни Талијани, који једва чекају да их неко ослободи оружја, не би дали тако осрамотити. А ово су четници, *и њо сигурни, изабрани* (Лалић: 179); Читав дан данас нигдје труна дувана, а код њега, непущача, пуна кутија „мораве”, *и њо оне предратне, пшеничне*, што би рекли крајишници (Ђопић: 171); [...] са толиким знањем неминовно су постали интелектуалци, *и њо непоштени и несумњиви* (Бећковић: 79);

(2в) А највише га порази кад спази ашчкину голу руку, подбочену о кук, са заврнутом кошуљом, *и њо чистом, белом*, те по томе он познаде да није прала судове [...] (ЕК: Станковић);

(2г) Кафана је било у знатном броју, *и њо оних малих*, створених да се нешто попије с ногу [...] (ЕК: Савић, ОВ).

У свим наведеним примјерима (2а–г) конгруентни атрибути наглашени интензификатором *и њо* измјеште-

ни су из своје уобичајене позиције и заузимају положај иза именице коју одређују, чиме су у ствари двоструко појачани: Он, једноставно, није разумио оно што је преписивао, па је правио грешке, и то катастрофалне [←па је правио катастрофалне грешке]. Наглашени атрибут обично се налази у контактної позицији са именицом, мада је, како показује примјер (2г), уз употребу анафоричког елемента (*оних*), могуће и њихово дистанцирање.

Интензификатором *и њо* може бити истакнута једна (2а) или више маркантних карактеристика појма (2б). Уколико се при детерминацији именичког појма наводи више атрибута (2в), они којима се обиљежава карактеристична појединост издвајају се партикулом *и њо* и заузимају постпозицију, док се мање важне, уобичајене карактеристике исказују атрибутима у уобичајеној именичкој антепозицији.

Улога појачивача- идентификатора *и њо* нарочито је очигледна у случајевима када се именички појам детерминише квалитативним и диференцијалним атрибутом⁷⁵ (2д), при чему перифрастичка партикула стоји уз овај други, прецизирајући о којем се типу квалификације ради:

(2д) Сада је политичко,⁷⁶ *и њо* имплицитно, признање тзв. босанског језика српском Одбору довољно да тај језик призна [...] (Ковачевић: 157).

Иако се наглашени атрибут у примјеру (2д) налази у антепозицији именице, распоред реченичних дијелова је пермутован. Наиме, уобичајени распоред, према коме диференцијални атрибут претходи квалитативном (Силић 1984: 20–21), и овдје је нарушен употребом интензификатора *и њо*, пошто он подразумејева прво навођење

75 О квалитативним и диференцијалним атрибутима в. Силић 1984: 20–21.

76 Квалитативни атрибут је истакнут спационирањем.

ширег појма који тек треба да буде сужен, односно идентификован: имплицитно политичко признање → политичко, и то имплицитно признање.

Поступак пермутације изостаје уколико је уз интензификовани конгруентни атрибут поновљен и управни члан, тј. именица коју он одређује (2ђ):

(2ђ) И после једва настаде и вечера,⁷⁷ и џо вечера одуговлачена, тешка, са свима могућим здравицама [...] (ЕК: Станковић); Но, битније је да је та Јагићева тврдња неистина, и џо велика неистина [...] (Ковачевић: 104).

Пермутације нема ни при интензификовању неконгруентног атрибута (3а–б), који свакако заузима позицију иза именице:

(3а) А чаша воде, и џо с коцкицом шећера, могла се бесплатно добити у свако доба (ЕК: Савић, Филип); У прстима стиснутих руку, у грлу, осећала је јед, горчину, и џо на саму себе (ЕК: Станковић);

(3б) Значи, ту је била и г л а в а, и џо глава неког дјечака [...] (Ђопић: 85).

У примјеру (3б) уз атрибут је поновљен управни члан синтагме *глава*. Управна именица је појачана партикулом *и* са пресупозицијском вриједношћу (уз све остало била је *и глава*), а неконгруентни атрибут, као контекстуално најважнији члан, издвојен је идентификатором *и џо*, при чему понављање управне именице није било неопходно ни у овом (исп.: ту је била и г л а в а, и џо неког дјечака) као ни у примјерима (2ђ).

Не само атрибути него и атрибутиви подлијежу интензификовању перифрастичком партикулом *и џо*:

77 Размакнути распоред графема сада означава први пут наведену именицу.

(4) [...] није волео господска пића, пио је само ракију, *и њо брљу* [...] (ЕК: Савић, ОВ); [...] не смеју кћери и снахе ни да их дворе, ни да к њима улазе, већ само слуге, *и њо* мушки. (ЕК: Станковић).

Анализирани материјал показује да је издвајање атрибутива интензификатором *и њо* изузетно ријетко – забиљежена су свега два наведена примјера. У другом од њих употријебљен је чак супстантивизирани придјев *мушки* (у значењу „мушкарци”).

2.2. Када је употријебљен уз адвербијале, интензификатор *и њо* прецизира, односно идентификује вријеме (5а), начин (5б), пропратне околности (5в), мјесто (5г), узрок (5д) и циљ (5ђ) вршења радње:

(5а) Сит сам ја твога звоцања, *и њо одавно* (Симовић: 22); Шверцовали сте се, *и њо ујутро* – а увече сам вас гледао на телевизији! (Бећковић: 255); [...] Ал Бекри упозорава да су Хазари пре других вера прихватили ислам, *и њо 73. године по Иси* (ЕК: Павић); Не, ништа нисмо дрписали; само два-три пута Германцима, *и њо пред сам крај* (Михаиловић: 18);

(5б) Чемеркић откри тајну његова бјекства, *и њо доста једноставно* (Лалић: 64); Истина, у уговору је писаћом машином *и њо великим словима*, дописано да су се „Црвена звезда и Кастиљо договорили о закључењу анекса којим ће бити регулисани међусобни односи” (Политика: 17); [...] била би у стању да заспи, *и њо слатко, дубоко* (ЕК: Станковић); [...] углавном смо је продали, *и њо будзашто* (Јовановић: 72);

(5в) После погребa, одмах се вратили својим кућама, *и њо на најбољим коњима* (ЕК: Секулић); И тако дечко

уђе у своју професију, и *ѿо* сасвим правилно, на осно-
ви талента (ЕК: Секулић); А треба их вратити, и *ѿо* с
порастом, баш у васељену [...] (Секулић: 23); Слика ле-
вом руком, и *ѿо* веома вешто [...] (ЕК: Павић); Због ње
сам ја своју тртицу носио пред усташке рафале, и *ѿо*
добровољно (Ђопић: 182); Столе одлети, и *ѿо* некако
тако незгодно да падне чак под тезгу (Михаиловић: 52);

(5г) Не може, вели, њега нико, више, овде, премештати,
и *ѿо* у пехоту (Црњански: 20); Не може никако да се по-
мири с тим да ће морати кућу напуштати и ићи са њим,
и *ѿо* тамо у Турску (ЕК: Станковић); Вук се једном пока-
зао, и *ѿо* на правом месту! (ЕК: Савић, КВ); Грађевинари
из предузећа „Веркос” из Осијека организовали су из-
градњу потпорних зидова изнад магистрале, и *ѿо* на пет
локација гдје је дошло до одроњавања земље (Побједа: 7);

(5д) [...] почела би га сама дотеривати, и *ѿо* више из са-
жаљења (ЕК: Станковић); И остали чланови породице
причају да их је највише заболело то што се говори да
се Маринко у тренутку убиства налазио на издржавању
затворске казне, што није тачно, већ је он казну одавно
одслужио, и *ѿо* због саобраћајног прекршаја (Курир: 10);

(5ђ) Господин Тома опет иде у кућу Чајновићевих, и *ѿо*
баш на картање [...] (ЕК: Секулић).

Интензификовани адвербијал најчешће заузима своју
уобичајену позицију иза управног члана синтагме, тј. пре-
диката, при чему од њега може бити одвојен другим адвер-
бијалом (Због ње сам ја своју тртицу носио *ѿред усташке*
рафале, и *ѿо добровољно*) или објектом (Чемеркић откри
ѿајну њеѿова дјексѿива, и *ѿо досѿа једносѿавно*). Само је-
дан од наведених примјера има другачији распоред: [...] у
уговору је писаћом машином и *ѿо* великим словима, до-
писано [...]. Уколико је адвербијал истакнут интензифи-
катором и *ѿо* употријебљен у финалној позицији, која је

обично резервисана за реченични члан са највећим степеном информативности, он добија статус реме.

2.3. И зависне клаузе са атрибутском и адвербијалном функцијом такође могу бити наглашене интензификатором *и њо*:

(6) [...] они су то радили, али врло ретко, *и њо они* ма који су их у ратовима изнели испод оштре сабље и убојита зрна (ЕК: Савић, Коњ); Додуше, мање је било купача, *и њо углавном оних који су долазили аутомобилима и бициклима (ЕК: Савић, МиР); На удару се нашло девет од 21 кандидата за ректоре, *и њо пре свега они који су се раније јавно изјаснили* да су против враћања фереца на универзитете (Политика: 4); Једна жена, *и њо жена коју је он освојио*, и која му је била потчињена осећањима, показује му ево сада први пут⁷⁸ [...] (ЕК: Петровић); Најприје директним одговором у свом Архиву, *и њо одговором у коме се тек мимогред „очешао” о тему српског и/или хрватског права на штокавски књижевни језик* [...] (Ковачевић: 86);*

(7а) Аћиме, веруј само себи *и њо* кад си сам (Ђосић: 35); Ја сам гањао и друге женске, *и њо пре него што сам постао чувени Левак* (ЕК: Савић, МиР); Био сам за Шекспира, па чак и Достојевског, *и њо онда када нико није био* (Бећковић: 106);

(7б) Она је сутрадан дала изјаву нашим теренцима у Сурдулици да су се њих двоје растали то вече на путу, *и њо зато што их је пресрео неки младић* [...] (Михаиловић: 105); показује му ево сада први пут вероватно из најобичнијег ината, *и њо можда баш зато што је први пут наслутила да му треба* (ЕК: Петровић);

78 Спационирањем је истакнута именица која се понавља.

(7в) И сем тих материних излазака, та би се зимска повученост реметила још и празницима, и *џо* кад су већи, као Божић (ЕК: Станковић);

(7г) Румуни се радо пред странцима похвале да су они потомци древних Дачана. И *џо* иако је о њиховим прецима пронађено и сачувано крајње мало доказа и трагова. (ЕК: Политика, 30. 7. 2001); Њему је, ни два сата пре најављене посете, забрањен улазак у Словачку, и *џо* иако је председник већ био на путу (ЕК: www.rts.rs);

(7д) А именице су настале тек пошто су створене твари овога света, и *џо* да би их означиле (ЕК: Павић);

(7ђ) На другоме човек је видео прво траку и највише њу, док је своју осећао стално, и *џо* утолико више уколико се више трудио да је истисне из мисли (ЕК: Поповић).

Како показују примјери (6), у зависној релативној клаузи уз интензификатор *и џо* је обавезно или присуство замјеничког корелатива или пак понављање именице. У примјерима (7а) интензификатор стоји испред темпоралног везника, односно испред корелатива *онда*,⁷⁹ на који се надовезује зависна временска клауза. Овим интензификатором могу се појачати и сви остали типови зависних клауза са адвербијалном функцијом, а оvdје су наведене потврде за узрочне (7б), условне (7в), допусне (7г), намјерне (7д) и поредбено-пропорционалне (7ђ).

79 Иако имају временско значење, реченице: [...] није могао да схвати шта се то дешава с Аном, *и џо* *даш* у тренутку кад нису више постојале никакве сметње да се њихова веза учврсти и озваничи (ЕК: Савић, ОВ); Председник НАТО-а [...] није крио да само из Београда стиже дневно неколико хиљада порука којима је блокиран приступ сајту НАТО-а, *и џо* у данима када је Северноатланска алијанса помпезно обележавала своју педесетогодишњицу (Политика: 6) – у структурном погледу представљају релативне атрибутске клаузе, јер се њима одређује супстантивни елеменат (*џиренуџак, дани*) из управне клаузе.

2.4. У систему вербалних интензификатора *и ѿо* има посебно мјесто управо по томе што издваја, како на плану контекста, тако и структурно, првенствено зависне чланове⁸⁰ детерминативног типа, уз које је употреба других интензификатора лимитирана. С друге стране, допуне, које такође представљају зависне чланове синтагми, интензификују се различитим партикулама, и то без ограничења, али се зато уз њих интензификатор *и ѿо* употребљава изузетно ријетко. Разлог ријетке употребе перифрастичке партикуле *и ѿо* уз рекцијске допуне у вези је са самом природом овог интензификатора, који је специјализован за наглашавање *марканџне каракџери-сџике* именичког појма или глаголске радње.

У сакупљеном материјалу нашао се свега један примјер у којима *и ѿо* интензификује допуну:

(8) [...] мучно ће она пристати, особито пред мужем и осталима, старијим, да игра *и ѿо* баш сад, *и ѿо* чувено „тешко оро“ – она одмах поче, *и ѿо* као никада дотле, тако слободно, раздрагано (ЕК: Станковић).⁸¹

Када је употријебљена као интензификатор објекта, партикула *и ѿо* истиче да је издвојени садржај обухваћен радњом у нарочитом степену. За такво издвајање објекта у савременом српском језику најчешће се користе парти-

80 Забиљежен је и један случај у коме интензификатор *и ѿо* формално појачава субјекат: Изговарали су његово име, *и ѿо*, изгледа, сви, чак и жене које су пристизале (Булатовић: 60). Међутим, како је изостављен именички појам (а гласио би људи/присутни: Сви људи су изговарали његово име → Људи су изговарали његово име, *и ѿо* сви), функцију субјекта преузео је атрибут *сви*, па је тако и отворена могућност за наглашавање субјекта интензификатором којим се иначе појачавају зависни чланови синтагми.

81 Примјер је карактеристичан и по томе што је у њему три пута употријебљен интензификатор *и ѿо* – два пута уз адвербијале и једном уз објекат, при чему уз темпорални адвербијал формира интензификаторски спој са партикулом *баш*.

куле прилошког поријекла *нарочиџо, особитџо, њоседно, њоџоџову*, које би, уз незнатне измјене, могле замијенити и интензификатор *и џо* у примјеру (8): [...] мучно ће она пристати, особито пред мужем и осталима, старијим, да игра *и џо* баш сад *џоџоџову* чувено „тешко оро“ [...].

3. Интензификатор *и џо*, како је до сада више пута истакнуто, карактеристичну појединост именичког појма или глаголске радње издваја контекстуално и структурно. Међутим, овај интензификатор, захваљујући својој првој компоненти – пресупозицијској партикули *и*, има способност да, експлицитно или имплицитно, истакнуту карактеристику доведе у везу са уобичајеним одликама појма. То, између осталог, показује и примјер (8а) у коме трећи пут употријебљени интензификатор *и џо* спецификује начин игре (*слободно, раздрајано*) поредећи га са претходним ситуацијама, које се могу узети као норма (*као никада доџле*).

Да је одлика истакнута интензификатором *и џо* не само најмаркантнија у датим околностима него и неуобичајена, још боље егземплификују примјери (9а–б):

(9а) Пред фила су сада почели по сокацима да избацују јабуке, *и џо не какве му драго*, него лепе крупне сенабије и зеленике [...] (ЕК: Андрић); И почеше, *и џо не обичну песму*, већ песму њихове куће, која се увек певала када се ко од њих удавао и женио [...] (ЕК: Станковић);

(9б) Симка седе до ње прекрстивши ноге и једнако пушећи и пијући ракије, што јој амамџика беше послала, *и џо не да и она, као остале, лежи, да се пари*, већ да чека када ће Софка бити готова [...] (ЕК: Станковић); После се виде како он тамо седе, *и џо не онако како је хтео*, него како је знао да треба сада, на свадби, седети (ЕК: Станковић).

Интензификатор стоји испред партикуле *не* којом се одриче уобичајена одлика (исп. *обична њесма, какве му драјо јабуке*) (9а), односно уобичајена радња (9б), а потом се адверзативним везником *нејо/већ* уводи маркантна карактеристика која стоји у контрарном односу са оном претходно наведеном. За истицање одлике која у датим околностима на најупечатљивији начин идентификује именички појам, односно глаголску радњу није било неопходно негирање уобичајене карактеристике (исп. *Пред фила су сада почели по сокацима да избацују јабуке, и њо не какве му драјо*, него лепе крупне сенабије и зеленике → *Пред фила су сада почели по сокацима да избацују јабуке, и њо лепе крупне сенабије и зеленике*), те је први дио ове конструкције, у ствари, комуникативно редувантан. Већ самом употребом интензификатора *и њо* уз зависни члан именичке или глаголске синтагме који означава карактеристичну појединост, подразумева се, тј. пресупонира се садржај – *не + обичан/уобичајне/какав му драјо*. Тај пресупонирани садржај може се реконструисати и у примјерима (1–8), а реконструкција би изгледала овако:

(9в) Он, једноставно, није разумио оно што је преписивао, па је правио грешке, *и њо* [не уобичајене, него] катастрофалне; А ово су четници, *и њо* [не обични/осредњи, него] сигурни, изабрани; Сит сам ја твога звоцања, *и њо* [не само сада, него] одавно; И сем тих материних излазака, та би се зимска повученост реметила још и празницима, *и њо* [не обичним, него] кад су већи, као Божић.

4. Пресупозицијска вриједност интензификатор *и њо* диференцира од њему конкурентних језичких средстава за наглашавање карактеристичне појединости. А у та средства спадају партикуле *ње, све* и *још*, као и адверзативни везници, када су употријебљени као интензификатори осамостаљивачи.

4.1. Партикула *īe* појачава атрибут који је постпониран именици, понекад чак и дистантан у односу на њу (други примјер под (10)):

(10) Ако партизани дођу [...] направиће они и од Машана пршту, *īe велику* (Лалић: 60); Ономадне ми једна прича да јој је син купио мараму. И мени мој богами *īe најцрњу* (Бећковић: 186).

Оваква употреба партикуле *īe* је застарјела, а с обзиром на то да се јавља само као интензификатор атрибута, *īe* се не може сматрати адекватном замјеном интензификатора и *īo*, који, како је показано, има много ширу употребу.

И партикулом *jou* може се истицати неочекивана појединост⁸² која је у вези са супстантивом (11a) или пак са глаголом у предикату (11б):

(11a) Требало је то видјети, и то изблиза, са самих врата, а *jou непозван*, јадан ти крув од непросијане зоби! (Ђопић: 182);

(11б) [...] надали су се у почетку да неће морати да, *jou пјешке* и под стражом, превале толики пут (Лалић: 144).

Исту функцију има и интензификаторски спој *īa jou*, чијим значењем управља његов други елеменат:

(11в) – Откуд гранати глава? – зину Лијан. – Мислиш да ако ти читавог живота луњаш без главе да тако и граната ради – укори га црни делија. – И то још какву главу има, са упаљачем, *īa jou темпираним*, па... (Ђопић: 12).⁸³

82 Опширније о партикули *jou* у улози наглашавања карактеристичне појединости в. Јањушевић Оливери 2016: 86.

83 С обзиром на то да је у наведеној реченици већ употријебљен интензификатор и *īo* (*И ѿо још* какву главу има), атрибут којим се изражава неочекивано додатно својство именичког појма издвојен је интензификаторима у чијој семантици партиципирају компоненте неочекиваности (*īa*) и адитивности (*jou*).

И интензификатором *све* може се издвајати карактеристична појединост појма,⁸⁴ с тим што ова партикула у тој функцији има ограничену употребу. Она се, као прво, јавља у конструкцијама са 'инструменталом карактеристичне појединости'⁸⁵ (12а), али и у склопу конструкција којима се исказује карактеристика пропратнооколносног типа (12б). Као друго, таква употреба партикуле *све* карактеристична је само за разговорни и новинарски стил, што потврђују и примјери:

(12а) Осмислио сам, модерно говорећи, цео мултимедијални спектакл, са *све* пригодним поклончићима за посетиоце (Политика: 24); Кажу да је његова раса много паметна, чак паметнија и од паса – рекао је Мачак док је певачици уручивао поклон са *све* машницом (Курир: 13);

(12б) Веља је бренд народњака такође изборио терањем новинара у место постања *све* пред укљученим ТВ камера (Политика: 6).

Оно што диференцира интензификаторе *све* и *и њо* у наведеним примјерима јесте значење неочекиваности својствено партикули *све*. Исто значење партикулу *све* приближава интензификатору *још*, који би се могао сматрати њеном адекватном замјеном у наведеним примјерима. Међутим, партикула *још* у тој својој функцији, поред значења неочекиваности, има и значење додавања, које је заправо у овом случају и диференцијална црта у односу на *све*.

4.2. Уз партикуле *ње*, *још* и *све*, у улози средстава којима се наглашава и структурно издваја карактери-

84 О овој вриједности партикуле *све* в. Јањушевић Оливери 2014: 12–13.

85 О конструкцији *са све* и њеној употреби уз инструментал карактеристичне појединости в. Ковачевић 2006: 361–379.

стична појединост, јављају се и адверзативни везници, који су своју функцију везивања супротстављених садржаја преобратили у интензификаторску.

У наредном примјеру интензификатор *a* наглашава маркантну карактеристику претходно већ одређеног појма⁸⁶ и еквивалентан је интензификатору *и* *и*о:

(13) Очекивали су да ће их још прије Матешева стићи или срести курир с једним од тих хитних наређења да се врате, поново наоружају и наставе борбу против большевичке опасности *a* у саставу осовинских снага (Лапић: 145).

У улози интензификатора осамостаљивача у савременом српском језику јавља се и адверзативни везник *али*:

(14) Можеш, у ту, твоју Русију, *али сам!* (Црњански: 76); Ћале се још ломата по терену, *али некако баш оро-нуо*, тужно ти и да га погледаш (Михаиловић: 54); Ко зна где су заглавили, или су у Немачкој, или овде, *али без посла* [...] (Бећковић: 81); Угледајући се на Хрвате, и они су српскохрватски преименовали, *али сад у бо-сански језик* (Ковачевић: 218); Мало су модификовали

86 Интензификатор *a* у улози средства којим се сужава опсег појма, тј. којим се прецизира претходно изнијети став нарочито је чест у текстовима административног функционалног стила, нпр.:

Под научном облашћу, у смислу ових минималних услова, подразумева се област из које се стиче докторат на акредитованом студентском програму, *a* у складу са правилником о листи стручних, академских и научних назива (Правилник о ближим условима за избор наставника, http://fifa.pr.ac.rs/fakultet/dokumenta/normativna_akta/);

Народна скупштина разрешава члана Националног савета пре истека мадата, и то: 1) на лични захтев; 2) ако не испуњава дужности члана националног савета или својим поступцима повреди углед те дужности, *a* на предлог Конференције универзитета [...] (Закон о високом образовању, http://fifa.pr.ac.rs/fakultet/dokumenta/normativna_akta/).

јучерашње критеријуме (а заправо псеудокритеријуме) и даље их примјењујући, али сада на постојеће стање (Ковачевић: 73).

Ови интензификатори, будући да су неутрални у погледу обиљежја неочекиваности, ближи су перифрастичком интензификатору *и њо* него партикуле *још* и *све*, које управо наглашавају неочекивану појединост појма. Интензификатором *и њо* на плану контекста се издваја карактеристична појединост без информације о томе да ли је она очекивана или не. По тим својим одликама интензификатор *и њо* се укључује у подсистем партикула асеверативног типа,⁸⁷ међу којима, свакако, има издвојено мјесто, које му обезбјеђује како улога интензификатора зависног члана синтагме,⁸⁸ тако и улога интензификатора осамостаљивача.

5. Наглашавање карактеристичне појединости уз експлицитно или имплицитно поређење са уобичајеним карактеристикама појма, једина је прагматичка вриједност перифрастичког интензификатора *и њо*. Управо по тим својим одликама *и њо* се убраја у ред партикула асеверативног типа. Поред функције наглашавања маркантне одлике појма, *и њо* фигурира и као средство за осамостаљивање јединице уз коју стоји. Овом двокомпонентном партикулом истиче се на плану контекста и из свог синтаксичког окружења издвајају зависни реченич-

87 Под асеверативним (појачајним) партикулама подразумевају се јединице прагматичког нивоа којима се истиче да се одређена одлика, најчешће радња исказана предикатом, односи управо на појам уз који стоји партикула (Јањушевић Оливери 2014: 316). Када је у питању партикула *и њо*, њоме се истиче маркантна одлика неког појма, а не појам сам.

88 Типичне асеверативне партикуле *баш* и *управо* у ограниченом броју случајева наглашавају атрибут. О томе в. Јањушевић Оливери 2014: 317–318.

ни чланови, у првом реду атрибути и адвербијали, као и зависне клаузе са атрибутом и адвербијалном функцијом. Објекат, као реченични члан који се без ограничења интензификује другим асеверативним партикулама, изузетно ријетко бива наглашен интензификатором и *ишо*.

Перифрастичка партикула и *ишо* има знатно ширу употребу него семантички јој блиске партикуле *ише*, *још* и *све*. Наведене конкурентне партикуле тек секундарно остварују вриједност интензификатора којима се издваја маркантна карактеристика појма, уз мање или више присутно прагматичко значење неочекиваности. Интензификатор и *ишо* је неутралан у погледу обиљежја неочекиваности, баш као и адверзативни везници са улогом интензификатора осамостаљивача, који се стога и могу сматрати адекватнијим супституцијама ове перифрастичке партикуле.

ИЗВОРИ

а) Примарни

Бећковић: Матија Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика–Народна књига, 2006.

Булатовић: Miodrag Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*, Stylos, Novi Sad, 2000.

ЕК: Андрић: И. Андрић, *Прича о везировом слону*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)

ЕК: Павић: Милорад Павић, *Хазарски речник*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)

ЕК: Петровић: Растко Петровић, *Са силама немерљивим*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)

ЕК: Политика: *Полиџика*, 30. 7. 2001. (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)

- ЕК: Поповић:** Мирослав Поповић, *Судбине*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- ЕК: Савић,** КВ: Милисав Савић, *Кайеџан Вук*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- ЕК: Савић,** Коњ: Милисав Савић, *Коњ*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- ЕК: Савић,** МиР: Милисав Савић, *Младићи из Раишке*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- ЕК: Савић,** ОВ: Милисав Савић, *Одбрана вароши од вештица*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- ЕК: Савић,** Филип: Милисав Савић, *Филиј*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- ЕК: Секулић:** Исидора Секулић, *Кроника њаланачкој іродља*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- ЕК: Станковић:** Борислав Станковић, *Нечистиа крв*, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- ЕК:** www.rts.rs, Електронски корпус савременог српског језика (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>)
- Јовановић:** Марија Јовановић, *Силејкарење са сојсївенном душом*, Београд: Caligraph, 2004.
- Ковачевић:** Милош Ковачевић, *Срїски језик и срїски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.
- Курир:** *Kurir*, petak 22. 1. 2010. god. VIII, broj 2272, 1–24.
- Лалић:** Mihailo Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Михаиловић:** Dragoslav Mihailović, *Kad su cvetale tikve*, BIGZ–SKZ, Beograd, 1989, 7–118.
- Побједа:** *Побједа*, бр. 15377, год. LXIV, 29. 9. 2008, Подгорица, 2–32.
- Политика:** *Полїїка*, бр. 34036, год. CV, 10. 8. 2008, Београд, 2–24.
- Секулић:** Исидора Секулић, *Изравнања*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2000.

- Симовић:** Ljubomir Simović, *Putujući pozorište Šopalović*, Novi Sad: Sterijino pozorje, 1986.
- Ђопић:** Бранко Ђопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ђопића, књ. 15, Београд, 1985.
- Ђосић:** Добрица Ђосић, *Корени*, Нолит, Београд, 1964, 9–298.
- Црњански:** Miloš Crnjanski, *Seobe, druga knjiga*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.

б) Секундарни

- Закон о високом образовању, http://fifa.pr.ac.rs/fakultet/dokumenta/normativna_akta/ (10. 11. 2017)
- Правилник о ближим условима за избор наставника, http://fifa.pr.ac.rs/fakultet/dokumenta/normativna_akta/ (10. 11. 2017)

ЛИТЕРАТУРА

- Јањушевић 2009:** Ана Јањушевић, О пресупозицијском карактеру интензификатора *и*, *у*: (М. Ковачевић (ур.), *Српски језик у ујојредби*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет и Скупштина града Крагујевца, 253–268.
- Јањушевић Оливери 2013:** Ана Јањушевић Оливери, Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофској факултету*, XLIII (2)/2013, Косовска Митровица, 541–557.
- Јањушевић Оливери 2014:** Употреба партикуле *све* у савременом српском језику, *Наш језик*, књ. XLV, св. 3–4, 3–18.
- Јањушевић Оливери 2016:** Интензификаторске вриједности партикуле *још* у савременом српском језику, *Филолој (часопис за језик, књижевност и културу)*, VII, бр. 13, Бања Лука: Филолошки факултет, 75–91.
- Јањушевић Оливери 2017:** Перифрастички интензификатори у савременом српском језику, *Српски језик* XXII, 2017, 193–205.
- Ковачевић 2000:** Милош Ковачевић, *Стилистика и драматика стилистичких фигура*, Крагујевац: Кантакузин.

Ковачевић 2006: Милош Ковачевић, *Сџиси о сџиџу и језику*, Бања Лука: Књижевна задруга.

РјЈАЗУ 3: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio 3, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1887.

Силић 1984: Josip Silić, *Od rečenice do teksta*, Liber, Zagreb, 1984.

ПОНАВЉАЊЕ КАО НАЧИН ИНТЕНЗИФИКАЦИЈЕ ЈЕДИНИЦА У ПРЕДИКАТУ

1. Понављање истих лексичко-морфолошких јединица представља стилску фигуру познату под називима *палилогија*, *репетиција* или *итерација*. У *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* палилогија је одређена као „фигура којом се два пута исто каже, тј. понављањем ријечи или имена не жели се рећи што друго, ново, него само *јаче означити* [истицање је наше] оно што се понавља” (Симеон II: 8). С обзиром на то да се понављањем ’јаче означава’ одређена синтаксема,⁸⁹ овај стилски поступак представља и један од начина интензификације синтаксичких јединица.

И предикат, као и остали чланови реченице, на прагматичко-стилистичком плану може бити истакнут поступком репетиције.⁹⁰ На овај начин појачавања предиката први је скренуо пажњу Љ. Поповић у раду „Понављање речи ради стилског појачавања значења”, у коме се, додуше, говори о понављању глагола (Поповић 1967: 231-241). Аутор притом истиче да понављање глагола има и семантичку и стилистичку функцију, тј. да се на се-

⁸⁹ Под *синтаксемом* се подразумева минимална синтаксичка јединица која има једну синтаксичку функцију (Ковачевић и др. 1991: 13).

⁹⁰ Понављање јединица у предикату само је један од начина његове интензификације. Овај примарни реченични члан најчешће се појачава различитим партикулама (в. Јањушевић Оливери 2013), али и интонативним и линеарним средствима интензификације.

мантичком плану тим поступком указује на настављање, продужавање, трајност процеса, док се на стилистичком плану истиче говорников став у вези са курзивношћу радње (Поповић 1967: 231–232). Међутим, синтаксички статус поновљене јединице у предикату први је разријешо М. Стевановић, назвавши предикате типа: А они су *радили*, *радили*, док нису стекли то што данас имају – удвојеним или двоструким предикатима, којима се означава „само једна радња”. Стевановић такође истиче да се понављањем изражава само лична оцјена дужине трајања радње, те да се стога никако не могу сматрати сложеним глаголским предикатима (Стевановић 1989: 37–38). О проблему понављања, тј. ’реитерације’ предиката у новије вријеме писао је М. Ковачевић (2015), који се превасходно бави синтаксичким аспектом понављања предиката, узимајући као основни критеријум то да ли поновљени предикат припада структури прости или пак структури зависносложене реченице.⁹¹

Понављање јединица у предикату у овом раду се посматра као један од типова интензификације, тако да овај рад представља наставак описивања функционално-семантичког поља интензификације у српском језику, с обзиром на то да је до сада описано само вербално, односно лексичко-фразеолошко микропоље интензификације (в. Јањушевић 2011). Репетиција синтаксичких јединица уз стилски маркиран распоред синтаксичких чланова припада синтаксостилистичком микропољу, а наша хипотеза је да ни у овом микропољу, као ни у микропољу вербалне интензификације, појачавање није

91 Аутор у уводном дијелу рада полемисе и са ставовима изнијетим у *Нормативној граматици српскога језика* о синтаксичком статусу реитерацијског предиката и закључује да се понављање истог личног глаголског облика не може сматрати подврстом сложеног глаголског предиката, „него је то интензивирани, стилистички маркиран прости глаголски предикат” (Ковачевић 2015: 41).

једнообразно, те да се поступком понављања синтаксичких јединица остварује више типова интензификације.⁹² Корпус, чију главнину чине прозна дјела српских писаца, показује да се поред редупликације простог предиката јављају и случајеви понављања у склопу сложеног предиката, а између редуплицираних јединица може бити употријебљен и интензификатор.

2. Понављање у простом предикату најчешће је остварено као редупликација, а сасвим ријетко као трипликација глагола, при чему се код сложених глаголских облика, како је примијетио Љ. Поповић (1967: 129), редуплицира само главни глагол.

2.1. Узастопно понављање временских глаголских облика представља стилистичко-прагматички поступак којим, с једне стране, поновљена јединица добија на експресивности, док се, с друге стране, реферише о дугом трајању радње означене глаголом. То илуструју и примјери:

(1) Сједнем негдје украј стазе и *ћуџим*, *ћуџим*, па ћу тако, бојим се, једног дана сасвим заћутати (Ђопић: 190); И тако *седим*, *седим*, па онда не могу ни то (Михаиловић: 111); И тако смо *ишли*, *ишли* као да пловимо кроз свечану снијижну поплаву [...] (Ђопић: 222); [...] док је Шеста личка спасла Маршала – *борила се*, *борила*, и у Булевар претворила (Капор: 246).

92 У вербалном или лексичко-фразеолошком пољу, које заузима центар функционално-семантичке категорије интензификације, издвојено је седам типова интензификације – интензификација у ужем смислу, фактивна интензификација, пресупозицијска, рестриктивна, адверзативно-концесивна, градуативна и емфатичка интензификација. В. опширније о томе у: Јањушевић Оливери 2010, као и у првом тексту ове књиге („Категорија интензификације у савременом српском језику”)

Ово понављање, које се назива још и невезничким, односно асиндетским,⁹³ до сада је углавном везивано за глаголе несвршеног вида,⁹⁴ а сам предикат може имати форму било којег временског облика (Ковачевић 2015: 43). Употреба глагола несвршеног вида у вези је са чињеницом да се редуплицираним обликом жели изразити трајност процеса дужа од уобичајене. Стога Љ. Поповић на почетку одјељка о понављању глагола каже да се такво понављање „обично интерпретира са *дуго* или *врло дуго*” (Поповић 1967: 231). С обзиром на то да се репетиција тиче квантитативног момента радње, чије се трајање на тај начин одређује као дуже од уобичајеног, можемо закључити да се понављањем глаголских времена у предикату остварује *градуативни њији интензификације*.⁹⁵ Осим информације о неубичајеном трајању радње, ове конструкције, према нашем мишљењу, дају податак и о томе да се радња вршила у *континуишећу*.⁹⁶

2.1.1. Међутим, свако понављање глаголског временског облика не представља нужно и градуативну интензификацију. У примјерима:

(2) - Сад се поготову не зна. – *Зна, зна*, све сам ја то провјерио (Ђопић: 173); – Аха, чујете ли момци? – *Чујемо, чујемо!* (Ђопић: 128) –

поновљеним јединицама се не истиче квантитативност, већ лични став говорника који се може интерпретира-

93 В. Ковачевић 2015. и Поповић 1967.

94 Љ. Поповић је, додуше, забиљежио и један примјер са поновљеним глаголом перфективног вида (Поповић 1967: 239).

95 Градуативна интензификација односи се првенствено на појачавање јединица са значењем квалитета на семантичком плану, а њоме се истиче степен заступљености неке особине – в. Јањушевић Оливери 2010: 255.

96 Љ. Поповић (1967: 233) каже да се неки случајеви асиндетског понављања могу интерпретирати са *сијално, нејрекидно, даље*.

ти као потврђивање или убјеђивање (*Чујете ли, момци? Да, чујемо*). Овај тип понављања среће се, како примјери показују, у дијалошком директном говору, а репетицијом се истиче илокутивна компонента исказа, односно став говорника и његов однос према исказу, те можемо закључити да се понављањем хомолексичких временских глаголских облика може остварити и *емфатичка интензификација*.⁹⁷

2.1.2. Понављањем глаголског облика у предикату може се истичати и истинитост радње исказане глаголом, као у примјеру:

(3) Рекла је, гласно, оцу, да њена мати, изгледа, капетана, *ѝреже, ѝреже* (Црњански: 127) –

у којем се први од поновљених облика може замијенити фактивном партикулом *заиста/стварно*, тако да се репетицијом предиката остварује и *фактивни ѝији интензификације*.⁹⁸

2.2. Понављањем је често истакнут и предикат у чијем се саставу налази и м п е р а т и в:

(4) *Једи, једи*, Кондурије – понуди га газда (Ђопић: 36); *Сајни се, сајни*, Орајару шашави, видиш да је пред тобом брисан простор! (Ђопић: 92); *Ошварај, ошварај!* – брунда глас споља (Поповић: 109);

97 Емфатичка интензификација подразумијева емотивно-експресивно наглашавање одређене јединице. Овим типом наглашавања модификује се исказ на илокутивном плану, при чему се открива говорникова намјера, односно став према ономе што је исказом саопштено (Јањушевић Оливери 2010: 256).

98 Фактивна интензификација јесте тип интензификације при коме се на фону контекста наглашава један реченични дио или чак исказ у цјелини, али се истовремено истиче и истинитост тврдње изнијете исказом (в. Јањушевић Оливери 2010: 251).

(4а) *Сїој, сїој*, трипут *сїој*, кондуктеру главни мој!
(Ђопић: 137);

(4б) *Јегу*, Мимо, *јегу*, шећерлеме, слатке, лепе! (Настасијевић: 160); *Причајше*, господине професоре, *йричајше*! (Ђопић: 163).

Примјери (4а) илуструју трипликацију императивне форме, док примјери (4б) показују да се често између поновљених облика императива умеће и вокатив, који такође има функцију сличну оној императивној. Удвојеним императивом појачава се подстицај саговорнику да врши радњу означену глаголом. Са истом се сврхом употребљавају и императивне партикуле, које би у наведеним примјерима могле супституисати један од поновљених облика: *Јегу, јегу*, Кондурије = *Хајде, јегу*, Кондурије. С обзиром на то да се поступком понављања императивне форме модификује илокутивна и перлокутивна компонента исказа, овај тип интензификације потпада под *емфатичко напашавање*.

Када се поновљеним предикатом, било да је он исказан временским или начинским обликом, емфатички појачава садржај исказа, није неопходна употреба глагола имперфективног вида. То показују и неки од наведених примјера (*Саїни се, саїни*, Орајару шашави).

2.2.1. Уколико је пак редуплициран временски транспоновани императив, поступак редупликације успоставља *ірагуаїивну инїензификацију*, коју илуструје примјер:

(5) - Ма шта ће бити ако он похвата нас?! – врекну Лијан бечећи очи. – Потегне ону пуцаљку са шездесет метака, па *ожежи, ожежи* – има да начини право решето од нас! (Ђопић: 179/180).

Поновљеним обликом *ожежи*, *ожежи* саопштавају се чињенице о дужем и интензивнијем току радње. Овај примјер са глаголом перфективног вида, као и примјер Љ. Поповића (1967: 239) са перфективним презентом: *А он их њремери, њремери*, па тек викне - показују да се ипак за исказивање дужег трајања радње могу употребљавати и поновљени глаголи свршеног вида, с тим што је њихова употреба ограничена на приповједачки презент и временски транспоновани императив, којима се износе обично доживљене прошле радње.

3. И при интензификацији сложеног предиката поступком понављања такође се може остварити више интензификаторских типова. Док код простог предиката интензификаторски тип зависи од морфосинтаксичке структуре облика (глаголско вријеме : глаголски начин) или од типа исказа (саопштавање : потврђивање), у сложеном предикату се као критеријум мора узети дио предиката који подлијеже поступку репетиције. У наставку поглавља приказаћемо најприје (1) случајеве понављања у сложеном неглаголском предикату, под којим, прихватајући аргументацију М. Ковачевића (2015: 34–38), подразумевамо предикате састављене од глагола непотпуног значења и неглаголске ријечи у функцији предикатива, а потом и (2) репетицију у склопу сложеног глаголског предиката, који у свом саставу има само глаголске лексеме.

3.1. Интензификација поступком понављања у сложеном неглаголском предикату остварује се на два начина: 1) као редупликација копулативног глагола и 2) као редупликација неглаголског дијела, односно предикатива.

3.1.1. Поновљени копулативни глаголи ријетко се налазе у контактном положају (6). Обично се редупли-

цирани облик глагола *дйѣи* налази иза наведеног предикатива (6а), при чему може бити праћен и адвербијалним модификатором (6б) или пак додатно појачан интензификатором (6в):

(6) Није то, каже, за тебе. – И није, синко [...] *Није, није*, кад ти ја то кажем (Ђопић: 148);

(6а) Да ти није тврда и неугодна постеља [...] – *Није тврда, није*. Тврђи сам ја од сваке постеље (Лалић: 109);

(6б) *Бићу* и ја један од њених сватова, *дићу макар за један дан!* (Лалић: 63); Не, није исто, не, није то његово, *није* ни он више то, *није одавно*, годинама [...] (Ђосић: 41);

(6в) Јер знајте, браћо, *нисам* ја бог зна ко, **бога ми нисам**, и не вреди (Настасијевић: 167).

Без обзира на позицију, редуплицирањем копулативног глагола истиче се став говорног лица које исказ жели учинити што увјерљивијим, што значи да се понављањем глаголског дијела у сложеном неглаголском предикату остварује *емфатички ѣиј инјензификације*.

3.1.2. При редупликацији придјевског предикатива, међутим, наглашава се да је особина исказана придјевом заступљена у степену већем од уобичајеног:

(7) А обе су *хоћке, хоћке*, молићу лепо (Црњански: 104); [...] била сам *мала-мала*, а хтела сам да будем још мања [...] (Јовановић: 98).

Умјесто првог од подвучених придјева могао би се употребити и неки од градуативних интензификатора: обе су *веома хоћке*, била сам *сувише* мала, што јасно указује на то да понављање придјевског предикатива припада *ѣрадуативном ѣиј инјензификације*.

Предикатив изражен именицом обично подлијеже епаналептичком⁹⁹ понављању,¹⁰⁰ при којем поновљена именица бива додатно спецификована употребом атрибута, као у примјерима:

(8) – Велика ти хвала – заплака се Јован. – Ти си заиста *мој браћо, мој једини и најбољи браћо* (Булатовић: 206);

(8а) Но, битније је да је та Јагићева тврдња *неистина, и то велика неистина* [...] (Ковачевић: 104).

У другом примјеру уз атрибут је употријебљен и интензификатор *и њо*, којим се, у датом случају, комуникативно истиче важност карактеристичне појединости изражене атрибутом. Епаналептичким понављањем именице у сложеном неглаголском предикату даје се прецизнија, тј. тачнија квалификација субјекатског појма, те се овај тип репетиције предикатива може посматрати као један од случајева *фактивної интензификација*.

3.2. Редупликација у сложеном глаголском предикату одговара оној у сложеном неглаголском предикату, тј. понављањем модалног глагола, остварује се *емфатички њий интензификације*, док се редупликација допунског глагола тиче случајева *трагедијивне интензификације*:

99 Користимо се термином М. Ковачевића, који под епаналептичким понављањем подразумева „повнављање структурно неподударних синтаксичких јединица”, тј. такво понављање при коме је поновљена јединица праћена модификатором или актуализатором (Ковачевић 2000: 326).

100 И придјевски предикативи могу бити истакнути епаналептичким понављањем: Смрт би била *лепа, њолико лепа* да морају и у историју да је запишу [...] (Ђосић: 132); А весеље је ипак било *сјајно, лудо сјајно* [...] (Лалић: 83). Примјери показују да улогу модификатора уз поновљени придјев у предикативу преузимају прилошки интензификатори.

(9) Ево, душо, маме, *немој* плакат, *немој*; де спавај, душо, де! (Андрић: 74); *Немој*, фра Никола, *немој* бит' Маријана, слуша он маму, спава... ево, заспао је (Андрић: 74);

(10) Мого би, мислим се, да *йишем* и *йишем* о својим заслугама за државу [...] (Поповић: 65).

Примјери (9) показују да је репетиција модалног глагола¹⁰¹ обично остварена као дистантно епаналептичко понављање, док је у примјеру (10) између поновљених пунозначних глагола употријебљен интензификатор *и*.

4. Већ је истицано (Поповић 1967, Стевановић 1989, Ковачевић 2015) да се позиција између два поновљена облика у предикату може попунити ријечима *и*, *ја*, *ће* и *ли*, при чему се за прве три каже да су везници, док статус ријечце има само *ли*. Сматрамо да ријечи *и*, *ја* и *ће* такође представљају партикуле када су употријебљене између редуцираних јединица у предикату, јер не служе за повезивање, него за појачавање и, како ће се показати, модификовање исказа, те их треба сматрати партикулама интензификаторског типа.¹⁰²

101 Забиљежили смо само одричну императивну партикулу *немој*, која је по поријеклу, заправо, одрични императив глагола *моћи*. Исту бисмо слику добили и да се у првом дијелу предиката нашао неки глаголски облик – *Не моју да учим*, *не моју*; *Мораш да се јавиш* родитељима, *мораш*. *И ћреба да се радујеш*, *ћреба*.

102 Ове ријечи, како потврђују и неки рјечници (исп. РМС: s. v. *и*, РЈАЗУ: s. v. *ја*, РМС: s. v. *ја*, и РМС: s. v. *ће*), могу имати и вриједност ријечце. Забиљежили смо и примјере у којима се *ја* и *ће* употребљавају и између редуцираних јединица изван предиката: Ето, видиш, Ђурајице, ти запео *на дункере*, **па** *на дункере*, а видиш ли какав ћеш мајстор овдје постати (Ђопић: 227); Спирам код куће са ојађелих образа крв, а све *једно* ми **те** *једно* у глави (Настасијевић: 200).

4.1. У редуплицираном предикату са интензификатором *и* могу се наћи сви лични глаголски облици, с тим што је обавезна употреба глагола несвршеног вида (Ковачевић 2015: 42–43). Тако је и у примјерима:

(11) *Пиџам се и њиџам*, али одговора нема, нити ми се тражи (Настасијевић: 115); *Па њрајаше и њрајаше* шум [...] (Настасијевић: 143); [...] *молио сам и молио*, камен би омекшао, ал ето, они су таки људи, слабо сад молбе помажу (Поповић: 103); *Вечито у црном, пре времена остареле, никада ништа ни од ког нису тражиле; само су давале и давале* (Капор: 225).

Поновљеним предикатом оснаженим интензификатором *и* исказује се дуго трајање радње, али, по нашем мишљењу, уметањем ове партикуле губи се информација о континуитету у вршењу радње.

4.2. Партикули *и* у позицији између поновљених глаголских облика најсличнија је ријечца *ли*, која може бити употријебљена само између два поновљена презентска облика.

(12) А буде богме, па овако без ноге, у себи, и заиграм, па љуља **ли** љуља! (Настасијевић: 166); Тај ти се сигурно попео на неку лијеску или туђу воћку и *краде ли краде...* (Ђопић: 17); Југословени нам се лепо ослободили, разрешили неке традиционалне комплексе, дишу дубоко, и *ираде ли, ираде* (Бећковић: 57); Ено га жив, слободан, у агитпропу га наши запослили. *Пише ли њише* све против комунизма [...] (Лалић: 29); Василије намакао шајкачу на очи, смијуљи се и *јуди ли јуди* (Поповић 2007: 75).

Интерполирањем партикуле *ли* између поновљених јединица у предикату такође се постиже *ирадуајивна интензификација*, с тим што се саопштава и то да радња неочекивано дуго траје или да је неочекиваног интензитета

и да се врши без прекида, тј. у континуитету. Обиљежје *неочекиванос̄и* ову издваја од осталих конструкција са редуплицираним глаголом, док је значење континуитета приближава случајевима узастопног понављања јединица у предикату.

4.3. Интензификатор *ѝа* обично се умеће између негираних предиката, али сакупљени корпус показује да се ова партикула може наћи и између потврдних глаголских облика, који притом не морају бити стриктно везани за презент, нити за глаголе несвршеног вида (уп. примјер 13а):

(13) Николетина *не да, па не да* (Ђопић: 221); – Зашто ја не смијем завирити, де? – Ето, *не смијеш, па не смијеш!* (Ђопић: 187); Видим бога *нема, па нема* (Ђосић: 200);

(13а) Мајка је *умрла, па умрла* (Ђосић: 42).

Партикула *ѝа* у позицији између редуплицираних глагола укида информацију о трајању радње, а сам догађај у предикату приказује се као дефинитивна чињеница или стање. Стога је такав предикат, уколико је одричан, супституентан формом личног глаголског облика појачаног интензификатором *уоѝишѝе* или *ниѝошѝо* (Николетина *не да па не да* = Николетина *уоѝишѝе/ниѝошѝо* не да), или пак партикулом *заисѝа/сѝварно*, када је предикат у потврдној форми (Мајка је *умрла па умрла* = Мајка је *заисѝа* умрла). С обзиром на то да се конструкцијом у којој се између поновљених предиката налази партикула *ѝа* наглашава истинитост исказа, можемо закључити да она припада *факѝивном ѝиѝу инѝензификације*.

Међутим, и партикула *ѝа* може бити редуплицирана или триплицирана испред сваке од поновљених хомолексичких јединица у предикату, као у примјерима:

(14) **Па** све *куне*, Рајане, **па** *куне*, да више не знаш из уста ли прокуља клетва, из камена, из дрвета, из кошуље те

твоје, ове моје [...] (Настасијевић: 225); Ми још једно ћебе бацимо на поручника. **Па ајде, па ајде, па ајде**, до свитања. А у свитање је најљуће (Поповић: 40).¹⁰³

Из примјера се може закључити да се оваквим конструкцијама указује на курзивност радње, што значи да се њима *ірадуаїивно инїензифікује* предикат.

4.4. У позицији између удвојеног предиката умјесто партикуле *їа* може се наћи партикула *їе*, која је неупоредиво рјеђа у употреби, а редуплицираном предикату даје *факїивну инїензифікаїорску вриједносї*:

(15) А ја *знам* своје, **те знам**: пола се Туге оног дана потрошило [...] (Настасијевић: 215).

4.5. Између поновљених јединица у предикату употребљавају се и неке друге партикуле. Једну од њих, партикулу *га*, помиње М. Ковачевић (2015: 51–52), истичући да је еквивалент такве *га*-конструкције предикат с партикулом *даш*. Ова тврдња важи за примјере типа: *Да они хоће – хоће*,¹⁰⁴ за које нисмо нашли потврду у корпусу¹⁰⁵. Међутим, у примјерима какви су наредни:

(16) Шта *радиїе да радиїе*, то је ваша ствар (Бећковић: 58); Како се *звао да звао*, он је за мене купус док је упао у руски лонац! (Ђопић: 180); Не бери бриге, докле *сїиїли да сїиїли*, остаћемо у рођеној земљи [...] (Ђопић: 219) –

конструкција са замјеницом или замјеничким прилогом на почетку и партикулом *га* у позицији између

103 У последњем примјеру, умјесто личног глаголског облика, употребљена је императивна партикула (*х*)*ајде* која, у датом случају, има вриједност императива *иди*.

104 Примјер преузет из: Ковачевић 2015: 51.

105 Сви примјери које наводи М. Ковачевић припадају публицистичком стилу.

поновљених јединица у предикату замјенљива је реченицом са концесивном партикулом *īog*¹⁰⁶ (Шта *радиѿе да радиѿе* = Шта *год радиѿе*), те се може рећи да овако употребљена партикула *да* конструкцији са удвојеним предикатом даје *концесивну интензификацијорску вриједносћ*.

4.6. Уз други од поновљених облика предиката регистрована је и партикула *само*:

(17) Због такве и најопасније сумње неколико пута су ме хапсили и пуштали, некад Аћимовим заузимањем и јемством, а некад зато што сам *ћуѿао*, **само** *ћуѿао* на сва питања, па ме власти лако огласише „у памети фаличним” (Ђосић: 12).

Овако истицање предиката припада *фактивном ѿиѿу интензификације*, јер се њиме не наглашава трајање радње/стања, већ чињеница да је субјекат пребивао *ујраво* у ћутању.

4.7. Интензификатор *боѿами/боѿме* у наредним примјерима преводи емфатички тип интензификације поновљеним предикатом у *фактивни*:

(18) Ти си, дакле, његов унук. *И личиш* на деду, *личиш богами* (Ђосић: 218); *И-дем*, и *и-дем*, **бо-ме**, *и-дем* – сагиње се она и пјевуши поред уха свог малог брата [...] (Ђопић: 201).

4.8. Не само партикуле него и узвици могу бити уметнути између два поновљена лична глаголска облика. У примјеру:

106 Ова, као и партикуле *ма* и *било*, употребљава се једино уз упитно-односне замјенице и замјеничке прилоге, чије упитно-односно замјеничко значење претвара у неодређено и истовремено наглашава замјеницу на плану контекста.

(19) Дете базди, божју ти мајку, дете убили, муве га напале, а оно заголићено и *базди, еј, базди* (Поповић: 20) -

узвик *еј* преобратио је конструкцију која без њега иначе остварује градуативну интензификацију (*базди, базди = веома базди*) у конструкцију са *емфатичким њијом интензификације*.

5.0. Понављање јединица у предикату представља интензификаторски поступак којим се остварује више типова интензификације. У литератури се говорило углавном о томе да се овим понављањем истиче дуже трајање радње, док је само асиндетска трипликација, према мишљењу Љ. Поповића (1967: 233), условљена емоционалним и емфатичким разлозима.

5.1. Ово је истраживање показало да се при узастопном понављању глаголских облика у простом предикату остварују три типа интензификације – *градуативни, емфатички* и *фактивни*. Градуативна интензификација предиката остварена поступком понављања углавном се заснива на употреби глагола имперфективног вида, док је перфективни вид риједак и ограничен на приповједачки презент и временски транспоновани императив, којима се исказује да су доживљене прошле радње дуже трајале и да су вршене у континуитету. Емфатички тип интензификације, којим се емотивно-експресивно наглашава садржај предиката, везан је за употребу императива, али и временских глаголских облика у асертивним дијалогским исказима, с тим што глаголски облици не познају ограничење у погледу глаголског вида. Узастопним понављањем јединица у предикату некад се означава и то да је садржај који се приписује субјекту истинит, те такво понављање припада фактивном интензификовању.

5.2. Ова три типа интензификације потврђена су и у сложеном предикату, с тим што је сада тип интензификације условљен тиме који се дио предиката понавља. Тако се при репетицији копулативног глагола у сложеном неглаголском и модалног глагола у сложеном глаголском предикату остварује емфатичка интензификација исказа. Градуативни тип интензификације везан је за репетицију придјевског предикатива и пунозначног глагола у сложеном глаголском предикату, док се понављање предикатива израженог именицом јавља само у епаналепси и представља подврсту фактивног интензификовања.

5.3. Уметањем интензификатора у позицију између два глаголска облика додатно се појачава предикат, али долази и до модификације неких прагматичких аспеката. Тако партикуле *и* и *ли* између удвојених глаголских облика несвршеног вида верификују градуативни тип интензификације, с тим што се интерполирањем партикуле *и* губи информација о континуитету у вршењу радње, док партикула *ли* у конструкцију уноси значење неочекиваности. С друге стране, партикуле *иа* и *иџе*, које се могу употребијети и између глагола свршеног вида, конструкцији дају фактивну интензификаторску вриједност. Исту улогу има и рестриктор *само*, као и ријечца *дојами*, када је употребијелена уз другу од поновљених хомолексичких јединица у предикату. Партикула *га* у позицији између поновљених глаголских облика у конструкцији са упитном замјеницом или замјеничким прилогом на почетку има вриједност концесивног интензификатора *јог*. Између удвојених јединица у предикату могу бити употребијелени и узвици, чије присуство указује на емфатички тип интензификације.

ИЗВОРИ

- Андрић:** I. Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo, 1976.
- Бећковић:** М. Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика–Народна књига, 2006.
- Јовановић:** М. Јовановић, *Силејџикарење са сојсџивеном душом*, Београд: Caligraph, 2004.
- Капор:** М. Капор, *Блокада 011*, Земун: Драганић, 1992.
- Ковачевић:** М. Ковачевић, *Срџски језик и срџски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.
- Курир:** *Kurir*, petak 22. 1. 2010. god. VIII, broj 2272, Београд.
- Лалић:** М. Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Михаиловић:** D. Mihailović, *Kad su cvetale tikve*, Beograd: BIGZ–SKZ, 1989.
- Настасијевић:** М. Настасијевић, *Песме. Пријоветџке. Дрaме*, Српска књижевност у сто књига, књ. 72, Нови Сад: Матица српска–Београд: СКЗ, 1958, 113–255.
- Политика:** *Политџика*, бр. 34036, год. CV, 10. 8. 2008, Београд.
- Поповић:** Д. Поповић, *Књига о Милуџину*, Београд: Књига комерц, 2007.
- Ђопић:** Б. Ђопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ђопића, књ. 15, Београд, 1985.
- Ђосић:** Д. Ђосић, *Корени*, Београд: Нолит, 1964.
- Црњански:** М. Crnjanski, *Seobe, druga knjiga*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.

ЛИТЕРАТУРА

- Јањушевић 2011:** А. Јањушевић, Начини интензификације синтаксичких јединица у савременом српском језику, докторска дисертација, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Јањушевић Оливери 2010:** А. Јањушевић Оливери, Категорија интензификације у савременом српском језику, *Луца: часопис за филозофију и теорију културе и грушџва*, XXIV, Никшић, 249–258.

- Јањушевић Оливери 2013:** А. Јањушевић Оливери, Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофској факултету*, XLIII (2), Косовска Митровица, 541-557.
- Ковачевић ³2000:** М. Ковачевић, *Стилистика и драматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2015:** М. Ковачевић, Реитерација хомолексичких и хомоморфних јединица у предикатској позицији, *Српски језик*, бр. XX, 33-59.
- Ковачевић и др. 1991:** М. Ковачевић и др., *Наш језик за 3. разред средњих школа*, Сарајево: IP „Svjetlost” и Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Поповић 1967:** Љ. Поповић, Понављање речи ради стилског појачавања значења, *Наш језик*, XVII/3, 127-142; XVII/4, 231-246.
- РМС 1-6:** *Речник српскохрватској књижевној језика*, Нови Сад: Матица српска-Загреб: Матица хрватска, 1967-1976.
- РЈАЗУ 9:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, dio 9, 1924-1927.
- Симеон II:** R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, knj. II, Zagreb: Matica hrvatska, 1969.
- Стевановић ⁴1989:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.

ИНТЕНЗИФИКАЦИЈА СИНТАКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА ИНТОНАТИВНИМ ИЗДВАЈАЊЕМ

1. Као и свака семантичка категорија, интензификација има своје функционално-семантичко поље (ФСП), а њено значење и функција могу се реализовати различитим језичким средствима. Утврђено је да се у центру ФСП интензификације у српском језику налази лексичко-фразеолошко или вербално језгро, док његовој периферији припадају синтаксичкостилистички поступци који се тичу линеарности и репетиције синтаксичких јединица. Периферији ФСП интензификације припада и интонативно микропоље, којем је посвећено ово истраживање, засновано на корпусу састављеном од примјера из књижевноумјетничког, публицистичког и научног функционалног стила. Избор корпуса говори о томе да ће предмет интересовања бити само они случајеви интонативног интензивирања који су и у писаном тексту посебно графички и/или интерпункцијски обиљежени. При говорној реализацији, такво интонативно издвајање елемената дискурса, „постиге се различитим средствима, обично паузама или преласком у други тонски регистар, понекад променом темпа или интензитета” (Јокановић-Михајлов 2012: 131). Ове компоненте интонације – тон, квантитет, темпо и интензитет у дикцији су познате као ’говорне константе’, с тим што им се придружују још гласност¹⁰⁷ и боја (тембр) (в. Ђорђевић 1984: 37).

107 Гласност се често подводи под интензитет, што је, према мишљењу Бранивоја Ђорђевића, неоправдано. Интензитет (фор-

2. Најчешћи вид интонативног интензификовања синтаксичких јединица представља интерпункцијско издвајање са импостацијом пауза, у стилистици познато под називом осамостаљивање, односно парцелација синтаксичких јединица. Како је о овом поступку, додуше, са лингвостилистичког аспекта, доста писано,¹⁰⁸ ово истраживање неће се бавити примјерима типа: Млад је, *онај кер Мијаџ* (Ђосић: 92), већ ће се пажња усмјерити на тзв. фонетско наглашавање и истицање типом графема.

Родионова (2005: 166) истиче да је фонетско интензивирање најрјеђе коришћено средство појачавања, а подрзумијева посебно интонационо издвајање одређене ријечи праћено дужим изговором гласа (*Ду-у-џо је џосмајрао!*). Примјена овог средства у његовом чистом виду, према мишљењу руске научнице, такође се ријетко среће: по правилу, оно је праћено синтаксичким, а рјеђе лексичким и творбеним средствима појачавања. Међутим, дужи изговор вокала је, како ће се видјети у наставку овог рада, најпознатији, али не и једини тип фонетског интензивирања.

2.1. Дужи изговор гласа, обично вокала, графички је представљен редупликацијом или трипликацијом графема, при чему између поновљених јединица може бити употрејебљена и цртица. Ову појаву стилистика препознаје као гласовну фигуру имитације познату под називом *алонжман* (Ђорац 1974: 27). Наредни примјери, као и они које наводе М. Ђорац и М. Ковачевић (1998: 20) показују да се алонжман среће искључиво у дијалогу:

(1) А то ли сте дошли да ми кажете – запрепасти се капетан. – То? ... Напоље-е-е! (Лалић: 118);

титет, јачина) зависи од амплитуде периодичног треперења, док је за гласност пресудан проток фонационе струје у истом временском периоду (Ђорђевић 1984: 45).

108 Уп. нпр. М. Ковачевић 2000: 342–352.

Касно – климну главом Марковић и, пошто није хтио да се замара тражећи бољу ријеч, само понови: – Ка-асно! (Лалић: 26);

[...] ви ћете, господо официри, бити они који су ухватили маглу, а ми ћемо бити они који морају да плаћају це-ех! (Лалић: 116);

Владини еколози намрешкали чела, па само декламују: несулфатне хемикалије, 7,6 пута изнад просечних. Фенол, петострук према допуштеном! Хлор, 2,2 пута над допуштеним... Неее, пориче Сироткин. Владини стандарди за Бајкал су „ненормално високо одређени” (Политика: 4);

Бре-е, па тебе објесити – то би, ако ћемо право и поштедно – било баш богоугодно дјело (Лалић: 28);

Мииииирнооооо! На парове разброооојс! (Капор: 62);

Здраво, како си? Оччччајно! (Капор: 139).

У свим примјерима интензивирање одређене јединице дужим изговором фонеме додатно је оснажено и употребом других средстава, од којих је најчешћа екскламативна интонација. У првом примјеру продуженим изговором финалног вокала наглашен је прилог *напоље* који је у себи акумулирао императивни исказ (Изађите напоље). Екскламативни искази овог типа одликују се наглим порастом тона и исто таквим његовим падом, док је интензитет неуједначен (Јокановић-Михајлов 2012: 202). Интензитет је, када је у питању овај примјер, најјачи на првом слогу, а због продужења завршног вокала интензитетска компонента, обogaћена квантитетом, остаје изразита до краја изговора. Слично је и у другом примјеру у коме је продужени изговор везан за први слог, с тим што

су и интензитет и квантитет на тај начин концентрисани управо на почетку ријечи, која је уз то и понављањем истакнута. Претпоследњи примјер показује да продужен, и то, с обзиром на мултипликацију графеме, рекло би се, изузетно продужен изговор, могу имати и два, односно оба вокала у ријечи, у овом случају у војној команди. Напоменимо да се квантитативно-интензитетско фонетско интензивирање често среће у жанру војне команде.

Мултипликација графеме *ч* у последњем примјеру требало би да буде сигнал њеног дужег изговора. Међутим, М. Ђорац истиче да продужен изговор, поред вокала, могу имати само фрикативи, док се оклузивни и африкате „не могу продужити у изговору, па кад је помоћу њих потребно нешто истаћи, они се у ријечи понављају и тако означавају њихово понављање у изговору” (Ђорац 1974: 27). Наше је мишљење да и африкате, као гласови код којих се фрикација надовезује на оклузију, могу у емфази имати дужи изговор, који се, прије свега, заснива на продужавању фрикативног шума. Сходно томе, сматрамо да је мултипликација графеме *ч* у прилогу *очајно* искључиво сигнал продуженог изговора овог сугласника.

У свим наведеним примјерима изразитост интонације заснована је не само на квантитетској него и на интензитетској вриједности. Такав претпостављени изговор показатељ је афективног ангажовања говорног лица, које на тај начин изражава своје чуђење, љутњу, бијес или пак неко друго емотивно стање. Дужим и интензивнијим изговором, првенствено вокалске компоненте у ријечи, исказ се истиче на емотивно-експресивном плану, те се овај тип фонетског наглашавања може подвести под *емфатичко интензификовање*.¹⁰⁹

109 Емфатичка интензификација тиче се илокутивне компоненте исказа, а подразумијева наглашавање емотивно-експресивног плана поруке. В. Јањушевић Оливери 2010: 253.

2.2. Емфатичком типу интензификације припада и тзв. стакато изговор одређене синтаксеме, која на тај начин постаје и комуникативно и афективно тежиште исказа. Стакато артикулација заснива се на изразитијем изговору више (или чак свих) слогова у ријечи. Такав изговор може бити праћен и јачом и дужом реализацијом појединих сугласника, а у писаном тексту обиљежава се уметањем цртице између дијелова ријечи, као у наредним примјерима:

(2) – И-ди! – викну нарогушени зелени стражарчић [...] (Лалић: 11);

Нека чекају! [...] Нек ум-ру комунисти че-ка-ју-ћи и смрт! (Лалић: 77);

А толику трбушину је тешко скрити, нако у земљу. О-пасни су партизанци! (Лалић: 60);

Везаше будалу, па онда: воз-зи Дрино – право у руке Талијанима (Лалић: 53).

У већини интонативно издвојених ријечи извршена је дословна подјела на слокове – *и-ди*, *че-ка-ју-ћи*. На тај начин није интензитетски издвојен само акценговани, него и остали слогови у ријечи, док се тонским обиљежјем одликује само онај који је носилац акцента. Четврти примјер, у коме је интонативно издвојен придјев *ојасни*, показује да је овај тип појачавања ефектан и када је интензитет концентрисан само на првим двама слоговима, а интензивности изговора свакако погодује чињеница да други слог почиње експлозивним безвучним, а самим тим и напетим сугласником *й*. У посљедњем примјеру одсјечан изговор комуникативно и емфатички најважнијег члана исказа постигнут је не само подјед-

наком прерасподјелом интензитета него и одсјечним и продуженим изговором фрикатива *з*, који је у писаном тексту удвојен.

Наведени примјери (2), забиљежени у Лалићевом роману *Свадба*, који се одликује честим дијалозима и тежњом писца да те разговоре обојене ратном и идеолошком острашћеношћу пренесе што вјерније, показују да је за интонативно стакато истицање нарочито погодна предикатска синтаксема. Посебно су илустративни примјери у којима је употријебљен императив, тако да се карактеристичним изговором јаче истиче заповијест (*иди*) или пак жеља, изражена описном конструкцијом (*нек ум-ру*).

3. За разлику од фонетског интензивирања, заснованог на квантитетско-интензитетском варирању изговора, којим се експресивно и емотивно истиче обиљежена јединица, за истицање посебним типом или посебном организацијом графема у (писаном) тексту не може се рећи да припада емфатичкој интензификацији. Наиме, посебним графичким обиљежавањем ријечи или групе ријечи истиче се јединица која је носилац логичког акцента, односно која је комуникативно (или макар за комуникатора) најважнија. А такво комуникативно истицање јединице која у датој говорној ситуацији носи највећу количину информације представља заправо *интензификацију у ужем смислу*, која се првенствено остварује вербалним средствима – асеверативним и фактивним партикулама (Јањушевић Оливери 2010: 250).

Овај тип интонативног појачавања потврђен је већим бројем примјера, а наглашена јединица, како грађа показује, може бити обиљежена курзивом, спационираним распоредом графема, верзалом и мајускулом.

3.1. Курзивом је најчешће обиљежена једна ријеч, али на исти начин се може истаћи и синтагма:

(3) А ми рекли би, ту нема двојења, јер коме *доживљај* дошане поруку, ма ко да је тај, она му и слатко и језиво пада на срце (Настасијевић: 142);

Зар сам тако рекао – *убио*? Нисам приметио. Умро, значи? (Михаиловић: 104);

Угледајући се на Хрвате, и они су српскохрватски преименовали, али сад у *досански језик* (Ковачевић: 218);

До бога, то они хоће *њеџа*, миросаног, да их гњев одозго ошине! (Настасијевић: 133);

Што да оде *шако*? (Настасијевић: 143);

Обично бих с једном ишао *оздиљно* (Михаиловић: 25);

Први тип спорења, а можда би боље било рећи *ијрвења*, тиче се дијела српског језика који се још увијек српским зове (Ковачевић: 109).

У свим наведеним примјерима (3) истакнута је ријеч (или група ријечи) на којој је информативни фокус, односно коју комуникатор жели наметнути као најважнију. Таква јединица у говору се одликује јаснијом артикулацијом и појачаном гласношћу. Исти тип наглашавања остварује се асеверативним¹¹⁰ и фактивним¹¹¹ партику-

110 Под асеверативним (појачајним) партикулама подразумевамо јединице прагматичког нивоа којима се истиче да се одређена одлика, најчешће радња исказана предикатом, односи управо на појам уз који стоји партикула. Типичне асеверативне партикуле су *баи*, *ујраво*, *шапан*, *лично* и *јавом* (Јањушевић Оливери 2014: 316).

111 Партикуле *заисџа*, *сџварно* и *јросџо* сматрамо фактивним партикулама; оне, поред функције комуникативног истицања,

лама, које се у примјерима попут наведених јављају као конкурентно средство – [...] јер коме (*ујраво*) *доживљај* дошане поруку [...]; [...] то они хоће (*даш*) *њеџа* [...]; Обично бих с једном ишао (*заиста*) *оздильно*; Први тип спорења, а можда би боље било рећи (*зајраво*) *џрвења* [...] итд.

Другачији су примјери (3а) забиљежени у роману *Кад су цвешале џикве* Д. Михаиловића:

(3а) Међутим, био сам оно што се зове *даровиј* (Михаиловић: 19);

О том првенству, а и о овом мечу и мени новине су доста опширно писале и, мада сам у финалу изгубио, чак ме прогласиле за некакву малу боксерску *наду* (Михаиловић: 23) –

у којима ријечи (у оба примјера су у питању дијелови предикатске синтаксеме) курзивно истицање заслужују првенствено као дијелови туђег говора. Оба предикатива заузимају најјачу реченичну позицију – финалну, а курзивом се само потцртава да управо ти дијелови исказа представљају и информативно тежиште.

3.2. Графичко истицање реченичног акцента постиже се и спационирањем графема. Овај поступак евидентан је у Андрићевим лирски обојеним текстовима, при чему се размакнути графемама најчешће обиљежава једна ријеч, а сасвим ријетко и група ријечи:

(4) Испреплетена по кутевима још увијек цвате м и с и - р а, то скромно цвијеће без мириса и љепоте што увијек кити наше авлије (Андрић: 58);

Пошто сам у оскудном сјећању прешао живот на селу и живот у граду, дане самоће и дане бурних лудости, сад

служе и за то да укажу и на истинитост тврдње изнијете исказом (Јањушевић Оливери 2013: 544).

видим да је један те исти н е м и р што га уносим, на свако мјесто и у сваки облик живота, неминовно, као што се уноси своје лице или свој говор (Андрић: 143);

Данас сам чуо у разговору како неко рече „– – –он и не зна шта је п р а в а с р е ћ а” (Андрић: 32);

[...] али кад једном изгубимо с в е, онда осјетимо лакоћу за коју нема имена (Андрић: 35);

Нека овај од Бога послани бол сажеже све м о ј е у мени, нека испали огњено ј а као рану и нека ме исцијели од посртања на путу жеља и маштања (Андрић: 66/67);

– Хоћеш да уснеш, сине мој? – Не, оче, идем да ж и в и м (Андрић: 85);

Заспем [sic] мислећи на бол мога дана, онда га у сну доживљавам поново и с а њ а м да је бол прошао [...] (Андрић: 123);

Све, све што ме спутава и што се зове: м о ј е нека ишчезне да будем чист, јак и слободан [...] (Андрић: 67);

Кад погледам н а т р а г, чини ми се да ми преостаје још само умријети (Андрић: 69);

Опростите, али у н а с је обичај овако! (Андрић: 58);

Зашто не погледаш и з н а д земље и п р е к о себе? (Андрић: 52);

Кад смо се, у зору, разилазили, нудила је љубице. Сви су одбили. О д б и о с а м и ј а (Андрић: 45).

Поред истицања појединих синтаксема – субјекатских, објекатских, предикатских, адвербијалних – еви-

дентирани су и неки специфични случајеви интонативног наглашавања комуникативно најважнијег дијела исказа. Посебно је у том погледу интересантан посљедњи примјер, у коме је размакнутим графемама обиљежена цијела реченица. Сматрамо да је фокус само на субјекту, истакнутом асеверативно-пресупозицијском партикулом *и*, а појачавање је додатно оснажено премјештањем овог реченичног члана из уобичајене иницијалне у финалну позицију. На тај начин наглашен је и контраст са претходном реченицом – *Сви су одбили* – чији субјекат, изражен општом замјеницом, стоји на почетку реченице. Контраст се могао постићи и употребом везничко-интензификаторског споја *иа и*: *Сви су одбили, иа и ја*, али је понављањем глаголске лексеме и њеним спационирањем постигнут јачи ефекат – тако је одложено саопштавање фокуса, чиме је субјекатска синтаксема *ја* још јаче наглашена. Претпоследњи примјер – *Зашто не погледаш и з-на д земље и преко себе?* – показује да графичко истицање предлога *изнад* и *испод*, који су иначе атонирани, и овим ријечима може прибавити статус логичког акцента у реченици, и то онда када комуникатор жели нагласити да је важније одредити не положај самог појма који се лоцира, него његов однос према локализатору.

Графичко истицање спационирањем графема може бити комбиновано и са другим видовима појачавања. Тако је на примјер у осмом примјеру предикатив *моје* додатно наглашен паузом, интерпункцијски обиљеженом двотачком. Интонативно наглашавање може бити удружено и са лексичко-фразеолошким, као у другом примјеру, у коме уз графички обиљежени субјекат *немир* стоји перифрастички интензификатор *један ње исти*.

3.3. У појединим текстовима дио исказа који је носилац реченичног акцента издвојен је верзалом. Примјери ове врсте нису нарочито чести, а потврђени су у тексто-

вима који припадају књижевноумјетничком, публицистичком и научном функционалном стилу:

(5) Василије: Не каже се „несрећна”, него „несрећан”! За име Бога, Јелисавета, говори као мушкарац! Јелисавета: „Сувише сам НЕСРЕЋАН и без тога.” Василије: Не мораш толико да наглашаваш! (Симовић: 34);

Ова подунавска ландмилиција, што још живи по земунцима, и колибама, са својим овцама, свињама, и женама, има да иде у камералне територије. Ја то понављам: МОРА (Црњански: 13);

Ношење незакованих мртвачких сандука је забрањено. То мора да престане. МОРА (Црњански: 13);

Која жена покаже слику своје свекрве добиће ОВАЈ телевизор у боји [...] (Бећковић: 137);

Отрежњење упућује на један једини национално исправан пут – на пут обнове и развоја СРБИСТИКЕ на Вуков(ск)ој филолошкој парадигми (Ковачевић: 85).

У основи овог типа појачавања налази се претпостављени контраст: *овај* (а не неки други) телевизор, развој *србистике* (а не сербокroatистике). У првом примјеру у однос контраста доводе се мушки и женски род – контекст показује да је глумица приморана да наступа у мушкој улози. Реплика која је услиједила након оне са верзално истакнутим предикативом НЕСРЕЋАН уједно је и коментар интонативног истицања спорног дијела, које је препознато као *наглашавање* јаче од уобичајеног (*не мораш толико да наглашаваш*). Интонативно истакнути модални глагол у другом и трећем примјеру наглашен је и претфокусном паузом (други примјер), односно понављањем и парцелисањем (трећи примјер).

У свим наведеним примјерима интонативном интензивирању конкурентно је лексичко-фразеолошко, при којем би уз јединицу која је носилац реченичног акцента стајала нека од асеверативних партикула – Која жена покаже слику своје свекрве добиће ОВАЈ/у¹¹²право овај телевизор у боји.

3.4. Наглашавање комуникативно најважнијег елемента у тексту може бити обиљежено и мајускулом,¹¹² као у примјерима (6):

(6) Ти ћеш то да кажеш Мени? (Бећковић: 240);

Овде је свако нико ако не заслужи да стварно буде Неко (Капор: 111);

Притисла нас Велика Светска Машина (Капор: 69);

Амбасадори и конзули су ујутру на својим столовима затицали списак верника и слали их Тамо Где Треба (Капор: 211).

Сличан ефекат добио би се употребом асеверативне партикуле уз синтаксему која се жели нагласити – Ти ћеш то да кажеш Мени/*баш мени*. У другом примјеру у коме се контрастирају предикативи *нико* и *неко* мајускулом истакнути елемент додатно је наглашен и фактивном партикулом *с^тварно*. У посљедња два примјера (оба су из Капоровог дјела „Блокада 011”) мајускулама је истакнута синтагма која је у ствари замјена за назив институције, односно мјеста.

4. Из спроведене анализе произлазе сљедећи закључци.

4.1. Фонетско интензивирање може се постићи на два начина – дужим изговором једног од вокала или

¹¹² О интензификацијским мајускулама у поезији Б. Бајовића Брђанина – в. Палибрк 2015: 317.

пак стакато изговором. Први тип наглашавања у тексту је обиљежен редупликацијом или мултипликацијом графеме, док се у говорној реализацији уз доминантну квантитетску јавља и израженија интензитетска компонента интонације. Стакато артикулација, с друге стране, представља подједнаку прерасподјелу интензитета на више или чак на све слоге у ријечи, а може бити праћена и интензивнијим или дужим изговором појединих, обично сугласничких фонема. Овај вид наглашавања у писаном тексту обиљежен је раздвајањем ријечи на мање формалне јединице (гласове или слоге). Оба типа фонетског интензивирања срећу се само у преношењу туђег говора, а њима се наглашава емотивно-експресивна компонента исказа, те потпадају под емфатички тип интензификације.

4.2. Интонативно интензификована јединица у тексту може се обиљежити и посебним типом графема, при чему се обично користи курзивно, спационирано и верзално истицање, као и интензификација мајускулом. Таквим обиљежавањем истиче се дио исказа који је носилац највећег степена информације, а претпостављена говорна реализација почива на већој разговјетности и гласности. Графичко истицање, како је показала анализа грађе, обично је удружено са још неким типом интонативне или лексичко-фразеолошке интензификације. Конкурентно средство овом виду интонативног наглашавања јесу асеверативне партикуле *ујраво* и *баш*, или пак фактивна партикула *заиста*, те се овакво истицање елемената исказа може подвести под интензификацију у ужем смислу.

ИЗВОРИ

Андрић: I. Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo, 1976.

- Бећковић:** М. Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика–Народна књига, 2006.
- Капор:** М. Капор, *Блокада 011*, Земун: Драганић, 1992.
- Ковачевић:** М. Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.
- Лалић:** М. Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Михаиловић:** D. Mihailović, *Kad su cvetale tikve*, Beograd: BIGZ–SKZ, 1989.
- Настасијевић:** М. Настасијевић, *Песме. Пријоветике. Дrame*, Српска књижевност у сто књига, књ. 72, Нови Сад: Матица српска – Београд: СКЗ, 1958, 113–255.
- Политика:** *Политика*, бр. 34036, год. CV, 10. 8. 2008.
- Симовић:** Lj. Simović, *Putujuće pozorište Šopalović*, Novi Sad: Sterijino pozorje, 1986.
- Ђосић:** Д. Ђосић, *Корени*, Београд: Нолит, 1964.
- Црњански:** М. Crnjanski, *Seobe, druga knjiga*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић 1984:** Б. Ђорђевић, *Грамаџика српскохрватске дикције са љрактикумом*, Београд: Универзитет уметности у Београду.
- Јањушевић Оливери 2010:** А. Јањушевић Оливери, Категорија интензификације у савременом српском језику, *Луча: часопис за филозофију и теорију културе и друштва*, XXIV, Никшић, 249–258.
- Јањушевић Оливери 2013:** А. Јањушевић Оливери, Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофског факултета*, XLIII (2)/2013, 541–557.
- Јањушевић Оливери 2014:** А. Јањушевић Оливери, Прагматичко-семантичка анализа асеверативних партикула у савременом српском језику, *Зборник ра-*

дова Филозофскої факултетиа у Приштини, vol. 44, бр. 2 (2014), 315-333.

Јокановић-Михајлов 2012: Ј. Јокановић-Михајлов, *Прозодија и јоворна култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Ковачевић 1998: М. Ковачевић, Фонолошке фигуре у приповијеткама Стевана Сремца, у: М. Ковачевић, *Стилске фигуре и књижевни тексти*, Београд: Требник, 7-23.

Ковачевић 2000: М. Ковачевић, Стилске фигуре и лингвостилистика, у: М. Ковачевић, *Стилистика и драматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакунин, 319-355.

Палибрк 2015: И. Палибрк, Мајускулни графостилеми у збирци „Из небеске земунице” Бранка Брђанина Бајовића, у: М. Ковачевић (ур.), *Српски језик од Вука до данас*, Српски језик, књижевност, уметност, књ. 1, Крагујевац: Филум, 313-321.

Родионова 2005: С. Е. Родионова, Семантика интензивности и ее изражение в современном русском языке, у: А. В. Бондарко и С. А. Шубик (прир.), *Проблеми функциональной грамматики: полевые структуры*, Москва: Наука, 150-168.

Ђорац 1974: М. Ђорас, *Stilistika srpskohrvatskog knjevnog jezika*, Београд: Научна књига.

ЈЕДИНИЦЕ НА РУБОВИМА КАТЕГОРИЈА

РИЈЕЧЦЕ И ЊИХОВИ ОПИСИ У РЈЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

1. Ријечце су, у савременом српском језику, једна од најмање испитиваних врста ријечи, те као такве представљају граматички и, посебно, лексикографски проблем, јер се у рјечнику свака јединица мора категоријално одредити. Први пут се као врста ријечи помињу у Стевановићевој средњошколској граматици из 1951. године, али ни до данас не постоји општеприхваћено одређење ријечци, нити јасни критеријуми за њихову класификацију. Пошто је у питању хетерогена скупина ријечи, упадљиво различита не само по облику и поријеклу него и по значењу, а уз то и отворена према другим врстама ријечи (у првом реду према прилозима, везницима и узвицима), посебан проблем представља успостављање јасне границе између ријечци и других врста ријечи.

Прегледом *Речника српскохрватској књижевности и народној језика* (РСАНУ) и *Речника српскохрватској књижевности језика* (РМС) за потребе једног другог опширнијег истраживања¹¹³ установили смо да не постоје јасни критеријуми за издвајање ријечци и њихово диференцирање од прилога и везника, у првом реду. Стога се у овом раду нећемо бавити јединицама које су у поменутих рјечницима одређене као ријечце, већ ћемо испитивати како су ријечи које савремена научна литература препознаје као ријечце (партикуле) представљане у домаћој

лексикографској пракси. С обзиром на то да су ријечце изузетно бројна група ријечи, анализу ћемо ограничити на једну подврсту интензификаторских партикула. Циљ истраживања јесте да укаже на проблеме у квалификовању и дефинисању ријечци и да понуди критеријуме који би допринијели тачнијем лексикографском опису и одређењу ових јединица у рјечницима српског језика.

1.1. Термини *ријечца* и *йарѝикула* у домаћој литератури најчешће се користе као синоними, с тим што у граматицама српског језика предност има домаћи назив, док се латинизам *йарѝикула* наводи у парентези. Уз ове термине, хрватски граматичари и лингвисти употребљавају и назив *чесѝица*. Ваља напоменути да ниједан од поменутих термина није једнозначан. Тако се термином *ријечца/чесѝица* најчешће означавају непромјенљиве ријечи којима се износи став говорног лица према садржају исказа. С друге стране, старији граматичари (Новаковић 1902, Маретић 1963) ријечцама означавају све непромјенљиве ријечи. Такође има аутора који партикула означавају само остатке некадашњих ријечци које су се у савременом језику задржале у виду постфикаса (*пазиде*).¹¹⁴ У новије вријеме, позивајући се углавном на Белићеве ставове изнијете у студији *О језичкој йиророди и језичком развѝику* (Белић 1998), појављују се мишљења (Ковачевић 1997; Куљанин 2006; Јањушевић Оливери 2018; Леро Максимовић 2019; Јањушевић Оливери 2020) да су партикуле само подврста ријечци које заједно са модалним ријечцима чине ријечце као врсту ријечи. Притом се партикуле од модалних ријечи диференцирају на основу различитих критеријума. Најчешће се узима синтаксички критеријум, на основу кога се разликују партикуле, као јединице које се односе на један реченични

114 Уп. Стевановић 1975: 383.

дио, и модалне ријечи, које модификују садржај цијеле реченице. С обзиром на то да постоје и партикуле које модификују садржај цјелокупног исказа (нпр. емфатичке партикуле *ма*, *ѿа*), сматрамо да је као дистинктивну црту између партикула и модалних ријечи адекватније узети њихову прагматичко-семантичку вриједност, односно остварени тип модификације. Такав приступ омогућава издвајање *модалних ријечи*, као јединица којима се исказује став говорног лица према неком од елемената говорне ситуације, и *ѿарџикула*, као јединица којима се модификује комуникативни аспект исказа (у смислу појачавања или мијењања комуникативне вриједности исказа).¹¹⁵ Посљедње тумачење је уједно и полазиште које ћемо примјењивати у овом истраживању.

1.2. Ријечце су у граматицама српског језика, како примјећује В. Ломпар (2016: 392), дефинисане углавном преко своје подврсте – модалних ријечци, и то као ријечи којима се исказује (лични) став према садржају реченице. Стиче се утисак да се граматичари нерадо задржавају на ријечцама, једним дијелом због њихове споредне улоге у структури исказа,¹¹⁶ а другим – због сложене природе овог феномена. Изузетак у том погледу представљају *Функционална ѿрамаџика* И. Стевовића (1960) и *Грамаџика срџскоѿ језика за сѿѿранце* П. Мразовић (2009), које пружају и јасније (мада не увијек довољно јасне) кри-

115 Из овог произлази да се и унутар саме класе партикула могу издвојити поткласе, и то: интензификаторске партикуле, упитне партикуле и потврдне и одричне партикуле – в. Јањушевић Оливери 2020.

116 У том смислу је врло илустративна прва реченица у поглављу о ријечцама у Лалевићевој *Синџакси срџскохрвајскоѿа књижевноѿ језика*: „Речце или партикуле, како им и име каже, у ствари су речи спореднијег значаја. Али то не значи да не заслужују да се посебно третирају” (Лалевић 1961: 42).

теријуме за диференцирање ријечци од сродних врста ријечи (прилога, везника и узвика), као и њихову потпунију класификацију.

Иако се као врста ријечи помињу у граматикама српског језика од половине двадесетог вијека, ријечце у жижу научног интересовања доспијевају тек у истраживањима Стане Ристић и Милоша Ковачевића. С. Ристић у низу радова¹¹⁷ утврђује мјесто ријечци у лексичком систему српског језика и указује на неопходност укључивања прагматичких критеријума при опису ових јединица. Аутор даје и најприхватљивије одређење ове хетерогене групе ријечи, истичући да је функција модификације категоријално својство партикула (Ристић, Радић-Дугоњић 1999). С друге стране, допринос М. Ковачевића огледа се првенствено у успостављању критеријума за диференцирање партикула и везника, као и у утврђивању улоге коју партикуле имају у (граматичкој) структури српског језика.¹¹⁸

Претходно наведене граматике и научни радови умногоме су допринијели расвјетљавању проблема ријечци у српском језику. Иако постоје неусаглашена мишљења у вези са термином, дефиницијом и класификацијом ријечци, неспорно је да се ова група ријечи одликује *синтаксичком факултативношћу*, односно немогућношћу изражавања било које реченичне функције. П. Мразовић (2009: 507) истиче да је један тип ријечци надређен реченици „као нека врста коментара говорника”, док други тип представља „део неког реченичног дела”. Ова посљедња тврдња изискује додатни коментар. Наиме, ријечце се могу употребљавати *уз неки реченични члан*, али то ни у ком случају не значи да са њим ступају у синтагматске односе. *Несинтагматичност* је, по мишљењу Д. Сесар, управо једна од основних одлика ријечци, бу-

117 Ристић 1994; Ристић, Радић-Дугоњић 1999.

118 В. Ковачевић 1997; Ковачевић 1998.

дући да ријечца укључена у исказ „синтаксички долази с друге разине и понаша се парентетски, а семантички проширује контекст” (Сесар 2009: 50). Овај аутор инсистира на чињеници да је модалност опште обиљежје ријечци/честица, а саму модалност посматра примарно као синтаксичку категорију, те стога и инсистира на томе да се ријечце „не могу дефинисати изван синтаксе”. Међутим, чињеница да ријечце припадају супрасинтаксичком, односно надреченичном нивоу указује на то да се оне могу одредити тек у односу на дискурс/текст,¹¹⁹ и то на основу њихове комуникативне функције.

2. Управо јединствена *функција модификације* исказа или његовог дијела обезбјеђује ријечцама стабилно мјесто у језику као уређеном систему. Она је уједно и њихово основно категоријално својство које обједињује формално, а каткада и семантички различите јединице. С друге стране, будући да се у улози модификатора исказа могу појавити и друге врсте ријечи, функција модификације је истовремено и основни разлог због кога ријечце немају строго одређених граница. Она омогућава ријечцама да се шире и богате на рачун других врста ријечи. Б. Тафра (1998) *џарџикулизацију*, као вид конверзије којим друге врсте ријечи прелазе у честице или партикуле, повезује са прилозима, именицама и глаголима, што егземплификује лексемама *само*, *међуџим*, *можда*; *џуџ* и *јесџ*. Ваља напоменути да један дио партикула има и везничко поријекло (*и*, *џа*, *џе*), а има и оних које су настале конверзијом замјеница (нпр. *џџо*, *џџо*, *све*).

119 Л. Бадурина, бавећи се спорним статусом текстуалних конектора којима припадају и многе ријечце, с правом поставља питање „можемо ли баш олако пријећи преко чињенице да, утврђујући да одређене јединице не припадају реченичном устројству, не кажемо којој структури онда оне припадају и која је, уопће, њихова функција у реченици и/или тексту” (Бадурина 2008: 34).

Конверзија, препозната као један од лексикографских проблема (Тафра 1998), нарочито отежава идентификацију партикула (и ријечци) и њихово диференцирање од других врста ријечи. Овом је сличан и проблем *йоли-функционалности* лексема, под којим се подразумева употреба једне исте лексичке јединице у различитим функцијама, уз очување исте семантичке инваријанте (Цој 2014: 143). Појам је познат и под називом *субконверзија*, односно *транспозиција*, а Н. Ивановић (2012), када су у питању ријечце, на основу грађе из РСАНУ, табеларно приказује њихове субконверзијске односе са прилозима, замјеницама, везницима и узвицима као полазним врстама ријечи. Међутим, функцију модификације исказа на комуникативном плану могу развити и придјиви (нпр. *сам, рођени* и др.), затим бројеви (*један* – Скоте један!), па и предлози (нпр. предлог *до*: Град градила три брата рођена, / *До* три брата, три Мрњавчевића¹²⁰).

Са полифункционалношћу је сродан и феномен *хидридности*,¹²¹ који подразумева помијешаност одлика различитих класа при истој употреби једне јединице. Тако се поред у граматицима помињаних случајева прилога-ријечци¹²² (*веома, врло, йоседно, нарочийо*) у научној литератури указује и на то да одређени независни везници, поред конјункторске, могу имати и интензи-

120 Примјер је преузет из РСАНУ, гдје се за ријеч *до* у значењу под 12 наводи да се она употребљава у пјесмама уз бројеве и количинске прилоге обично без значења „ради попуњавања броја слогова или *извесној истицања йојма уз који йредлој сйоји*” [курзив – А. Ј. О].

121 Термин и дефиниција су преузети од Стародумове (1997: 8).

122 Начинске прилоге који се употребљавају уз придјиви и друге прилоге И. Стевовић назива „прилози-речце”, јер они функционишу као асеверативне партикуле. Такви су десемантизовани прилози *врло, веома, сасвим, необично, йошйуно, махом, већином, сувише, сйрашно, ужасно, некако* – који су „сведени на смисао мере”, а сасвим се ријетко употребљавају уз глаголе (Стевовић 1960: 151-152).

фикаторску функцију (*а, али, ем* и др.).¹²³ Вриједност модификатора интензификаторског типа има и предлог *ѿо* када је употребљен уз број, нпр. Овде сам *ѿо* други пут.

3. Хетерогеност, процеси конверзије и субконверзије, као и појава хибридних значења, карактеристични су и за друге врсте ријечи, али, како се чини, постају посебан проблем у описивању ријечци као рубних јединица које су, према Виноградовљевим ријечима „обједињене хибридно-полуграматичким, полулексичким својствима” (Виноградов 2001: 545).

Довољно је размотрити постојеће рјечничке описе само једне класе интензификаторских партикула да би се уочили основни проблеми у лексикографској обради ових јединица. Наредне табеле илуструју како су у РСАНУ и РМС обрађене асеверативне партикуле *ѿаш, уѿраво, лично, ѿлавом; заисѿиа, доисѿиа, сѿиварно, ѿросѿио, најросѿио* и *зайраво*:

123 В. Јањушевић Оливери 2019, Јањушевић Оливери 2023.

ријечца <i>баши</i>	квалиф. прилог	описна/комбинована дефиниција 1. за истицање, појачавање исказа, истовремености двију радњи	синоними <i>ујраво, заиста, стварно;</i> <i>баши тада; у ствари</i>	секундарна употреба (<i>у служби</i>) 2. (<i>у служби узвика</i>) за исказивање разних осјећања (одобравања, чуђења, невјерлице, одбијања, негодовања)
<i>лично</i>	прилог	1. а. сам, особно, без посредника; б. у непосредној вези са влашћом личношћу, интимно; в. као оригинална личност, субјективно 2. пристрасно		
<i>јавом</i>	израз		<i>сам, лично, ујраво, баши</i>	
<i>заиста</i>	ријечца	потврђивање тачности неке претпоставке или за појачавање увјерљивости неке тврдње	<i>стварно, доиста, збиља</i>	
<i>доиста</i>	прилог	потврђивање тачности неке претпоставке или за појачавање увјерљивости неке тврдње	<i>заиста, стварно, збиља</i>	
<i>најројсто</i>	прилог	1. на прост, једноставан начин	<i>једноставно</i>	2. <i>у служби рјечце за појачавање</i> = <i>иросто, баши ујраво</i>
заправо	ријечца	1. за истицање прецизнијег, допунског објашњења; 2. за потврђивање тачности нечега	1. <i>ујраво, наиме, у ствари;</i> 2. <i>стварно, заиста, збиља</i>	3. <i>у прилошкој служби са значењем „истински, право, тачно”</i>

Табела 1: Опис асеверативних партикула у РСАНУ

ријечца	квалиф.	описна дефиниција	синоним
<i>баш</i>	ријечца	1. за истицање ријечи, израза, реченице; 2. за исказивање истовремености; 3. за ублажавање	3. не нарочито 1. право, не скрећући 2. усправно, вертикално, не нагињући се 3. директно 4. баш тада 5. истински, тачно како се каже, такорећи
<i>ујраво</i>	прилог		1. сам собом, сам; непосредно 2. пристрасно сам, лично, баш он
<i>лично</i>	прилог	5. тако одговара истини, стварности	доиста, одиста, уистину, збиља
<i>јавом</i>	израз		уистину, збиља, поуздано
<i>заиста</i>	прилог		1. уистину, доиста, заиста
<i>доиста</i>	прилог		2. збиљски, озбиљно
<i>стварно</i>	прилог		1. у самој ствари, доиста, баш, сасвим, потпуно
<i>јросио</i>	прилог	1. за појачавање 2. ничим се не одвајајући од других, једноставно; без увијања; слободно, по својој вољи	просто, једноставно, примјера ради у ствари, управо, баш
<i>најросио</i>	прилог		
<i>зајраво</i>	прилог		

Табела 2: Опис асеверативних партикула у РМС

3.1. Узимајући у обзир чињеницу да се РСАНУ и РМС разликују и по обиму и по времену израде, констатујемо да су четири јединице (од заједничких седам) дефинисане на исти начин у двама рјечницима. У питању су лексеме лично, *доистѿа* и *наѿросѿо*, које су оквалификоване као прилози, као и облик *ѿлавом*, обрађен у склопу израза под одредницом *ѿлава*. Премда је у обама рјечницима лексема *наѿросѿо* у свом примарном значењу описана као начински прилог са значењем 'једноставно, на прост начин', у РСАНУ се под тачком 2 наводи да ова ријеч може имати и функцију ријечце, када је супституентна лексемама *ѿросѿо*, *ѿаш* и *уѿраво*. Интересантно је да је други од наведених синонима – *ѿаш* – у истом рјечнику (и у истој служби) дефинисан као прилог. Притом није занемарљива чињеница да је први том рјечника који садржи одредницу *ѿаш* објављен 1959, а 14, у чији састав је ушла лексема *наѿросѿо* – равно тридесет година касније. Међутим, Табела 1 показује да су и лексеме *доистѿа* и *заистѿа*, обрађене у двама узастопним томовима РСАНУ, објављеним у временском распону од двије године, оквалификоване различито – *доистѿа* је прилог, а *заистѿа* – ријечца, при чему им је опис скоро идентичан. С друге стране, РМС, који је настајао у континуитету у другој половини седме и првој половини осме деценије, у погледу описа анализираних лексема показује се досљеднијим, с тим што су све оне, осим *ѿаш* и облика *ѿлавом*, одређене као прилози.

Пошавши од претпоставке да су новији теоријски приступи ријечцама у научној србистичкој литератури могли утицати на лексикографску обраду лексема које у овом раду анализирамо, прегледали смо и једнотомни рјечник Матице српске (РСЈ), и то његово поправљено и измијењено издање из 2011. године. Разлике у односу на шестотомни рјечник су сљедеће: 1. *ѿаш* је оквалификовано као прилошка ријечца, премда је нејасно на шта се

тај термин односи, поготову ако се има у виду да ријеч нема прилошко поријекло; 2. лексема *доисџа* има комбиновану дефиницију, пошто је додат и опис „за потврђивање тачности неке претпоставке или уверљивости неке тврдње”, уз исту граматичку квалификацију (прилог); 3. лексемама *џросџо* и *наџросџо* је додијељена и секундарна функција, па се каже да се јављају у служби ријечци за истицање; 4. лексема *заџраво* је у овом рјечнику оквалификована као ријечца, са синонимском дефиницијом – *џраво*, *наиме*, *џаш*, при чему је први од синонима у истом рјечнику препознат као прилог.

3.2. Ако је једино значење ријечи *џаш*, *доисџа* и *заисџа* „истицање, појачавање” исказа или његовог дијела, односно ’потврђивање тачности’ исказа, онда је јасно да оне припадају ријечцама, а не прилозима. У прилог овој тврдњи говори и чињеница да су наведене ријечи у исказ укључене као факултативни елементи и могу бити употребљене, у својству модификатора, уз било који реченични члан.¹²⁴ Ријечца *џаш*, по свој прилици, потиче из турског језика, док лексема *доисџа* и *заисџа* имају прилошко поријекло, али је у процесу пресемантизације дошло до трансформације прилошког значења ’истинито’, ’стварно’ у прагматичко значење истицања истинитости тврдње.

Прилошког су поријекла и ријечце *џраво*, *сџварно*, *наџросџо* и *заџраво*, које се, судећи према примјерима у рјечничким чланцима, употребљавају и са прилошким зна-

124 П. Мразовић истиче да се основна разлика између прилога и ријечци, односно партикула огледа у томе што су прилози реченични чланови који стоје непосредно уз глагол и модификују, односно прецизирају глаголску радњу на основу аспекта мјеста, времена, начина и сл., док се партикуле односе на садржај цијеле реченице или, у случају, тзв. градуативних партикула, на било који реченични члан (Мразовић 2009: 468. и 477).

чењем. Ријеч је о грађи из језика старијих писаца, а у савременом језику ове јединице имају углавном вриједност ријечци за наглашавање. У том смислу је илустративан опис ријечи *зайраво* у РСАНУ – значења под 1 и 2 је приказују као ријечцу, док се под 3 наводи да се употребљава и као прилог са значењем 'истински', 'право', 'тачно'.

Употреба у различитим контекстима код лексема *лично* и *йросџо* активира категоријална својства или прилога или ријечци. Прилошку вриједност имају само ако квалификују реченичну предикацију, саопштавајући да је агенс одређену радњу извршио самостално, без посредника, непристрасно (*лично*), односно на једноставан начин (*йросџо*). Међутим, када је лексема *лично* употребијелна уз супстантив, она истиче да се одређени садржај тиче тог, а не неког другог појма, тако да функционисање као ријечца еквивалентна лексемама *баш* и *ујраво*. Будући да у овом другом случају ријеч *лично* губи прилошка, а добија категоријална својства карактеристична за партикуле, стичу се услови да се прилог *лично* и ријечца *лично* третирају као двије одредничке ријечи. Исто важи и за лексему *йросџо*: када служи за појачавање исказа или његовог дијела, онда ова ријеч није прилог, већ ријечца, и као таква завређује посебан рјечнички чланак. Лексикографски опис ове посљедње лексеме, свједочи о постојању синонимских односа са партикулама *баш* и *заисџа*, што такође показује да је у процесу конверзије дошло до настанка нове ријечи.¹²⁵

Инструментал именице *џава* у рјечницима савременог српског језика евидентиран је у склопу израза уз одредницу *џава*, а описан је помоћу синонима 'сам, лично'; 'управо, баш', 'непосредно, право'. И наведени синоними,

125 Успостављање нових синонимских и антонимских односа Б. Тафра (1998: 352) наводи као један од критеријума који потврђује да је јединица у процесу конверзије прешла у другу врсту ријечи.

али и чињеница да се употребљава најчешће уз супстантив као његов интензификатор,¹²⁶ те да губи везу са значењем основног облика именице *їлава*, показатељ су да је облик *їлавом* лексикализован и да се употребљава као ријечца. Из тих разлога би ријечца *їлавом* требало да добије статус одреднице.

4. Све ријечи којима се на комуникативном или модалном плану модификује исказ гравитирају према класи ријечци. Међутим, треба правити разлику између лексичких јединица које имају искључиво ту службу и ријечи које се јављају у двама категоријално различитим значењима, при чему је једно полазно, а друго стечено у процесу конверзије. Уз то треба имати у виду да постоје и лексеме код којих се функција модификације остварује секундарно, дјелимичном транспозицијом примарног значења ријечи.

Ријечи лишене номинативног значења, које се на синтаксичком плану одликују факултативношћу и не-синтагматичношћу, а на семантичко-прагматичком нивоу функционишу као модификатори исказа – припадају класи ријечци. За такве јединице најчешће је ирелевантно њихово поријекло, те у рјечницима треба да буду представљене искључиво као ријечце. И лексикализоване јединице постале од именичких (*їлавом*, *срећом*¹²⁷),

126 Исп. мишљење М. Ивић: „Облик главом употребљава се најчешће кад је потребно придати посебни значај чињеници да се ради баш о појму о коме је реч у реченици” (Ивић 1954: 49).

127 *Срећом* је препознато као засебна лексема у РМС, с тим што је оквалификовано као прилог. У првом од примјера (Ако ти срећом паде сјекира у мед, присут ће се на тебе граја ... завидника) – *срећом* има заиста прилошко значење начина, али само као инструментал именице *срећа*. Други примјер – *Срећом*, овима то није ни падало на ум – у коме се *срећом* налази на почетку реченице, при чему је интонативно одвојено од остатака исказа, има вриједност модалне ријечи којом говорно лице изражава став у вези са пропозицијом.

замјеничких (*йим*¹²⁸) или глаголских облика (*јесѿ(е)*,¹²⁹ *дילו*,¹³⁰ *гај*¹³¹), с обзиром на то да мијењају комуникативни статус исказа или су показатељ модалности, морале би бити издвојене као посебна одредница и дефинисане као ријечце.

Засебне одреднице захтијевају и ријечи које се паралелно (или подједнако често) јављају у двјема категоријално различитим функцијама, нпр. у функцији прилога и ријечце (*лично*, *сѿварно*, *йросѿо*, *ојетѿ*, *искључиво*, *йоседно*, *нарочийѿо* и др.), везника и ријечце (*и*, *ѿа*, *ѿе* и др.), именице и ријечце (*исѿина*), узвика и ријечце (*е*, *а*) итд. Примјер добре лексикографске праксе у том смислу представља опис ријечце, а потом и прилога *нарочийѿо* у засебним рјечничким чланцима у РСАНУ.¹³²

Много већи проблем, и за синтаксу и за лексикографију, представљају јединице међукатегоријалне вриједности, које по својим морфолошким, па и семантичким одликама припадају једној врсти ријечи, али се њихов семантички потенцијал, усљед употребе у специфичним контекстима, шири тако да постају средства којима се модификује садржај исказа или неког његовог дијела.

128 У РСМС *йим* има засебан лексикографски чланак, с тим што његова грамема пружа податке да је у питању падежни облик замјенице *ѿај*, *ѿа*, *ѿо*, а у значењу под 3 се саопштава да се јавља у изразима *йим доље*, *йим йоре* итд. Пошто се *йим* употребљава уз компаратив различитих придјева и прилога, не може се говорити о изразима, већ је у таквим спојевима *йим* употријебљено као градуативна партикула – в. Јањушевић Оливери 2018: 200–202.

129 РСАНУ биљежи лексему *јесѿ(е)* као узвик за потврђивање.

130 У РСАНУ *дילו* има статус лексеме, с тим што је оквалификовано само као везник, чак и када стоји уз замјенице.

131 Архаични 'прилог' *гај* приказан је као засебна лексема синонимична са *бар* у РСАНУ.

132 Одреднице ријечи су нумерисане, мада за тим није било потребе, пошто ријечи настале процесом конверзије нису хомоними (в. Тафра 1998: 360). У РСМС су оба категоријална значења описана у склопу истог рјечничког чланка.

У том смислу посебно је компликован статус прилога и придјева када су употријебљени у склопу придјевских и прилошких синтагми (*мноџо добар, њошњуно неџо-џредљив*) или пак именичких синтагми (*чисџ џромашај, жива исџина*). Адвербијалне и адјективне ријечи тада служе за исказивање степена заступљености особине или се њима наглашава именички појам, уз информацију да је он типични представник своје класе. Иако излазе из оквира своје основне функције, такви придјеви и прилози ипак задржавају своја категоријална значења, као и способност синтагматског везивања са чланом који одређују. То значи да они остају у оквирима своје класе, па је и логично да се у рјечнику третирају као једна лексема са двјема специфичним функцијама, при чему се ова постоња вриједност назначује у засебној тачки.

5. Увид у граматике и научну литературу о ријечцама, с једне, и преглед рјечника, с друге стране, показују да лексикографска обрада ријечци у великој мјери зависи од преовлађујућих научних ставова о овој врсти ријечи у времену настајања наших вишетомних рјечника.

РСМ је настајао шездесетих и седамдесетих година двадесетог вијека, и то уз учешће двију редакција – новосадске и загребачке. Притом ваља имати на уму да су се у хрватском тиму налазили, између осталих, Мате Храсте и Сретен Живковић, који у коауторској граматичи (Брабец и др. 1970), руководећи се Маретићевом подјелом ријечи, не препознају ријечце као засебну врсту ријечи. Све је то утицало и на лексикографску обраду јединица попут *ваљда, дакако, заисџа, збиља, једино* и др., које су у овом рјечнику оквалификоване као прилози.

С друге стране, у РСАНУ лексикографска пракса у обради ријечци се мијењала, како због временског распона у коме настаје овај рјечник, тако и усљед промјене уређивачких тимова. У првом тому, објављеном 1959. у

уредништву А. Белића ријечи *баи* и *бар* оквалификоване су као прилози, чак је и *доіами* представљено као прилог 'за појачавање тврдње, за придавање веће важности исказу'. Статус ријечци се у каснијим томовима мијења, свакако под утицајем Стевановићевих референтних граматика. Тако су већ у наредним томовима лексеме *ваљда*, *дакако*, *једино* и др. препознате као ријечце, док се *здиља* и *исїина* квалификују као прилози, с тим што се у неком од секундарних значења напомиње да се јављају и у функцији ријечци. Посебног трага су, када је у питању обрада ријечци, оставиле студије Стане Ристић и њен уређивачки рад на РСАНУ. Можемо закључити да овај рјечник представља свједочанство о развоју теоријских приступа ријечцама, будући да су нова сазнања о овој врсти ријечи узимана у обзир приликом лексикографске обраде, наравно уз уважавање вишедеценијске праксе и изворне концепције рјечника.

ЛИТЕРАТУРА

- Бадурина 2008:** L. Badurina, *Između redaka. Studije o tekstu i diskursu*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada - Rijeka: Izdavački centar.
- Белић 1998:** А. Белић, *Ойшїа линївисїїка*, Изабрана дела Александра Белића, 1. том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брабец и др.** 1970: I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Виноградов 2001:** В. Виноградов, *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, Москва: Издательство «Русский язык».
- Ивановић 2012:** Н. Ивановић, Субковерзија у српском језику (функционално-семантички аспект), у: М. Ковачевић (ур.), *Сїрукїурне каракїерисїїке срїскої језика. Срїски језик, књижевностї. Умїїностї*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2012, 307–321.
- Ивић 1954:** М. Ивић, *Значења срїскохрвайскої инсїруменїїала и њихов развој*, Београд: Начна књига, 1954.

- Јањушевић Оливери 2018:** А. Јањушевић Оливери, *Интензификаџорске џарџикуле у савременом срџском језику*, Ковска Митровица: Филозофски факултет – Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Јањушевић Оливери 2019:** А. Јањушевић Оливери, *А и али* – између везника и интензификаторских партикула, у: Ј. Петковић, В. Поломац (ур.), *Срџски језик: сџаџус, сисџем, уџоџреба (Зборник радова у часџ џроф. Милошу Ковачевићу)*. Крагујевац: Филум, 293–303.
- Јањушевић Оливери 2020:** А. Јањушевић Оливери, *Функционалност партикула у разговорном дискурсу*, *Научни сасџаџнак слависџа у Вукове дане*, 49/1, Београд: МСЦ, 85–95.
- Јањушевић Оливери 2023:** А. Јањушевић Оливери, *Везник ем у савременом српском језику*, *Срџски језик – сџудије срџске и словенске*, додати: XXVIII, 81–94.
- Ковачевић 1997:** М. Ковачевић, *Дистрибуџија и правила употребе партикула „и” и „ни” у српском књижевном језику*, *Наш језик*, XXXII, 7–25.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Диференџијаџија партикула и хомоформних (дијелова) везника*, у: М. Ковачевић, *Синџакса сложене реченице у срџском језику*, Београд: Рашка школа – Србиње: Српско културно и просвјетно друштво Просвјета.
- Куљанин 2006:** С. Куљанин, *Класификаџија партикула у научној и србистичкој граматичкој литератури*, *Радови Филозофској факулџеџа*, бр. 8. Пале: Филозофски факултет, 343–357.
- Лалевић 1962:** М. Лалевић, *Синџакса срџскохрваџскоја књижевној језика*, Београд: Завод за уџбенике Народне републике Србије.
- Леро Максимовић 2019:** С. Леро Максимовић, *О положају партикула у свјетлу различитих теоријско-методолошких приступа*, *Језик, књижевносџ, џеорија: џемаџски зборник радова*, Ниш: Филозофски факултет, 81–92.
- Ломпар 2016:** В. Ломпар, *Врсџе речи и џраматџичка џпракса (од Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Маретић** ³1963: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић** ²2009: Р. Mrazović [на unutrašnjoj naslovnoj stranici: u saradnji sa Zorom Vukadinović], *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Новаковић** ²1902: С. Новаковић, *Српска граматика*, Београд: Државна штампарија.
- РМС**: *Речник српскохрватској књижевној језика*, књ. 1-6, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.
- РСАНУ**: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. 1-. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959-.
- РСЈ**: *Речник српској језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Ристић** 1994: С. Ристић, Речце као јединице лексичког система (прагматичко-комуникативни приступ), *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 22/2, Београд: МСЦ, 155–161.
- Ристић, Радић-Дугоњић** 1999: С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета, 118–127.
- Сесар** 2009: D. Sesar, Čestice – uvodne i umetnute riječi, u: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim*. Zagreb: Filozofski fakultet, 49–56.
- Стародумова** 1997: Е. Стародумова, Русские чатицы (письменная монологическая речь), Автореферат диссертации на соискание научной степени доктора филологических наук, Москва: Дальневосточный государственный университет.
- Стевановић** ³1975: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Стевовић** 1960: И. Стевовић, *Функционална граматика српскохрватској језика*, Београд: Завод за уџбенике Народне републике Србије.
- Тафра** 1998: В. Tafra, Konverzija kao gramatički i leksikografski problem, *Filologija* 30–31, 349–361.
- Цој** 2014: А. Цој, *Русские частицы как объект лексикографии*, Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica Rossica, 10, 137–145.

ФУНКЦИОНАЛНОСТ ПАРТИКУЛА У РАЗГОВОРНОМ ДИСКУРСУ

1. У овом раду испитује се улога партикула у специфичном типу дискурса, какав је разговорни. Овако постављена тема најприје изискује објашњење термина партикула и одређења појма разговорни дискурс, пошто у домаћој науци о језику ставови о овим проблемима нису усаглашени.

1.1. Партикуле, на примјер, поједини аутори термилошки изједначавају са ријечцама (в. Мразовић 2009, Ристић 1999), док други (уп. Ковачевић 1998, Јањушевић Оливери 2018) сматрају да су партикуле подврста ријечци и да тек са модалним ријечима чине ријечце као врсту ријечи. Термилошка неусаглашеност при одређењу партикула и/или ријечци отежава и могућност њиховог дефинисања, тим прије што је ове јединице немогуће издвојити као врсту ријечи на основу уобичајених морфолошких и синтаксичких критеријума.

Како је већ уочено (Половина 1999: 78, Бадурин 2008: 26), ријечце/партикуле могуће је препознати и правилно идентификовати тек на нивоу текста, односно дискурса, и то на основу њихове прагматичке вриједности. Тако се ријечце могу одредити као елементи дискурса/текста који, с једне стране служе за модификовање исказа, а са друге – дјелују као формални показатељи (смисаоних) односа у дискурсу.

Сам појам модификације веома је широк, а он, када су у питању ријечце, подразумејева макар три типа, и то: (1) наглашавање исказа или његовог дијела, (2) мијењање комуникативног типа исказа с обзиром на истинитосну вриједност предиката и с обзиром на аспект пружања или тражења информације (изјавност/упитност) и (3) изношење става говорног лица према неком од елемената говорног чина. С обзиром на тип остварене модификације, ријечце је оправдано подијелити на *партикуле*, које карактеришу прва два типа модификације, и на *модалне ријечи*, којима се искази из индикативности преводе у модалност.¹³³ Из овог произлази да се и унутар саме класе партикула могу издвојити поткласе, и то: интензификаторске партикуле, које чине већину,¹³⁴ упитне партикуле и потврдне и одричне партикуле. Ово истраживање ограничићемо на улогу интензификаторских партикула у модификовању и обликовању разговорног дискурса.

1.2. Под разговорним дискурсом подразумејамо неформални вид свакодневне језичке комуникације, који може бити остварен не само усменим него и писменим путем, под условом да га одликују спонтаност, дијалогичност, флексибилност у погледу поштовања норме, али и употреба експресивних језичких средстава. Нарочит степен експресивности у овом типу дискурса носи његова лексика, у коју, свакако, спадају и партикуле.

1.3. Као корпус за овај рад послужиле су четири форумске теме – *Да ли ваш вереник, муж, дечко... зна да кува;*

133 На основу ових критеријума, Л. Бадурин (2008: 30) разликује 'праве честице' – *да, не, ли* и *зар*, које „мијењају реченичну предикацију од афирмације до негације, од потврдности у упитност” и модалне ријечи које реченицу мијењају „од индикативности у модалност”.

134 У студији о интензификаторским партикулама издвојене су чак 84 овакве јединице – в. Јањушевић Оливери 2018.

Право време за брак; Да ли сматрајте да је дајина из раја изашла и да ли бијете своју децу и Може ли закон да вас ијива нашу децу – као и коментари новинског чланка *Стари студенти се позивају на своја права*, објављеног у *Полицији*. Концепција форума и новинских коментара заснива се на дијалогу, који може тећи у више праваца. Наиме, дијалог подразумејева изражавање става у вези са постављеном темом, али се у овим типовима дискурса може полемисати и са туђим ставовима.

2. Управо дијалогска природа разговорног дискурса отвара могућност употребе разноврсних интензификаторских партикула, које се, генерално, могу подијелити у три групе.¹³⁵ Првима се издваја комуникативно најважнији елемент на плану контекста, и то су асеверативне партикуле у ширем смислу, а обухватају *асеверативно-фактивне, иресуозицијске, ресуриктивне и адверзативно-концесивне партикуле*. Другом типу припадају градуативне партикуле, које истичу степен заступљености особине, док трећу групу чине емфатичке партикуле, чија је функција експресивно-емотивно наглашавање исказа или његовог дијела.

2.1. Међу партикулама првог типа најразноврсније су у разговорном дискурсу асеверативно-фактивне партикуле, а сакупљени корпус пружа потврде за интензификаторе *баш, управо, заиста, стварно, иростио, и ио* и у *ствари*.

Партикулама *баш* и *управо* наглашава се да се реченична предикација тиче издвојеног појма, а не неког другог. Сличну улогу има и перифрастичка партикула *ио*, којом се најчешће наглашава зависни члан синтагме:

135 В. и класификацију интензификаторских партикула у Јањушевић Оливери 2018.

(1) Ма,некува UOPSTE [...] али не смета ми то,да ја будем главна у кухинји...остале послове не делимо...ма волим га ја свакако,**bas** takvog... (Женски свет 1);¹³⁶ Материјална сигурност је важна у браку и сви то знамо, а многи бракови крахирају **upravo** zbog lose finansijske situacije. (Женски свет 2);

(1a) Зна да кува **i** to dosta dobro. (Женски свет 1).

Партикуле *заусџа*, *сџварно* и *џросџо*, осим што комуникативно наглашавају предикат, истичу и истинитост тврдње изнијете исказом. У истој, припредикатској позицији и са истом вриједношћу могу бити употребљене и партикуле *и* и *џаш*:

(2) Е сад, ја **stvarno** mislim да су дуже везе пре брака пожељне, па чак и заједнички живот, јер тако **zaista** imamo прилику да упознамо свог партнера и да знамо шта нас све у заједничком животу очекује. (Женски свет 2); Код мене у кучи је главни кувар мој муз. [...] Он **prosto** obozava да кува и то ради перфектно. (Женски свет 1);

(2a) Брак је јако компликована ствар са безброј финеа и потескоча, тако да само права љубав успева да премости све! [одговор] Да, у праву си, брак **i** jeste компликована ствар. (Женски свет 2); [...] рекао ми је - ма, овако ти је боље, види да има целулозе у лјусци, то ти је добро за варење... ово ти је јо и здравије.... [одговор] Хаха звеко **bas** je dobar (Женски свет 1).

Партикула у *сџвари*, која је само једном потврђена у корпусу, има нешто другачију вриједност – њоме се

¹³⁶ Примјере наводимо у оригиналном облику, дакле, са правописним грешкама, карактеристичном интерпункцијом, те употребом великог и малог слова. Наше интервенције тичу се уклањања емотикона и успостављања начина истицања – болдованим италиком је обиљежена партикула, а подвлачењем елеменат исказа који је наглашен.

коригује претходно изнијета информација, и у систему партикула јој је најближи интензификатор *зайраво*, који није потврђен на прегледаним страницама. Забиљежено је, међутим, више примјера (укупно пет) са партикулом *и* у овој функцији, што говори о томе да је за разговорни дискурс као партикула са корективном интензификаторском функцијом резервисана партикула *и*.

(26) Zna da kuva, ali to je uglavnom ono nesto najosnovnije, a inace ne kuva jer nese....*u stvari* da ne lazem hoce ali jaaaako retko (Женски свет 1); Nikada brak nije uspeo koji i postoji samo radi papira i formalnosti! (Женски свет 1).

Партикуле *баш*, *сџварно* и *зауџа* у сакупљеној грађи имају приближно једнаку заступљеност (по осам, односно девет потврда),¹³⁷ док *ујраво* има дупло мању фреквенцију, за којом слиједе партикуле *и џо*, *јросџо* и у *сџвари*. Овакав однос у погледу заступљености асеверативних партикула је и очекиван, јер су интензификатори *баш*, *зауџа/сџварно* репрезентативни представници ове врсте партикула и карактеристични су за све типове дискурса, док су партикуле *ујраво*, *и џо* и у *сџвари* одлика публицистичког и научног дискурса, преко којих су, вјероватно, и доспјеле у објаве на форумима. Оно што је неуобичајено и неочекивано у овом типу дискурса јесте већа фреквенција партикуле *и*, којој наглашавање истинитости тврдње није примарна функција.

2.1.1. Типична прагматичка вриједност партикуле *и* јесте истицање једног од појмова чије присуство у свијести учесника говорног чина пресупонира постојање и других појмова обједињених неком заједничком карактеристиком. Партикулом *и*, односно њеном одричном

137 У раду, због ограниченог простора, наводимо по један или евентуално два карактеристична примјера за сваку од партикула.

варијантом *ни*, резервисаном за одричне исказе, уз не-знатан утицај на значење исказа, могу се супституисати и друге пресупозицијске партикуле. Као таква, ова партикула је доминантна у разговорном дискурсу, а уз њу су потврђени, са неупоредиво нижом фреквенцијом, и пресупозицијски интензификатори *ишакође*, *још* и *чак*:

(3) Мој зна да спрема **и** *zimnicu*, pogotovo ajvar, da pojedes **и** teglu (Женски свет 1); Мој не кућа, и мени је то сасвим ок. Не волим да ми се било ко петља у кухинју; [одговор] Неволим **ни** ја бас да ми се петља у кухинју, много судова испрља... (Женски свет 1); Ми нисмо на терету државе, већ сами плаћамо све. Професори постоје. Rokovi i literatura **такође**. За сваки испит сам купила нову литературу, полагала са болонјцима. Ниједан професор није рекао да смо ми сметња. **Чак** tvrde да ми боље научимо од болонјца. За нас **још** један проузетак на самом крају је наша победа и победа наших породица и самог друштва као целине. (Политика).

2.1.2. У разговорном дискурсу евидентиране су и партикуле чије је основно значење сужавање, односно рестрикција. Уз типични рестриктор *само*, забиљежена је и партикула *једино*.

(4) А сто се тиче правог времена, **једино** pravo је оно кад пронађеш праву особу и ниста друго! [...] Браќ је јако компликована ствар са безброј финеа и потескоца, тако да **само** prava ljubav успева да премости све! (Женски свет 2).

Са рестриktivном вриједношћу, уз информацију да издвојени појам представља задовољавајући минимум, у корпусу су регистроване партикуле *макар* и *бар*:

(4а) Али рецимо док сам радила дузе од њега увек је имао добру волју да нешто спрчка - **макар** najjednostavnije, ал значи!!! (Женски свет 1); Постоји ли родитељ који **бар** једном није тако наранио дете или му дете није преспавало у кревету? (Бебац).

2.1.3. Партикулама са функцијом наглашавања комуникативно најважнијег елемента исказа припадају и адверзативно-концесивне ријечце *иџак* и *оџеџи*, које се од осталих јединица ове врсте разликују по томе што уравнотежују међусобно супротстављене садржаје.

(5) [...] Sto se tice doba u kom bi trebalo stupiti u brak, ja bih samo govorila o donjoj granici Neko ko ima 15 ili 16 godina ***ипак*** је јос увек дете у својој бити и ма колико да има искуства у животу, ***ипак*** мислим да не може у потпуности shvatiti odgovornosti i obaveze koje brak nosi. (Женски свет 2) [...] Ja stvarno vjerujem da vrlo malo roditelja ide svjesno da nanese fizičku bol svom djetetu, ali ih ***опет*** кврсне по гузи и каже ма не боли то ништа! Kakav onda efekat ima то кврсанје по гузи? (Бебац).

2.2. Осим партикула које служе за истицање комуникативно најважнијег елемента исказа, у разговорном дискурсу је очекивана и употреба јединица којима се истиче степен заступљености особине. Међутим, сакупљени корпус је показао да такве партикуле имају сужену употребу, а да њихову прагматичку вриједност преузимају прилози (*јак*, *мнојо*, *ајсолујно*) који као секундарну могу имати и функцију градуативног појачавања. Регистровано је неколико примјера употребе типичних градуативних партикула *врло* и *веома*, као и партикуле *све* и *још*, које појачавају компаративни степен:

(6) Prosto svako od nas ima svoju ***врло*** субјективну и ***веома*** објективну прџу и разлог продузеног студирања. (Политика);

(6а) Imam 23 godine,dugu vezu,planove...ali sto sam starija, ***све*** се тезе усудјујем на тај корак,некако се пласим многих ствари које брак donosi. (Женски свет 2); Upravo се преласком на Bolonju studije produzavaju ***јос*** вџе. Sta је онда циљ министра, да дуге студије ***јос*** вџе продузи, прџајуци да је дуго студирање problem? (Политика).

У разговорном дискурсу јавља се и перифрастичка градуативна партикула *и ње како* којом је могуће наглашавати и предикат, са циљем да се истакне нарочити степен радње:

(66) *Itekako zna da kuva, sve on to polako, pa isprobava, od nicega svasta napravi. Jedino ostavi brdo sudova, pa dok se snadjem u kuhinji...* (Женски свет 1).

2.3. За разлику од градуативних партикула, чија је фреквенција у анализираном корпусу сразмјерно ниска, једна од доминантних карактеристика разговорног дискурса јесте употреба партикула којима се емотивно-експресивно, односно емфатички истиче цијели исказ или неки његов дио. Управо разговорни дискурс омогућава издвајање овог типа партикула, због чега их П. Мразовић (2009) назива *конверзационима*. Ми се, због њихове прагматичке вриједности, ипак одређујемо за термин *емфатичке партикуле*.

На прегледаним интернет-страницама забиљежена је партикула *ја*, сама и у комбинацији са партикулом *још*, затим партикуле *само*, *хајде*, *бре*, *ма*, *е*, које такође служе са експресивно-емотивно истицање исказа или његовог дијела.

(7) *Ne slazem se zakonom, pa skoro uopste.* (Бебац)
Pa samo u mom okruzenju ima primera gde su deca bas zanemarena u svakom smislu, i niko nista..... *Zakon, pa jos takav.....* (Бебац);

...*kad se samo setim* - jednom sam imala neki grip i zamolim ga da mi donese beli luk da jedem...*kad on doneo beli luk u ljusci...* (Женски свет 1)

E pa, ovo je stvarno mucenje za ljude. Pustite ih, ne izmislijajte kojekakve stvari. Odlaze mladi, prazni se Srbija. *Ajde naterajte i ove da odu!* (Политика);

*Ma batina bre..*Da su mene roditelji barem malo bili,msm da bih bila bolja sto se tice ponasanja prema njima...I skole (Лептирица).

Иако грађа не пружа потврду за њих, у овом типу дискурса јављају се и многе друге партикуле које емотивно-експресивно појачавају исказ, нпр. *ама*, *ала(j)*, *ѿа*, етички датив, емфатички акузатив итд. (в. Јањушевић Оливери 2018). Типична позиција већине емфатичких партикула јесте иницијална, што им и отвара могућност да улози експресивно-емотивног појачавања придодају и улогу дискурских конектора.¹³⁸

3. Већ је у литератури скретана пажња на улогу ријечци у обликовању текста или дискурса (Ристић 2004, Бадурин 2008, Чудомировић 2009). У досадашњим истраживањима узимане су у обзир углавном модалне ријечи и њихова кохезивна улога, док се на такву улогу партикула само спорадично указивало. Разлог томе је, свакако, и непостојање јасног критеријума за диференцирање партикула од везника, са једне, и од узвика, са друге стране.

Полазећи од одређења партикула датог у уводу, у наставку истраживања приказују се партикуле које у разговорном дискурсу служе не само за наглашавање него и за прецизирање смисаоних односа у дискурсу. Ту се, када је у питању разговорни дискурс, у првом реду издваја класа емфатичких партикула, а као кохезивно средство могу бити употријебљене и неке од партикула које примарно служе за комуникативно наглашавање исказа.

138 С. Ристић (2004: 508) под *дискурским конекторима*, у које, поред партикула, спадају и везници и прилози подразумева „експоненте кохезије семантичкој ѿиийа”, који служе за повезивање прагматичких и когнитивних садржаја дискурса.

3.1. Међу емфатичким партикулама улогу конектора у разговорном дискурсу најчешће имају партикуле *ја* и *е*, а у истој улози се, у прегледаном корпусу, јавља још и партикула *ма*, као и емфатички употријебљена партикула *и*.

(8) **pa** jeste izasla iz raja naravno, mada se sve moze rijesiti i razgovorom (Лептирица);

Ja to uradila sa celih 30 godina. Za mene to bilo pravo, jer sam tek tada nasla Pravog. Zao mi jedino zbog dece sto nisam ranije. [одговор]

Pa dobro, kazu da je najbolji period za radjanje dece izmedju 25 i 35... (Женски свет 2);

Ma batina bre..Da su mene roditelji barem malo bili,msm da bih bila bolja sto se tice ponasanja prema njima...I skole (Лептирица);

Moj zna da sprema i zimnicu,pogotovo ajvar,da pojedes i teglu, [одговор] **E**,moj to jos nije probao,jer nam uglavnom sprema moja majka. (Женски свет 1);

(9) Naravno da se pozivamo na svoja prava!!**Pa** valjda smo pravna drzava a ne kameno doba! (Политика);

I ja sam takva. On donese od mame (njegove) pitu, i hvali je na sav glas, pa ja onda brže bolje stradan napravim i slatku i slanu, samo da i moju hvali

Ma, prepredeni su oni, namerno to rade (Женски свет 1);

Moj muz zna sve da sprema cak me nekim stvarima naucio..a sada samo ja kuvam,jedino rostilj **e** tu je glavni...iskreno vise volim jada sam glavna sto se tice kuvanja.... (Женски свет 1);

[...] Ima dosta ljudi koji su socijalni slucajevi, moje komšije na vikendici npr nemaju u kuci WC, djecu tušira u velikoj banjici grijući vodu na šopretu i slično, djeca su joj kulturna,

vaspitana, izuzetno uredna i odlični učenici. “*E sada* pošto oni nisu djeci obezbjedili, osim velike ljubavi, pažnje, razumjevanja i vaspitanja ništa drugo” njima treba oduzeti djecu jer eto nemaju, konkretno taj wc! (Бебац);

Mislim da će ovo biti debelo zloupotrebљeno. Mada mi kao држава се busamo u груди како donosimo promene, *e pa* neke stvari ne treba menjati. (Бебац).

Иницијалним *īa*¹³⁹ и *ма* у дијалошкој реплици потврђује се туђи претходно изнијети став (у оба наведена примјера тај став је оличен у пословици *Бајшина је из раја изашла*), док се партикулом *e* на почетку реплике супротставља њен садржај претходећим тврдњама саговорника. Уз партикулу *īa* на почетку реплике често се употребљава и прилог *добро*, чиме се још јасније истиче однос сагласности. Исту вриједност ове партикуле имају и као дискурсни конектори у склопу реплике (примјери 9). Партикула *e*, поготову када је праћена партикулама *saga*¹⁴⁰ и *īa*, изражава однос контраста и супституентна је конектором *али*.

И партикула *и*, употријебљена на почетку исказа са циљем да истакне чуђење или негодовање говорног лица поводом пропозиције, поред интензификаторске, има и улогу дискурсног конектора. Примјер (10) показује да се такво *и* може наћи и на почетку (реторичког) питања, али, по нашем мишљењу, исказ са емфатичким *и* би морао имати узвичну интонацију, иако дискутант на форуму није тако обиљежио своје исказе.

139 Иако уочава да се *īa* у овој позицији не понаша на иденитичан начин као хомоформни му везник, као и да уноси експресивност у исказ, Чудомировић (2015: 175-177) овакво *īa* сматра везником.

140 Ријечцу *sag* Ј. Чудомировић (2009: 291) такође третира као текстуални конектор и напомиње да се она често употребљава у склопу конекторских исказа *e sag*, *a sag*, *и sag*.

(10) Hoće li to biti nešto na ovu foru?

<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/302280/Norve...-hranilirukama>

I da li mislite da je ovo tačno? Pa sve i da jeste prilično je glupavo. Postoji li roditelj koji bar jednom nije tako nahranio dete ili mu dete nije prespavalo u krevetu? I za to se oduzimaju deca... (Бебац).

3.2. И пресупозицијске партикуле, захваљујући свом значењу проширивања, видљиви су сигнали контекстуалне укључености исказа. Међутим, улогу правог дискурсног конектора, којим се експлицира природа везе међу дијеловима текста, има партикула *ишакође*, и то када се нађе у иницијалној позицији исказа или реплике.

(11) Zanimljivo je, da je ministar gospodin Šarčević isticao i kako će pre prelaska na Bolonju biti jasno definisani uslovi prelaska [...] **Takođe** treba se setiti i ostalih izjava ministra gospodina Šarčevića datih pre samo godinu dana. (Политика); Мој супруг уме да кува, voli да кува разна јела, нарочито voli да нас изненади са кинеском храном, рибљу корбу боље кува од мене морам признати. [...] [одговор] **Takodje** анаана и мој исто тако... прави кинеску храну, рибљу корбу, меси пиззу и хлеб. Све то су његови специјалитети и ја се у њих немесам. (Женски свет 1);

(11a) Ne slazem se zakonom, pa skoro uopste. [...] **Takodje**, skoro sam citala jedan clanak koji ima doticnih tacaka sa ovim o cemu ovde pricamo i mislim da je jako lepo napisan, i predocava neke stvari koje, mozda, i nisu tako lake za uocavanje. (Бебац).

Како је већ утврђено, „конектор *ишакође* означава да садржај који следи представља наставак претходног садржаја, који се њиме проширује у истом смеру” (Чу-

домировић 2009: 291). Међутим примјер (11a) показује да *шакође* може бити употријебљено као конектор који само најављује проширивање дискурса, при чему његов наставак може донијети и нову тему. С обзиром на то да је у исказима наведеним под (11) са истом прагматичком вриједношћу проширивања употријебљена партикула *и*, ријечца *шакође*, са семантичко-прагматичког аспекта, представља плеоназам. С друге стране, као дискурсни конектор, она олакшава рецепцију текста.

И партикуле засноване на значењу сужавања могу бити видљиви знаци смисаоних односа у дискурсу. У тој улози, са по једним примјером, у корпусу су забиљежене партикуле *само* и *једино*, при чему се њихово значење рестрикције претвара у значење релативизовања:¹⁴¹

(12) Zna da kuva i to dosta dobro. **Samo** nema baš vremena za to, tako da sam glavni kuvar (Женски свет 1); Itekako zna da kuva, sve on to polako, pa isprobava, od nicega svasta napravi. **Jedino** ostavi brdo sudova, pa dok se snadjem u kuhinji... (Женски свет 1).

Најближи синоним партикулама *само* и *једино* у наведеним примјерима јесте адверзативни везнички конектор *али*.

Улогу релативизатора садржаја изнијетог претходним исказом има и адверзативна партикула *међуиш*, која је једном потврђена у корпусу:

(13) Ranije sam mislila da je pravo vreme za zenu 26 do 28 godina... Chak sam mislila i shto kasnije - to bolje. **Medjutim**, sad mislim da je pravo vreme za brak onda kad se nadje prava osoba, kad god to bilo, jer mozda ce u vreme koje mi smatramo pravim naici pogreshna osoba... (Женски свет 2).

141 Чудомировић, поред овог, наводи и значење оспоравања, када је у питању конектор *само* (Чудомировић 2009: 291).

4. На основу прегледа грађе, чији је само дио наведен у овом раду, закључујемо да су у разговорном дискурсу најразноврсније асеверативно-фактивне и емфатичке партикуле. Анализа је уз то показала да поједине партикуле, у зависности од контекста у коме су употријебљене, могу имати различите прагматичке вриједности, што свједочи о томе да су у питању „функцијске јединице”, које немају лексичко, већ прагматичко значење.

4.1. С обзиром на то да се разговорни дискурс темељи на размјени ставова, при чему је поједине дијелове потребно нагласити или се пак жели истаћи истинитост изнијетих тврдњи, сасвим је очекивана и оправдана употреба партикула асеверативно-фактивног типа. Овај вид комуникације захтијева и повезивање елемената обједињених истом карактеристиком, при чему се на плану контекста једни елементи истичу, а други се подразумевају, те је испитивани тип дискурса отворен и за пресупозицијске партикуле. Осим ових, у разговорном дискурсу евидентирана је и употреба рестриктора *само* који је сличан како асеверативним, тако и пресупозицијским партикулама, јер се њиме на фону контекста истиче елеменат исказа који је, у односу на сличне елементе, издвојен посједовањем неке карактеристике. Најнижу фреквенцију имају партикуле адверзативно-концесивног типа.

У овом типу дискурса ријетке су и градуативне партикуле, а разлог томе јесте употреба конкурентних средстава – прилога (*јачо, много, айсолујно*), којима се такође може истицати степен заступљености особине.

Разговорни дискурс као тип комуникације који се одликује дијалогичношћу, експресивношћу и спонтанношћу омогућава употребу јединица којима се емотивно-експресивно наглашава исказ или његов дио. Такве партикуле, које смо назвали емфатичкима, модификују илокутивни аспект исказа, уносећи у њега значења неочекиваности, противљења, убјеђивања итд.

4.2. Емфатичке партикуле употребљавају се и у улози дискурских конектора. Посебну важност за уобличавање дијалога као јединственог дискурса имају партикуле које се налазе на почетку реплике. Као текстуални конектори, емфатичке партикуле указују на то да су дијелови дискурса међусобно у односу сагласности (*ма, ња*) или супротстављања (*е*).

Партикуле чија је примарна функција истицање комуникативно најважнијег елемента, када су употријебљене као текстуални конектори, изражавају односе проширивања претходног исказа или реплике (*ијакође*) и релативизовања претходног садржаја (*само, једино, међу-ијим*). Прегледом грађе показао је да су ови конектори прилично ријетки у разговорном дискурсу, јер су их, по свој прилици, истиснула друга конкурентна средства. На примјер, најчешћа партикула не само разговорног него и било ког другог типа дискурса – партикула *и* – у стању је да исказе односе који се обиљежавају дискурским конектором *ијакође*. С друге стране, односи релативизовања, контрастирања или, најшире узето, супротстављања – у разговорном дискурсу везују се за везничке конекторе *али* и *а*, којима обилују и прегледане интернет-странице.

ИЗВОРИ

Бebaц: <https://www.bebac.com/forum/index.php?/topic/3224-mo%C5%Bee-li-zakon-da-vaspitava-na%C5%A1u-decu/> 18. VIII 2019.

Женски свет 1: <https://www.zenskisvet.com/forum/tema/925-2/Da-li%E2%80%94on.html> 17. VIII 2019.

Женски свет 2: <https://www.zenskisvet.com/forum/tema/2-1/Pravo-vreme-za-brak.html> 17. VIII 2019.

Лептирица: <https://www.leptirica.com/forum/moja-porodica-24-da-li-je-batina-iz-raja-izasl/> 18. VIII 2019.

Политика: <http://www.politika.rs/scc/clanak/436149/Stari-studenti-se-pozivaju-na-svoja-prava#komentarj> 22. VIII 2019.

ЛИТЕРАТУРА

- Бадурина 2008:** L. Badurina, *Između redaka. Studije o tekstu i diskursu*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada-Rijeka: Izdavački centar.
- Јањушевић Оливери 2018:** А. Јањушевић Оливери, *Интензификаџорске џарџикуле у савременом срџском језику*, Косовска Митровица: Филозофски факултет - Никшић: Матица српска - Друштво чланова у Црној Гори.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, Диференцијација партикула и хомоформних (дијелова) везника, у: М. Ковачевић, *Синџакса сложене реченице у срџском језику*, Београд: Рашка школа, 246-257.
- Мразовић 2009:** Р. Mrazović [u saradnji sa Zorom Vukadinović], *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Половина 1999:** V. Polovina, *Semantika i tekstlingvistika*, Beograd: Љгоја штампа.
- Ристић 1999:** С. Ристић, Партикуле и њихови функционални еквиваленти, у: С. Ристић-М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смицао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет, 93-117.
- Ристић 2004:** С. Ристић, Партикуле као јединице семантичке кохезије, *Срџски језик*, год. IX, бр1-2, 505-514.
- Чудомировић 2009:** Ј. Чудомировић, Речце као текстуални конектори у савременом српском језику, *Књижевност и језик*, LVI/3-4, 277-295.
- Чудомировић 2015:** Ј. Чудомировић, Семантика и прагматика саставних одн. супротних напоредних везника *и, џа, џе, а, али, неџо*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет <http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4868/Disertacija495.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 20. VIII 2019.

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУПИ РИЈЕЧЦАМА У ГРАМАТИКАМА СРПСКОГ/ СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

1. У граматицима српског/српскохрватског језика ријечце се обрађују у склопу дијела о морфологији, при чему њихов опис, по правилу, заузима неколике странице. У већини случајева оне нису потпуно разграничене од сродних врста ријечи. Тако се се у појединим граматицима јединице које по својим функцијама припадају ријечцама помињу у саставу одјељка о прилозима, при чему се именују као прилози-ријечце¹⁴² или као реченични прилози.¹⁴³ Будући да су по свом поријеклу и облику разнородне, да су семантички несамосталне и да су лишене синтаксичке функције – ријечце се у традиционалне, структуралистички оријентисане граматике тешко могу уклопити.

1.1. Проблематиком статуса ријечци и њихове класификације бавила се В. Ломпар најприје у раду „Статус и класификација речци у сербскохрватистичким граматицима”, а потом и у студији *Врсте речи и граматичка њракса*.¹⁴⁴ Класификацији партикула у научној и граматичкој литератури посвећено је и истраживање С. Куљанин (2006). О ријечцама, односно честицама у настави јужнословенских језика писале су и В. Карлић и Ј. Тушек (2013), а положај партикула кроз различите тео-

142 В. Стевовић 1960: 147.

143 Исп. Клајн 2005: 153.

144 Уп. Ломпар 1998. и Ломпар 2016.

ријско-методолошке приступе истраживала је и С. Максимовић Леро (2019). Бројност истраживања која се баве статусом партикула у граматицима (навели смо само она којима је то примарни задатак) показатељ је да је тема научно интересантна, али да и даље остају отворена многа питања у вези са начином третмана ријечци.

1.2. Ово истраживање обухвата шеснаест граматика српског/српскохрватског језика, од најстаријих граматика (Новаковићеве и Маретићеве), преко Белићевих средњошколских уџбеника и објављених универзитетских предавања, Стевановићеве граматике за гимназије и универзитетског уџбеника *Савремени српскохрватски језик I*, Стевовићеве *Функционалне граматике, Приручне граматике хрватског језика*, средњошколских уџбеника од осамдесетих година наовамо до граматика српског језика за странце, те Пипер-Клајнове *Нормативне граматике* и Силић-Прањковићеве *Граматике хрватског језика*. Да би се развијетли научни допринос појединих граматичара, узимана су у обзир и њихова друга дјела у којима су се бавили ријечцама, али и референтне руске граматике које су могле послужити као модел при описивању ове хетерогене групе ријечи.

2. Обличка и значењска разнородност један је од основних разлога што су у граматицима српског језика и даље отворена многа суштинска питања у вези са ријечцама. Испоставља се да нису спорне само дефиниција и класификација ријечци него и њихово терминолошко одређење. За почетак је довољно истаћи да су у *Рјечнику лингвистичких назива* ријечце, односно 'честице у ужем смислу' најприје одређене као „ријечи које се не могу убрајати ни у једну од традиционалних девет врста ријечи”¹⁴⁵ а тек након тога се

145 Дефиниција је, највјероватније, преузета из Виноградовљеве

истичу њихове друге карактеристике – семантичка несамосталност, функција модификације и изражавање различитих граматичких односа (Симеон 1969, s. v. *čestica*).

У сербокроатистичким граматицима насталим до половине двадесетог вијека основни принцип класификације ријечи је морфолошки, тако да се у њима помиње осам или девет врста ријечи, уз изузимање ријечци и узвика (в. Новаковић 1902),¹⁴⁶ или само ријечци (в. Маретић 1963, Брабец и др. 1970).¹⁴⁷

2.1. У Белићевим граматицима за средње и стручне школе,¹⁴⁸ насталим у четвртој деценији двадесетог вијека, такође се помиње девет врста ријечи, док ће ријечце као врста ријечи бити укључене у кратку граматику приложену уз српскохрватско-руски рјечник штампан у Москви 1960. године (Белић 2000а: 472–473).

Међутим, није тада Белић први пут представио своју десеточлану класификацију врста ријечи. Наиме, у универзитетским предавањима, тј. у одјељку *Наука о ірађењу речи* из 1949. године, Белић истиче да се све ријечи могу груписати у десет врста, при чему су посљедње три *свезица, речца и усклик* (Белић 2000б: 96). Ријечце, међутим, ни у овом уџбенику нису издвојене као посебно поглавље.

2.2. Први потпунији опис и класификацију ријечци доноси Стевановићева *Грамаііика срііскохрвайіскоі јези-*

студије *Русский язык (Грамматическое учение о слове)* – в. Виноградов 2001: 545–546. Интересантно је да има и савремених граматицима у којима се ријечце одређују као група ријечи „састављена углавном од речи које се не дају сврстати у осталих девет врста” (Клајн 2005: 169).

146 Новаковићева граматицима је у интегралном облику први пут објављена 1894.

147 Прво издање Маретићеве граматицима је из 1899, а коауторска граматицима Брабец-Храсте-Живковић је штампана 1952.

148 В. Белић 2000а.

ка из 1951. године. Аутор истиче да специфична служба и значење омогућавају ријечцама да се конституишу као засебна врста ријечи (Стевановић 1962: 118).

Став да се у утврђивању граматичких категорија и врста ријечи мора полазити од значења и функције, заступа и И. Стевовић у својој *Функционалној граматици српскохрватског језика* (Стевовић 1960: 3). Непромјенљиве ријечи, по Стевовићу, увијек имају исту функцију, која се састоји у томе да „служе” другим ријечима (Стевовић 1960: 143).

Дакле, домаће граматике разматрају ријечце као засебну врсту ријечи од половине XX вијека. Томе је, свакако, допринио и методолошки заокрет у коме се као основни критеријум за класификацију ријечи не узима (само) облик него и значење и служба ријечи. Осим тога, већ 1947. године објављена је у Москви Виноградовљева студија *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, у којој су јасно истакнути критеријуми класификације ријечи, па се пажња посвећује и партикулама, односно честицама и њима сродним модалним ријечима. Виноградов се, наиме, залаже за свеобухватни приступ класификацији ријечи, који подразумева укључивање свих структурних и семантичких аспеката ријечи. Када су у питању граматички критеријуми, Виноградов инсистира на „органичком јединству” морфолошког и синтаксичког аспекта, с обзиром на то да су морфолошке категорије нераскидиво везане са синтаксичким (Виноградов 2001: 34).

На тим темељима почивају Белићеви и Стевановићеви ставови, који су утицали на све доцније граматике српскохрватског, односно српског језика. Нарочито је Стевановићев *Савремени српскохрватски језик I* утицао на опис и класификацију ријечи у џбеницима насталим седамдесетих и осамдесетих година прошлог вијека.

С обзиром на то да су у граматицама из поменутог периода ријечце дефинисане као ријечи којима се *јоказује/исказује/означава* (лични) став/однос говорног

лица према садржини реченице, основни критеријум за груписање ријечци у посебну врсту у ствари је био *значење*. И. Стевовић (1960: 4) наводи да значење ријечци зависи од позиције и функције коју она има као реченични члан, а ријечце дефинише на сљедећи начин:

Речце су искључиво граматичке речи, без своје семантике. То су речи експресивно-стилске природе и њихов смисао је врло различит: *појачавање, ограничавање, издвајање, ирисаједињавање, раздвојеност, дисјрибутивност, одрицање, иишање* и др. (Стевовић 1960: 144).

Стевовић, дакле, децидно истиче да ријечце немају самосталног значења, али да имају одређени *смисао*.¹⁴⁹ Међутим, већина домаћих граматика је сагласна у ставу да се ријечцама *означава* однос/став говорног лица према садржају исказа и/или према саговорнику. Уз то се у литератури (Мразовић 2009, Ристић 1999, Јањушевић Оливери 2018, Леро Максимовић 2019) истиче и да *значење* ријечци зависи од контекста. Све то упућује на закључак да ријечце ипак посједују значење, али је то *значење комуникајивној ииша*.

2.3. Ако прихватимо чињеницу да језичком јединицом изражен став говорног лица према стварности, садржају исказа или према адресату чини прагматику (Апресјан 1995: 136), постаје јасно да се и ријечце као ријечи којима се исказује став/однос говорног лица према садржини исказа, у ствари препознају и издвајају на основу прагматичких критеријума.¹⁵⁰ Другачије ре-

149 То је заправо став В. Виноградова, који каже да су ријечце лишене номинативног значења и да служе за то да придодају значењске нијансе другим ријечима, скуповима ријечи или реченицама (Виноградов 2001: 544).

150 С. Ристић у раду „Партикуле и њихови функционални еквиваленти” истиче да се у приступу партикулама „морају узети

чено, ријечце се као засебна врста ријечи конституишу на основу њихове *прајмајичке функције*.

Управо на основу тог критеријума ријечце су описане и детаљно класификоване у *Грамајици српској језика за сџранце*:

Партикуле су непроменљиве речи чија *функција* [истицање А. Ј. О] се у првом реду састоји у томе да изразе лични став говорника било према садржају целог исказа било према неком елементу у исказу. Њима говорник изражава свој став према свом или туђем исказу или према објективној стварности (Мразовић 2009: 466).

Са сличних позиција се приступа ријечцама, односно честицама у *Грамајици хрвајској језика за ђмназије и висока училишта* аутора Ј. Силића и И. Прањковића, који се овом проблематиком баве у оквиру одјељка о синтакси (Силић, Прањковић 2007: 253).

Једина граматика у којој се експлицитно истиче да је прагматичка функција ријечци њихово основно обиљежје јесте *Нормативна прамајика српској језика*:

Речце су непроменљиве и синтаксички несамосталне речи којима се изражава лични однос према ономе што се реченицом саопштава. У том смислу основна функција речци је прагматичка (Пипер, Клајн 2013: 215).

3. Иако се дефинишу на сличан начин, јединице о којима је ријеч означавају се трима, односно четирима терминима. У анализираним граматикама предњачи домаћи термин *ријечце*, с тим што се у хрватским граматикама користи словенски термин *честиице*. У већини граматика се у загради наводи и латински назив *прајичуле*. У *Грамајици српској језика за сџранце* (Мра-

у обзир фактори релевантни за комуникацију, а то су: учесници комуникације, говорна ситуација и променљива својства предмета и појава” (Ристић 1999: 95).

зовић 2009) користи се искључиво овај потоњи термин. У *Приручној граматици хрватској језика* (Барић и др. 1979), поред термина *честице*, као синоними се наводе *ријечце* и *модалне ријечи*.

Ваља најприје напоменути да словенски термин *честице* и у србистици одомаћени назив *ријечце* нису једнозначни. Наиме, под честицама у ширем смислу подразумевају се све непунозначне ријечи (Виноградов 2001: 544-545, Симеон 1969, s. v. *честица, ријечца*). У том значењу и термин *ријечца* употребљавају Ст. Новковић (1902) и Т. Маретић (1963).

У србистици се ствари усложњавају тиме што се у исту врсту убрајају и ријечи којима се износи став говорног лица у вези са исказом (*модалне ријечи*) и ријечи које изражавају неки други однос. Једино су у Стевовићевој граматици као посебне врсте ријечи диференцирају ријечце (партикуле), као непромјенљиве ријечи које се односе на неки реченични дио, и модалне ријечи, које се, као и узвици, тичу садржаја цјелокупне реченице (Стевовић 1960: 144).¹⁵¹

Ни овај став није нов у славистици. Да модалне ријечи и партикуле (честице) припадају различитим категоријама, истиче и В. Виноградов (2001: 34-35), који на основу семантичко-граматичких критеријума издваја четири категорије ријечи – номинативне, помоћне (у које спадају везници, предлози и партикуле), модалне ријечи и узвике. Виноградов даље истиче да се партикуле налазе између прилога и модалних ријечи, са једне, и везника, са друге стране, али и да највећи дио партикула у руском језику у свом значењу садржи модалне нијансе и близак је категорији модалних ријечи (Виноградов 2001: 545).¹⁵²

151 М. Ковачевић заступа исти став, с тим што партикуле и модалне ријечи посматра као подврсте ријечци (Ковачевић 1997: 7).

152 С друге стране, у Академијиној граматици руског језика (Руска граматика I 1980) међу врстама ријечи помињу се само

И Белић, у својим лингвистичким истраживањима *О језичкој њприроди и језичком развијѡку*, као посебне врсте одношајних ријечи издваја модалне ријечи, с једне, и партикуле, с друге стране. Уметнутим модалним ријечима или ријечцама, како их Белић назива, изражава се „став било онога ко говори било о оном о чему се говори”, док се ријечцама или партикулама „једна реч обележава као да је у нарочитом односу према свима другима речима у реченици” (Белић 1998: 98-99). Из овог је јасно да Белић диференцира модалне ријечи и партикуле првенствено на основу њихове комуникативне функције (изражавање личног става : истицање односа дијела исказа према другим елементима у реченици), док се синтаксички критеријум (модификација цијелог исказа : модификација дијела исказа) може подразумијевати, али није обавезан.

Стевановић такође у свом универзитетском уџбенику јасно издваја двије групе ријечци: модалне речце, „које нису ништа друго већ речи којима се износи лични став, тј. субјективан однос према ономе што се износи реченицом међу чије делове се уносе те речце” и речце са различитим функцијама – за истицање, потврђивање и одрицање, показивање, формирање питања (Стевановић 1975: 383-384).¹⁵³

4. Весна Ломпар (2016: 392) истиче да се ријечце у сербокroatистичким граматикама „дефинишу на исти начин као и њихова подврста *модалне речце*.” У свим прегледаним граматикама, осим једне, ријечце су за-

партикуле (честице), а њима сродне ’уводне ријечи’ обрађују се у склопу одјељка посвећеног изражавању субјективно-модалних значења у простој реченици (Руска граматика II 1980: 230-231).

153 Став да се модалне ријечи и партикуле разликују према њиховом значењу и функцији, а не према обиму садржаја који модификују прихваћен је у дијелу србистичке научне литературе – Јањушевић Оливери 2018.

иста дефинисане као ријечи за изражавање личног става/односа према садржају исказа, с тим што је у једном дијелу граматика то једино одређење ријечци (Барић и др. 1979, Станојчић, Поповић 2012, Баотић и др. 1989, Мразовић 2009, Пипер, Клајн 2013), док се у другим уџбеницима додаје и могућност изражавања неког другог односа (Белић 2000б, Стевовић 1960, Стевановић 1975, Силић, Прањковић 2007). Једино се у средњошколском уџбенику *Наш језик и ми* дефиниција уопштава, па се каже да ријечце служе за модификацију исказа у цјелини (Р. Симић, Б. Симић 1988: 102).

Чињеница да ријечце представљају скупину ријечи која је хетерогена и у формалном и у семантичком погледу, отежава не само њихову дефиницију него и класификацију. Према је дефиниција ријечци у домаћим граматикама „семантичког типа” (Ломпар 2016: 385), у њиховој класификацији преовладава функционални принцип (Стевовић 1960, Стевановић 1975, Барић и др. 1979, Станојчић, Поповић 2012, Пипер, Клајн 2013), с тим што се у једном дијелу прегледаних уџбеника као примарни критеријум узима синтаксички статус ријечци (самосталност/несамосталност), а као поткритеријум се узима њихова функција (Р. Симић, Б. Симић 1988, Силић, Прањковић 2007).

У прегледаним граматикама појављује се укупно петнаест подврста ријечци. Неспоран статус имају једино потврдне, одричне, упитне као и ријечце за исказивање личног става, које се помињу у већини граматика.¹⁵⁴

Грамаџика српској језика за сѣранце (Мразовић 2009: 466–512) доноси најопширнији списак ријечци, али и специфичну класификацију ових јединица, због чега јој посвећујемо посебну пажњу. На основу комуни-

154 Уп. Стевовић 1960, Стевановић 1975, Барић и др. 1979, Пипер, Клајн 2013, Р. Симић, Б. Симић 1988, Силић, Прањковић 2007.

кативне вриједности и синтаксичких одлика, партикуле су разврстане у шест група, и то: модалне партикуле I и II, градуативне, конверзационе, копулативне и партикуле еквивалентне реченицама. Модалне партикуле I и II, као и конверзационе партикуле односе се на цијели исказ, а градуативне – на неки његов дио. Знатно су, и по својој комуникативној функцији и по синтаксичком статусу, другачије копулативне партикуле (*драјо, квий, мило, жао, њосреди, њошаман, њраво, сјало, (њо)шаман, свеједно, нажао*) које се јављају уз копулативне глаголе у виду „предикативне допуне”, и чији је статус највише споран.¹⁵⁵ Такође, нису јасни ни критеријуми на основу којих се издвајају партикуле „еквиваленти реченица” (*да, добро, не, хвала, молим, како да не, нејо шја*), тим прије што су њима прибројани и узвици.

Упркос примјени сличних критеријума, класификација ријечци у сербокroatистичким граматикама је неуједначена. Поред већ помињане формалне и семантичке разноврсности ријечци, разлог таквом стању свакако лежи у чињеници да у већини уџбеника нису јасно постављени суперординирани и субординирани критеријуми за подјелу ријечци.

5. На основу анализе граматичких уџбеника, намеће се закључак да је за издвајање ријечци као засебне врсте ријечи кључно шта се подразумева под функцијом, као и успостављање критеријума за њихову категоризацију.

У једном дијелу наше граматичке литературе функција се схвата у теоријско-методолошким оквирима прашког лингвистичког круга као предодређеност неког језичког елемента за вршење одређене службе у оквиру језика као

¹⁵⁵ Мислимо да наведене ријечи, и поред тога што „на неки начин изражавају став говорног лица” (Мразовић 2009: 507) није оправдано сврставати у класу партикула, јер имају своје значење и функцију унутар реченице, која би без њих била неграматична.

система. Ријечце, као и остале непунозначне ријечи, „служе” пунозначним ријечима, а њихов задатак је да модификују смисао ријечи са самосталним значењем или смисао цијеле реченице (исп. Стевовић 1960). У другој групи граматика функција се као критеријум помиње, али је она заправо садржана у значењу (то су оне дефиниције према којима ријечце *служе за означавање/означавају*). Међутим, ријечце су могле бити раздвојене од осталих врста ријечи, а уједно и прецизније дефинисане и класификоване, тек са појавом функционализма у лингвистици и са поимањем функције као *улоге коју нека јединица има у комуникацији*.

Увид у домаће, али и референтне руске граматике (Виноградов 2001, Руска граматика 1980), као и ставови у научној литератури (Гортан-Премк 1994, Ковачевић 1997, Куљанин 2006, Јањушевић Оливери 2018, Леро Максимовић 2019) која се бавила проблематиком ријечци, показује да је за правилно разумијевање ове изразито хетерогене, бројне, а самим тим и веома сложене групе важно и диференцирање партикула и модалних ријечи. Српски језик има и терминолошке могућности за то, будући да се у њему усталио термин *ријечца* који се може користити као хипероним, док би *партикула* и *модална ријеч* били његови хипоними.

С обзиром на то да има партикула које се односе на исказ као цјелину (такве су, на примјер емфатичке партикуле *ма, а, ња, ња* и др.), а да се модалним ријечима може модификовати и дио исказа,¹⁵⁶ сматрамо да као основни критеријум за диференцирање модалних ријечи и партикула треба узети њихову комуникативну функцију. То подразумева да модалне ријечи примарно служе за *изношење става комуникатора према неком од елеме-*

156 Тако је модална ријеч *иначе* у примјеру: Истресали су из камиона своју невриједну а иначе малу имовину – у исказ укључена као коментар којим се исказује оцјена садржаја исказаног синтагмом *мала имовина*.

најта говорне ситуације (стварност, порука, саговорник), док се партикулама изражавају логичко-граматички односи (наглашавање, супротстављање, градирање, емотивно-експресивно истицање, асерција, негација итд.). Притом ваља имати на уму да граница између модалних ријечи и партикула није постојана, те да је могуће како укрштање функција у зависности од контекста, тако и транспозиција модалних ријечи у партикуле.¹⁵⁷

Оно што је заједничко модалним ријечима и партикулама јесте њихова комуникативна функција модификације исказа или његовог дијела. Такву дефиницију ријечци нуди једна од анализираних средњошколских граматика (Р. Симић, Б. Симић 1988), али и научна литература посвећена партикулама (Ристић 1999). Како је већ примијећено (Јањушевић Оливери 2020: 86), сам појам модификације је довољно широк да може обухватити више типова: (1) изношење става говорног лица према неком од елемената говорног чина, (2) мијењање комуникативног типа исказа, као и (3) комуникативно наглашавање исказа или његовог дијела.

С обзиром на остварени тип модификације, ријечце се у српском језику најприје могу подијелити на *модалне ријечи* (*можда*, *ваљда*, *сићурно*, *наравно*, *ићак*, *додуше* и др.), које карактерише први тип модификације и *партикуле*, којима се може мијењати комуникативни тип исказа и вршити његова интензификација. Пошто су партикуле у србистици испитиване више од модалних ријечи, у наредној табели приказујемо једну од њихових могућих класификација:

157 В. нпр. значења и употребу партикула *сћварно* и *заисћа* у: Јањушевић Оливери 2018: 42–51.

Модификација комуникативног типа исказа		Интензификација	
упитне партикуле	<i>ли, зар, је ли, да ли</i>	асеверативне партикуле	<i>баш, уйраво, заиста, сїварно, у сївари</i> и др.
одрична партикула	<i>не</i>	пресупозицијске партикуле	<i>и, још, иакође, чак, већ, тек, више</i>
потврдне партикуле	<i>да, јестї(е)</i>	рестриктивне партикуле	<i>само, једино, макар, бар</i> и др.
обликотворне партикуле	<i>да, нека, хајде да, дај да, као</i>	адверзативне партикуле	<i>иак, ипак, међутим, оидеї</i>
презентативи	<i>ево, еїо, ено, іле</i>	концесивне партикуле	<i>ма, јод, било</i>
		градуативне партикуле	<i>веома, врло, све, нарочиїо, їим</i> и др.
		емфатичке партикуле	<i>ма, иа, а, ја, е, вала, ала</i> и др.

Напоменимо на крају да се ријечце, на основу формалног критеријума, могу подијелити и на једночлане (таква је већина ријечци у српском језику) и вишечлане или перифрастичке (*и иїо, у сївари, је ли, ако нишїа друїо а оно, и иїе како* и др.). Који год критеријум да се узме при њиховој дефиницији и категоризацији, јасно је да се ова група ријечи не може занемарити, ако ни због чега другог оно због бројности јединица које је чине и због њихове честе употребе.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресјан 1995:** Ю. Д. Апресян, *Интегрално описание языка и системная лексикография*, Избранные труды, том II, Москва: „Языки русской культуры”.
- Барић и др. 1979:** E. Barić i dr., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Баотић и др. 1989:** J. Баотић и др., *Наш језик (уџбеник српскохрватској/хрватскосрпској језика за 2. разред усмјереној образовања)*, Сарајево: Свјетлост - ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 1998:** А. Белић, *Ојшћа линвистика*, Избрана дела Александра Белића, 1. том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 2000а:** А. Белић, *Грамајике о ђрамајикама*, Избрана дела Александра Белића, 12. том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 2000б:** Александар Белић, *Универзитетска ђредавања из савременој српскохрватској језика. Бидлиођрафија радова*, Избрана дела Александра Белића, 14. том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брабец и др. 1970:** I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Виноградов 2001:** В. В. Виноградов, *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, Москва: Издательство «Русский язык».
- Гортан-Премк 1994:** Д. Гортан-Премк, Типови и врсте речи, *Јужнословенски филолој*, L, 117–128.
- Јањушевић Оливери 2018:** А. Јањушевић Оливери, *Инђензификађорске ђарђикуле у савременом српском језику*, Кововска Митровица: Филозофски факултет–Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Јањушевић Оливери 2020:** А. Јањушевић Оливери, Функционалност партикула у разговорном дискурсу, *Научни састђанак славистђа у Вукове дане*, 49/1, Београд: МСЦ, 85–95
- Карлић, Тушек 2013:** V. Karlić, J. Tušek, Čestice u nastavi južnoslavenskih jezika, *Opera slavica*, 4, 208–214.

- Клајн 2005:** I. Klajn, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ковачевић 1997:** М. Ковачевић, Дистрибуција и правила употребе партикула „и” и „ни” у српском књижевном језику, *Наш језик*, XXXII, 7–25.
- Куљанин 2006:** С. Куљанин, Класификација партикула у научној и србистичкој граматичкој литератури, *Радови Филозофској факултета*, бр. 8, Пале, 343–357.
- Леро Максимовић 2019:** С. Леро Максимовић, О положају партикула у свјетлу различитих теоријско-методолошких приступа, *Језик, књижевност, теорија: темејски зборник радова*, Ниш: Филозофски факултет, 81–92.
- Ломпар 1998:** В. Ломпар, Статус и класификација речци у сербокроатистичким граматицама, *Научни састајник слависџа у Вукове дане*, 27/2, Београд: МСЦ, 239–246.
- Ломпар 2016:** В. Ломпар, *Врџе речи и грамаџичка пракса (ог Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Маретић ³1963:** Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић ²2009:** Р. Mrazović [на unutrašnjoj naslovnoj stranici: u saradnji sa Zorom Vukadinović], *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci–Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Новаковић ²1902:** Ст. Новаковић, *Срџска грамаџика*, Београд: Државна штампарија.
- Пипер, Клајн 2013:** П. Пипер, И. Клајн, *Нормаџивна грамаџика срџској језика*, Нови Сад: Матица српска, 2013.
- Ристић 1999:** С. Ристић, Партикуле и њихови функционални еквиваленти, у: С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смицао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета, 93–117.
- Р. Симић, Б. Симић ³1988:** Р. Симић, Б. Симић, *Наш језик и ми I*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Руска грамаџика I 1980:** *Русская грамматика, том I*, Москва: Издательство Наука.
- Руска грамаџика II 1980:** *Русская грамматика, том II*, Москва: Издательство Наука.

- Силић, Прањковић** ²2007: J. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Симеон** 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Станојчић, Поповић** ¹⁴2012: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамаџика српској језика за ђимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић** ⁴1962: М. Стевановић, *Грамаџика српскохрватској језика за више разреде ђимназије*, Цетиње: Обод.
- Стевановић** ³1975: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Стевовић** 1960: И. Стевовић, *Функционална ђрамаџика српскохрватској језика*, Београд: Завод за уџбенике Народне републике Србије.

А И АЛИ – ИЗМЕЂУ ВЕЗНИКА И ИНТЕНЗИФИКАТОРСКИХ ПАРТИКУЛА

1. Познато је да партикуле у савременом српском језику представљају транспоноване прилоге и везнике, који су своје адвербијално, односно конјункторско значење преобратили у значење појачавања. Као релевантан показатељ припадности једне ријечи везницима или партикулама у науци се узима семантичко-синтаксички критеријум, према коме се (независним) везницима сматрају само оне јединице које повезују хомофункционалне елементе, а партикулама – језичке јединице које истичу садржај једног реченичног дијела не ступајући притом с њим у синтагматске односе (Ковачевић 1998: 247).

Међутим, у одређеним синтаксичко-прагматичким условима и везници, и то само независни, могу функционисати и као интензификатори, не губећи притом своју конјункторску функцију. С обзиром на то да се при истој употреби понашају и као конјунктори и као партикуле, такви везници имају хибридну функцију.¹⁵⁸ У овом раду разматрамо могућност интензификације синтаксичких јединица помоћу супротних везника *а* и *али*. Истраживање се спроводи на функционалностилски разноврсним текстовима насталим у XX вијеку, а као контролни корпус послужиће језик Петра Другог Петровића Његоша.

158 Хибридност је појава при којој одређена јединица у истим условима наступа као представник ријечи двију различитих класа (Стародумова 1997: 8).

2. У постојећим рјечницима српског (односно српскохрватског) језика одвојена су (граматичка) значења везника и партикуле (односно узвика, ријечце) *a*. При томе је улога *a* као интерјекције увијек везана за исказ или просту реченицу, док се везничка функција ове граматичке ријечи огледа у повезивању појединачних ријечи, синтагми и реченица.¹⁵⁹ И у *Грамајици српскохрватској језика за сѣрпанце*, поред конјунктора *a*, помиње се и конверзациона партикула¹⁶⁰ *a*, а егземплификована је углавном случајевима у којима ова ријеч стоји на почетку упитног исказа (Мразовић, Вукадиновић 1990: 422–424).

2.1. С обзиром на то да је основно значење партикулâ „истицање по супротности” (Белић 1998: 99), сасвим је разумљиво да а д в е р з а т и в н и в е з н и к а у извјесним околностима може преузети улогу интензификатора у оквиру координиране синтагме.

2.1.1. Појачавање овим везником, како наводи М. Ковачевић (2000: 327–328), везано је за ситуације у којима *a* није употребљено као адверзативни него као копулативни везник, који је своје адверзативно значење преобратио у интензификаторско. Ковачевић даље примјећује да је овај тип интензификације везником *a* везан искључиво за конгруентне атрибуте и прилошке одредбе, и то само уколико они показују особине које се истовремено приписују истом појму. Ово мишљење потврђују и примјери (1а–б) у којима *a* повезује и појачава координиране атрибуте, од-

159 Исп. РјЈАЗУ, s. v. *a*; РСАНУ, s. v. *a*; РМС, s. v. *a*.

160 Конверзационима се у овој граматици називају партикуле којима се изражава став говорника. На основу истог критеријума, критеријума илокутивне моћи, С. Ристић партикулу *a* сврстава у партикуле са експресивном илокутивном компонентом (Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 120. и 124–125).

носно апозитиве (1а) и адвербијале начина (1б):

(1а) И њихова мисао, као вода, верна а нестална, кротка а разорна, буја, опада, стреми, кривуда и протиче (Андрић: 242);¹⁶¹ [...] пјешке се упути према консулату, једној удобној а укривеној згради [...] (Лалић: 12); [...] вра-тио се у свој родни крај, са великим завежљајем књига, сиромашан а богат, пун знања које никоме није треба-ло, осим њему (Селимовић: 53);¹⁶² [...] нешто тамно има у њему, сурово а мирно, никад врелије а сигурније очи нисам видио (Селимовић: 56); [...] једини ја стојим на тој завађеној ширини што се замрачује [...] обузет мутним тјескобама које носи моја прастара душа, туђа а моја (Селимовић: 83); Изненадио ме одговором и поступком, неочекиваним а природним, толико једноставним, да је баш зато био чудан (Селимовић: 94); Грчеви јој брзо про-милеше лицем и уронише у мир још увек једрих а модри-кастих образа (Ђосић: 283); [...] питање је које пред ис-траживача србистике намећу актуелне а ненаучне ствар-носне чињенице (Ковачевић: 6); Ако је књига Српски национални програм и српска књижевност [...] морала бити позив за преиспитивање општеприхваћених, а на научним критеријумима незаснованих, по српску фило-логију штетних, да не кажемо катастрофалних „истина”, онда је Миросављевићева Хрестоматија Срби и њихов језик морала разувјерити и најневјерније Томе у српској филологији [...] (Ковачевић: 77);

(1б) [...] плашљиво а густо у отворене очи утицала је зора [...] (Ђосић: 239).

161 Курзивом истичемо везник-интензификатор, а подвла-чењем јединицу коју наглашава.

162 Овај примјер је унеколико другачији од осталих, пошто су за исти појам везана два контрадикторна својства: *сиромашан а бојати* заправо значи *сиромашан, ња/а ипак бојати*, при чему је други атрибут увијек појачан.

2.1.2. Везник *a*, поред конјункторске, има и интензификаторску функцију и када је употријебљен испред других интензификатора, партикулâ, модалних ријечи или пак прилогâ са функцијом интензивирања. Тада *a* наглашава саму партикулу или модалну ријеч, а као адверзативни везник указује на то да је садржај наглашен спојем *a* + партикула/модална ријеч/прилог супротстављен неком претходном садржају.

У корпусу је евидентирано неколико примјера у којима *a* појачава асеверативне партикуле у ширем смислу¹⁶³ или модалне ријечи са интензификаторском функцијом:

(2a) Требало је то видјети, и то изблиза, са самих врата, *a* joш непозван, јадан ти крув од непросијане зоби! (Ђопић: 182); [...] поживјећу још кратко можда, *a* и шо биједно, али утјехе више не очекујем (Андрић: 70);

(2б) Штета што ми се жури у моју чету, *a* даш бих волио да скокнем до наше мале пећине (Ђопић: 55); А оста-вио сам, наћи ће се неко да мене освети ако буде треба-ло. – А доïами, требаће, – залетје се Драгушић (Лалић: 51); А доïами вазда је био несој (Бећковић: 186).

У обје групе примјера могућа је и 'једнострука интензификација', тј. одређени садржај могуће је појачати или само партикулом или само везником *a* у служби интензификатора, с тим што би у првом примјеру под (2б) конјункторска функција потиснула у други план појачајну функцију везника *a*.

163 Асеверативним партикулама у ширем смислу сматрамо партикуле асеверативног (*даш*, *уïраво*), фактивног (*заиста*, *стварно*), пресупозицијског (*и*, *иïакоће*, *joш*, *чак* итд.) и рестриктивног (*само*, *једино*) типа – в. Јањушевић Оливери 2013.

Сличну функцију везник *a* има и када стоји испред градуативних¹⁶⁴ (3а), односно корективних¹⁶⁵ (3б) интензификатора:

(3а) Тој Гини све смета, *a нарочитио уметност!* (Симовић: 37); Његова прерана смрт потреса је све грађане, *a нарочитио оне који су га лично познавали* (Бећковић: 86); И ја сам сигурна да он није у стању ни на кога да пуца! *A њојојову на жену!* (Симовић: 37); Некако, међутим, још за време рата, *a њојојову после њега*, код нас је одједном постао врло популаран бокс (Михаиловић: 18); Ниједан не би дао убедљив одговор на питање куда је кренуо, *a њојојову зашто* (Бећковић: 140); [...] она не би да, зарад уласка у високо друштво, жртвује било шта од своје самосталности, *a њојојово не упориште у трећем свету* (Политика: 5); [...] јер у културној, *a њоседно књижевној „грађевини“* сваког народа, сваки дијалекат добија своје мјесто (Ковачевић: 117); И да ту научну истину о српском језику [...] не изневјерава зарад некаквих политичких или политикантских „комшијских“ циљева, *a њоседно не зарад незамајерања и „мира у кући“* [...] (Ковачевић: 137); [...] обелоданили су све адресе војних рачунара НАТО-а у Европи, *a њоседно у Италији* [...] (Политика: 6);

(3б) Основна начела те теорије дао је педесетих година 19. вијека Богослав Шулек, док је саму теорију научно

164 Групи градуативних партикула, поред *веома* и *врло*, припадају и партикуле прилошког поријекла *нарочитио*, *јрвенсјивено*, *њојојову* и *њоседно*. Првима се истиче степен заступљености особине исказане придјевом или прилогом, док се другима истиче (именички) појам који је неком карактеристиком детерминисан у нарочитом степену – в. Јањушевић Оливери 2018б: 173–179.

165 Корективни интензификатори су подврста фактивних интензификатора. Они на плану контекста истичу дату јединицу и истовремено служе као знаци којима се коригује, прецизира информација – в. Јањушевић Оливери 2018б: 54–55.

осмислио [...] „патријарх славистике” и привидни Вуков сљедбеник, а *зайраво* само велики кроатиста – Ватрослав Јагић (Ковачевић: 51); Мало су модификовали јучерашње критеријуме (а *зайраво* псеудокритеријуме) и даље их примјењујући, али сада на постојеће стање (Ковачевић: 73); Зато је његова подршка на бечкој делегацији не подршка „босанском језику”, него преко „босанског” подршка његовом „српскохрватском”, а *зайраво* хрватском удјелу у „српскохрватском” језику (Ковачевић: 100/101).

У наведеним примјерима (3а–б) могуће је испуштање интензификатора *a* и преношење функције појачавања само на ријечцу, али не и обрнуто – редукцијом интензификаторске партикуле добили бисмо семантички и синтаксички непотпуну реченицу. Везник-интензификатор *a* у примјерима (3а) служи за то да јаче нагласи нарочиту обиљеженост појма карактеристиком исказаном глаголом. Адверзативно граматичко значење везника *a* експлицитније је у копулативно-интензификаторском споју *a зайраво* (3б), пошто *a* сигнализира да је квалификација исказана претходно наведеним атрибутом или атрибутивом у супротности са оном квалификацијом која је појачана интензификатором *зайраво*, којим се и коригује првонаведено „погрешно” одређење.

2.1.3. Везничка функција ријечи *a*, када је она употребељена као знак везе независних експланативних реченица, такође може бити обогаћена функцијом истицања уметнутог експланативног садржаја,¹⁶⁶ као у примјерима:

(4) У том часу немоћи и чекања, а желио сам да потраје, Бог ме спасао од опасног разграђивања (Селимовић:

166 И М. Ковачевић истиче да *a* у експланативним реченицама поред функције везника врши и функцију интензификатора (Ковачевић 1998: 26).

31); Кад сам био оволицни крцанпунчић, а био сам, вала, ђаво над ђаволима, – ништа ми не бјеше милије него кад негдје близу има свадба (Лалић: 94); Први тип спорења, а можда би боље било рећи трвења, тиче се дијела српског језика који се још увијек српским зове (Ковачевић: 109).

У осталим независним реченицама *а* врши улогу или саставног или адверзативног везника, без примјесе интензификаторске функције.

2.1.4. Конјункторска и интензификаторска функција везника *а* помијешане су и у наредном примјеру (5), у којем се овим везником-интензификатором појачава садржај зависне релативне клаузе, која је уз то парцелисана у односу на управну клаузу:

(5) Све што се збило, између њега и његове жене, Трифуну се још увек чинило нека луда, несхватљива, али обична, свађа у браку. А која ће проћи, као што пролази, у летњој ноћи, непогода (Црњански: 85).

2.1.5. И када је редуплициран испред хомофункционалних синтаксичких јединица, везник *а* није само везник него и интензификатор. То потврђује и примјер:

(6) [...] али их је све, а пре, а после, укротио и улепшао (Црњански: 41) –

у коме *а* има вриједност раставног везника *или* и функционише као интензификатор (испред прве) и као везник-интензификатор (испред друге хомофункционалне јединице).

2.2. Када је лексема *а* употријебљена на почетку простих реченица или пак на почетку једне од клауза у оквиру зависносложене конструкције, не говоримо више о везнику са секундарном интензификаторском функцијом, него о *п а р т и к у л и а*.

2.2.1. Партикула *a* употријебљена на почетку интерогативног исказа има вриједност емфатичког интензификатора:

(7) Друже Бранчило, а што си ми се ти нешто снуждио као да ти је неко покрао печене кромпире из пепела? (Ђопић: 118); Пази ми кићена дискутанта! И још ме зове стари, а? А по чему ти то видиш да сам ја подобан за дискусију с тобом? (Ђопић: 145); Гле, ено за њима и Ђурајице Орајара. А гдје ли му је његов нераздвојни Николетина? (Ђопић: 147); Велиш ми да је то нешто историјско, а? А зашто и ја, молим те, да зеричак не провирим у ту историју? (Ђопић: 182); А шта ћемо ако нам је врло потребан? (Булатовић: 107); А зар је сада време за позориште? (Симовић: 37/38); Кад се битка заврши, бићемо сви равноправни и победници. А има ли лепшег исхода једне битке? (Бећковић: 214); А шта ћеш ти на мору! (Бећковић: 227).

У посљедњем од наведених примјера интензификована јединица има форму упитне реченице, али се на њеном крају налази узвичник. То је јасан показатељ да је ријеч о реторичком питању, и то не само у овом него и у осталим примјерима. Ни у једном од наведених примјера питање није постављено с циљем да се добије одговор, већ упитном формом говорно лице изражава своје неслагање са претходно изнијетим ставовима саговорника. Улога партикуле *a* састоји се у томе да појача илокутивну компоненту противљења.

2.2.2. Другачији статус има интензификатор *a* у примјерима:

(8а) А *џао* уносно мишљење Европе на најбољи начин репрезентују ријечи Франца Миклошића [...] (Ковачевић: 47); А *џа* Шулек-Јагићева теорија није побиједила само у Хрватској него и у Босни и Херцеговини [...]

(Ковачевић: 55/56); А *џе* 1896. године и Ватрослав Јагић је двоструко одговорио на Стојановићеву бесједу (Ковачевић: 86); А *уз све то Јагић Стојановића сврстава у групу оних* код којих „страсти задобијају превагу” над научним чињеницама [...] (Ковачевић: 94);

(86) Због тога бих волео да чујем ваше мишљење. А *ево о чему се ради* (Бећковић: 237);

(8в) Може се без нарочитог претеривања рећи: колико је било мртвих, толико је било и сахрана! А *мртвих није било мало* (Бећковић: 107) –

у којима *a*, употријебљено уз анафорску (8а) или катафорску (8б) замјеницу,¹⁶⁷ односно уз поновљени (логички) субјекат из претходне реченице (8в), има не само улогу ријечи која појачава исказ него функционише и као текстуални конектор којим се дата реченица супротставља претходећим јој садржајима, а показатељ њене контекстуалне укључености поред конектора-интензификатора *a* јесу управо форичке замјенице, односно поновљени субјекат.¹⁶⁸

Партикула *a* функционише и као текстуални конектор у примјерима (8г), у којима стоји на почетку исказа који имају форму зависносложене реченице:

(8г) А *да је ту у питању заобилажење, да не кажемо извртање научних чињеница, показаћемо у наставку овог текста* (Ковачевић: 44); А *да је Гајев „штокавски” намијењен Хрватима заиста српски језик, потврђује и искуство Антуна Мажуранића [...]* (Ковачевић: 47); А *да је то несумњиво тако, показао је Петар Милосављевић*

167 О анафоричкој и катафоричкој улози замјеница в. Ковачевић 2007: 49–70.

168 О ’сигналима контекстуалне укључености’ на нивоу прсте реченице в. Силић 1984: 109–132.

у својој књизи Срби и њихов језик [...] (Ковачевић: 76).

2.2.3. Улогу интензификаторске партикуле *a* има и када појачава само основну клаузу у склопу зависносложене конструкције, при чему истиче однос постериорности (9а) или истовремености (9б) радње управне клаузе у односу на садржај зависне:¹⁶⁹

(9а) [...] кад се већ наратујеш и пожелиш мало мира и тишине, а ти дођи у мој кланац, код мог млина, да слушаш жубор воде [...] (Ђопић: 191); Кажем ти, кад ме оно ранило на Толмини, лаживо је рећи, а јест чабар крви из мене истекао, па ништа (Андрић: 78);

(9б) Тек што се дјечак пропео да руком дохвати високи оквир каросерије а на најближој се крчми отворише и испунише главама истовремено и прозор и врата (Палић: 10).

2.2.4. Као интензификатор зависне клаузе интензификатор *a* стоји и испред субординираног везника *га*,¹⁷⁰ који повезује клаузе са пропратнооколносним (10) значењем:

(10) Тај кезизуб онда – причао је Павле – догура сто до њихових постеља, и до ногу Павлових, тако да Исако-

169 У овом типу реченица лексема *a*, према мишљењу М. Ковачевића, нема функцију супротног везника већ служи за наглашавање „изненадности брзине реализације радње главне реченице” (Ковачевић 2009: 74–75).

170 Интензификатор *a* са везником *га* може, како је то показао М. Ковачевић, творити концесивни везник *а га*. Пошто у корпусу није потврђена таква употреба овог сложеног везника, наводимо неке примјере из Ковачевић 2008: Код нас све траје месецима и зато афере нестају, *а га* → [иако] се ништа није рашчистило; Мило Дор је битно утицао на неке споредне токове мога живота *а га* [иако] ни ја, ни он нисмо били свесни (Ковачевић 2008: 74). Интензификатор *a*, осим што омогућава успостављање концесивне везе међу реченицама, преко везника *га* наглашава и цјелокупан садржај зависне клаузе.

вич није могао учинити ни корак, два, *a da* га не пробуди (Црњански: 93); Још час прије Чемеркић се надао да Нијемац може проћи поред њега *a da* га не примијети [...] (Лалић: 158); [...] узео је вилу и тукао је *a da* није смела да заплаче (Ћосић: 209); Нема зла које је некоме учињено *a da* тај није доживео пуну сатисфакцију гледајући понижења ових двојника свих криваца (Бећковић: 102); [...] нема вруће чорбе, трулог парадајза, пресољеног јела, покварене торте, *a da* то они нису силом пробали (Бећковић: 102); Нико их није изговорио *a da* је испао глуп, преопширан, или да се погрешно изразио! (Бећковић: 158); Још ниједанпут нисам легао у кревет *a da* нисам под јорганом нашао шампиту или шницлу (Бећковић: 238); Јер, као што савремени филозоф не може *a da* се не позива на истине античке филозофије, тако ни савремени лингвиста не би смио лингвистом да се зове ако не зна ништа из историјата предмета о коме пише [...] (Ковачевић: 43); И ту Јагић није могао *a da*, зарад подршке свом програму, произвољно не тумачи чињенице (Ковачевић: 102); Једна ријеч никада се не може свести на суфикс *a da* не изгуби статус ријечи (Ковачевић: 179).

У некима од наведених примјера интензификатором *a* се верификује да зависна реченица има пропратно-околносно, а не консекутивно значење, које би она остварила у случају редукције партикуле (исп.: узео је вилу и тукао је *a da* није смела да заплаче и: узео је вилу и тукао је (тако) *da* није смела да заплаче).

2.2.5. Поред емфатичког наглашавања целокупног исказа и верификовања односа у зависносној реченици, партикулом *a* могуће је појачати и реченични дио, као у примјеру:

(11a) Очекивали су да ће их још прије Матешева стићи или срести курир с једним од тих хитних наређења да се врате, поново наоружају и наставе борбу против бољ-

шевичке опасности *a* у саставу осовинских снага (Лалић: 145) –

у којем је овим интензификатором истакнут зависни члан глаголске синтагме. Партикула *a* је у овом и у сличним случајевима супституентна једино интензификатором и *ѿо*.¹⁷¹ Очекивали су да ће их још прије Матешева стићи или срести курир с једним од тих хитних наређења да се врате, поново наоружају и наставе борбу против бољшевичке опасности, и *ѿо* у саставу осовинских снага. Оваква употреба партикуле *a* регистрована је у тексту Његошевог спјева *Шћеѿан Мали*:¹⁷²

(116) Ко је икад на свијет дочека / *a* од ђеце једне распуштене / што год друго до вјечите муке? (Његош: стихови 2021–2023); Т у р к е ћемо навућ на границе, / *a* све Турке најжешће јунаке (Његош: 2829–2830).

У истом дјелу забиљежена је и употреба партикуле *a* са квантитативно-интензификаторском вриједношћу (*a* = *још и*) (12), као и случајеви у којима *a* има вриједност фактивног интензификатора *заистѿа* (13):

(12) Рашта не би на договор дошли / *a* кад им се турска вјера дава [= *још* кад им се турска вјера дава] / да ће здраво и доћи и поћи? (Његош: 1000–1002);

(13) Но држите, *a* имате кога [=Но држите, *и/заистѿа* имате кога] (Његош: 1956).

3. И адверзативни везник *али* такође остварује функцију интензификације, али у ограниченом броју случаје-

171 О употреби интензификатора *и ѿо* у савременом српском језику и конкурентних му језичких средстава в. Јањушевић Оливери 2018.

172 Исп. Јањушевић-Оливери 2012. *A* у вриједности интензификатора *и ѿо*, *баш* регистровано је и у *Текстиологији Горској вијенца* (Маројевић 2005: 406).

ва. Као и везник *а*, и *али* може наглашавати други од два напоредна придјева или прилога, али се њиме могу издвајати и зависни чланови синтагме.

3.1. *Али* има функцију конјунктора-интензификатора у примјерима:

(14а) [...] и свијет је прилично аветињски, жив *али равнодушан* (Селимовић: 36); У почетку сам с пажњом пратио њен намјерно тихи глас, боје зурне, и слушао говор што је личио на вез, на низање бисера, ријечима и склопом друкчијим од чаршијског, помало увео *али кићен*, с мирисом ових старих одаја и дугог трајања (Селимовић: 15); Узнемирен *али потпуно непокретан*, старац виде младожењу (Булатовић: 112); Мораш остати овде, на земљи коју гази сада туђа *али само твоја* Иванка (Булатовић: 193); [...] дотадашњи свет маште [...] затим се богатио хаотичним избором лектире који је по својој ненамерној, *али неоспорној* бизарности начинио од мене књишког ексцентрика [...] (Јовановић: 12);

(14б) Беше кратко *али жестоко* (Ћосић: 295); [...] лагано, *али сигурно*, бистрила се густа и тешка магла [...] (Јовановић: 26).

Везник *али* у наведеним примјерима не наступа као адверзативни него као копулативни везник, а граматичко значење адверзативности транспоновано је у интензификаторско значење. Особине исказане придјевом (14а) или прилогом (14б) не морају бити антонимичне, али је увијек друга квалификација неочекивана (или макар мање очекивана) уз првонаведену.

3.2. На значењу (не)очекиваности заснована је и интензификаторска функција граматичке ријечи *али*, када се њоме издваја неки дио предикатске синтагме:

(15) Можеш, у ту, твоју Русију, али сам! (Црњански: 76); Ђале се још ломата по терену, али некако баш оронуо, тужно ти и да га погледаш (Михаиловић: 54); Ко зна где су заглавили, или су у Немачкој, или овде, али без посла [...] (Бећковић: 81); Угледајући се на Хрвате, и они су српскохрватски преименовали, али сад у босански језик (Ковачевић: 218); Мало су модификовали јучерашње критеријуме (а заправо псеудокритеријуме) и даље их примјењујући, али сада на постојеће стање (Ковачевић: 73).

У наведеним примјерима (15) *али* функционише као прави интензификатор, којим се, као и интензификатором *и њо*, конкретизује, односно прецизира под којим околностима се врши или се може вршити глаголска радња: Можеш, у ту, твоју Русију, *али/и њо* сам. Осим тога, у примјерима (15) *али* је ослобођено своје везничке функције и служи искључиво као модификатор којим се истиче комуникативно најважнији реченични члан, који је уз то и носилац реченичног акцента. У функцији истицања неочекиваности уз интензификатор *али* може бити употреједљена и партикула *саг(a)*, као у посљедња два примјера. И управо могућност истицања неочекиваности, односно изненађења диференцира интензификатор *али* од конкурентног му интензификатора *и њо*. Та разлика нестаје уколико је интензификатором *али* наглашен придјев уз који је поновљена именица на коју се односи, као у примјеру:

(16) Тада ће поново на сцени бити са својим аргументима, у још заостренијем облику, и Вук и Стојановић, и Јагић, али двоструки Јагић, и онај експлицитнији, и онај, опаснији, имплицитни! (Ковачевић: 87) –

у коме би умјесто *али* могао, без промјене значења, бити употреједљен и интензификатор *и њо*.

4. За разлику од саставних везника и хомоформних им партикула, код којих је дошло до диференцијације

конјункторских и интензификаторских функција, код адверзативних конјунктора чешћи су случајеви у којима иста ријеч има двојаку вриједност.

Прагматичка значења неочекиваности и изненађења, која су у вези са адверзативним значењем, отворила су пут везнику *a* да, у ситуацијама када се нађе на почетку просте реченице или пак испред једне од клауза у оквиру сложене реченице, пређе у партикулу емфатичког или асеверативног карактера. *A* има вриједност партикуле и када је употријебљено као интензификатор зависног члана глаголске или именичке синтагме, при чему је супституентно перифрастичким интензификатором *и њо*. Анализа материјала је показала да је у интензификатору *a* често, мање или више, присутна и конјункторска компонента, која је очигледнија у случајевима када *a* појачава дијелове координиране синтагме, а слабије уочљива, али ипак присутна, када овај интензификатор стоји на почетку независне (обавјештајне, упитне или узвичне) реченице, (пр)имајући при том и улогу текстуалног конектора. С друге стране, о партикули *али* може се говорити само онда кад је она једнака интензификатору-осамостаљивачу *и њо*, док се у осталим случајевима (тј. у случајевима повезивања и наглашавања другог од конгруентних атрибута, односно друге од истородних прилошких одредби) функција интензификације остварује као секундарна у овој ријечи.

ИЗВОРИ

Андрић: Ivo Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, 1976.

Бећковић: Матија Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика – Народна књига, 2006.

Булатовић: Miodrag Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*, Novi Sad: Stylos, 2000.

- Јовановић:** Марија Јовановић, *Силејкарење са сојсјивеном душом*, Београд: Caligraph, 2004.
- Ковачевић:** Милош Ковачевић, *Срјски језик и срјски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.
- Лалић:** Mihailo Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Михаиловић:** Dragoslav Mihailović, *Kad su cvetale tikve*, Beograd: BIGZ–SKZ, 1989.
- Његош:** Петар II Петровић Његош, *Шћейан Мали. Основно изданје*, ред. Р. Маројевић, Подгорица: ЦИД, 2021, 347–533.
- Политика:** *Полијтика*, бр. 34036, год. CV, 10. 8. 2008, Београд
- Селимовић:** Меша Селимовић, *Дервиш и смрј*, Подгорица: Унирекс–Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Симовић:** Ljubomir Simović, *Putujuće pozorište Šopalović*, Novi Sad: Sterijino pozorje, 1986.
- Ђопић:** Бранко Ђопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ђопића, књ. 15, Београд, 1985.
- Ђосић:** Добрица Ђосић, *Корени*, Београд: Нолит, 1964.
- Црњански:** Miloš Crnjanski, *Seobe, druga knjiga*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.

ЛИТЕРАТУРА

- Јањушевић-Оливери 2012:** А. Јањушевић-Оливери, Партикуле везничког поријекла у Његошовом језику, *Осми линјивисјички скуј „Бошковићеви дани”*, Подгорица: ЦАНУ, 261–281.
- Јањушевић Оливери 2013:** А. Јањушевић Оливери, Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофској факултетеја*, XLIII (2), Косовска Митровица, 541–557.
- Јањушевић Оливери 2018а:** А. Јањушевић Оливери, Интензификатор и *џо* у савременом српском језику, *Срјски језик*, XXIII, 117–130.
- Јањушевић Оливери 2018б:** А. Јањушевић Оливери, *Интензификајорске џарјикуле у савременом срјском језику*, Косовска Митровица: Филозофски факултет–Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.

- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Синџакса сложене реченице*, Београд: Рашка школа
- Ковачевић 2000:** М. Ковачевић, *Стилистика и драматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин
- Ковачевић 2007:** М. Ковачевић, *Србистичке теме*, Крагујевац: Филум
- Ковачевић 2008:** М. Ковачевић, Значај интензификатора за концесивну интерпретацију зависних реченица, у: (ур. М. Ковачевић) *Српски језик у (кон)тексту*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет–Скупштина града Крагујевца, 65–83.
- Ковачевић 2009:** М. Ковачевић, *Оiledи из српске синџаксе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије
- Маројевић 2005:** Р. Маројевић, *Текстологија Горској вијенца* у: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, критичко издање, Подгорица: ЦИД, 227–974.
- Мразовић, Вукадиновић 1990:** Р. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića–Novi Sad: Dobra vest
- Ристић, Радић-Дугоњић 1999:** С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд
- РЈАЗУ 1:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio 1, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1881.
- РМС 1:** *Речник српскохрватској књижевној језика*, Нови Сад: Матица српска–Загреб: Матица хрватска, 1967.
- РСАНУ 1:** *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. 1, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959.
- Силић 1984:** Ј. Silić, *Od rečenice do teksta*, Zagreb: Liber.
- Стародумова 1997:** Е. Стародумова, Русские чатицы (письменная монологическая речь), Автореферат диссертации на соискание научной степени доктора филологических наук, Москва: Дальневосточный государственный университет.

ПАРТИКУЛЕ ВЕЗНИЧКОГ ПОРИЈЕКЛА У ЊЕГОШЕВОМ ЈЕЗИКУ

1. У овом потпоглављу монографије испитују се интензификаторске партикуле хомоформије независним везницима у језику Петра Другог Петровића Његоша, и то на основу грађе ексцерпираних из спјева *Шћејан Мали*. С обзиром на то да у одређеним синтаксичко-прагматичким условима иста ријеч може функционисати истовремено и као везник и као партикула са прагматичким значењем појачавања,¹⁷³ при анализи ће се диференцирати случајеви у којима *и*, *ни*, *ѿа*, *ѿе*, *а*, *али*, *но* и *ма* имају искључиво вриједност партикуле од оних у којима ове ријечи могу остварити двојаку функцију – конјункторску, као примарну, и интензификаторску, као секундарну. Притом се полази од претпоставке да је управо примарна функција конјунктора – функција повезивања координираних елемената отворила пут и развоју друге њихове функције – функције појачавања једног од наведених или претпостављених елемената.

Функцију појачавања у савременом српском језику најчешће развијају партикуле настале од саставних везника. Вриједност појачајне партикуле могу имати и адверзативни везници, који у случају десемантизовања њиховог примарног значења повезивања супротних са-

173 Ова појава позната је под називом *хидридносиј*, а подразумијева истовремену манифестацију одлика различитих класа при истој употреби једне јединице (Стародумова: 1997: 8).

држаја прелазе у класу партикула. И дисјунктивни везници могу остварити значење појачавања, али при том они не постају партикулама.

2. У граматичкој литератури и рјечницима одувијек је запажано да ријеч *и* поред своје примарне улоге повеживања има и другу функцију, функцију појачавања реченичног дијела уз који стоји. Тако Т. Маретић каже да *и* „има често значење 'такођер', које је управо саставно, само се не спомиње оно су чим се саставља” (Маретић 1963: 533). Међутим, иако запажа да постоје везници који „не вежу ни реченице ни ријечи, већ само јаче истичу значење које реченице или ријечи”, те да „име 'везници' није оправдано за неке између 'везника””, Маретић *и* посматра само као саставни везник (Маретић 1963: 532–533). Александар Белић, међутим, јасно истиче да се у функцији партикула у савременим језицима употребљавају „свезице или прилошке речи”, као и сва друга лексичка средства којима се „може ставити једна реч насупрот другим”, и ту тврдњу егземплификује управо случајевима употребе *и* у функцији партикуле: „*И он* [курзив А. Б.] је ту био: свезицом *и* у значењу партикуле истиче се *он* [...]” (Белић 1998: 99). Иако допушта да копулативни везници могу бити употријебљени и као партикуле, Михаило Стевановић ту функцију првенствено везује за *иа* и *ије*, а везник *и* у својству партикуле ограничава само на случајеве његове редупликације испред сваке од напоредних реченица¹⁷⁴ (Стевановић 1969: 758. и 762). Тек у новије вријеме у србистици (и кроатистици) говори

174 У списку ријечци у *Савременом српскохрватском језику I* Стевановић наводи *и* у примјеру: *И видео је, и најравио се да не види* [истицање М. С.], док у примјеру: *Ба ш у шоме и јесће ствар* [истицање М. С.] партикула *и* није истакнута (Стевановић 1975: 384).

се и о *йарџикулама* и *и ни*¹⁷⁵ (Станојчић, Поповић 1994: 121; Мразовић, Вукадиновић 1990: 416–441; Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 102, 124–125; Силић, Прањковић 2005: 254; Јањушевић Оливери 2018б: 57–91), при чему је прецизно разграничавање везника *и* и *ни* и хомоформних им партикула извршено је у раду М. Ковачевића „Диференцијација партикула и хомоформних (дијелова) везника” (Ковачевић 1998: 246–257).

И и *ни* као интензификаторске партикуле имају изузетно високу фреквенцију, како у савременом српском језику, тако и у Његошевом језику. Истраживачки материјал показује да постоје и случајеви у којима и везници *и* и *ни* функцији повезивања напоредних елемената могу додати и функцију наглашавања дијела испред кога стоје.

2.1. Партикуле *и* и *ни*, међутим, ни у савременом српском језику, а ни у Његошевом језику немају исту фреквенцију. Наиме, партикула *ни* има ужу употребу од партикуле *и*, али и слабију разуђеност у погледу начина интензификације јединица уз које стоји. И док се интензификатор *и* може наћи и у склопу потврђених и одричних конструкција у којима одређени садржај може наглашавати на више начина, дотле је партикула *ни* везана само за одричне конструкције, при чему обично појачава елемент уз који стоји доводећи га у везу са садржајем који се подразумејева (пресупозицијска интензификација).

2.1.1. Партикуле *и* и *ни* остварују пресупозицијску интензификаторску вриједност у следећим примјерима ексцерпираним из *Шћейана Малој*:

175 Разлика између партикула *и* и *ни* огледа се у томе што се *ни* употребљава искључиво у конструкцијама са морфолошки одричним предикатом, док се *и* углавном везује за потврдне реченице, мада има случајева у којима се може наћи и у склопу реченица са негираним предикатом – исп. Ковачевић 1997: 7–25.

(1а) Поздрављам те ј у н а ч к и у т о ч е¹⁷⁶ —
Нека будеш и царским утоком¹⁷⁷ (ШМ: 218–219);¹⁷⁸

Какви љ у д и, такви и путови (ШМ: 3706);

Хајд^е и врагу разлог да нађемо [као што смо другом не-
чему нашли]¹⁷⁹ (ШМ: 759);

Хоћаху ми и главу узети [поред тога што су ми и друго
узели] (ШМ: 232);

он се мањи и од мрава чини [а камоли од људи] (ШМ:
1997);

приђе^с о м ј е р и па ћеш и скочити (ШМ: 24);

Срамота је прошла [с] срамотњаком
а о томе нико и не сања [а камоли да мисли/говори]
(ШМ: 1021–1022);

Грехота је о том и мислити [а камоли о томе говорити /
то радити] (ШМ: 3992);

великаши и гријеше крупно [као што и друге крупне
ствари чине] (ШМ: 3033);

(1б) доћ ни један ни за везу [а камоли својом вољом]
неће (ШМ: 998);

176 Спационирањем се означава садржај напоредан ономе што је наглашен партикулом *и*.

177 Курзивом је обиљежен интензификатор, а подвлачењем – јединица коју он наглашава.

178 Примјери се наводе према броју стиха, онако како их је обиљежио редактор Р. Маројевић.

179 У угластим заградама реконструисан је садржај који се у свијести учесника говорног чина подразумејева.

Сад вам *ни Бог* [а камоли људи] помоћи не може (ШМ: 1593);

ал^н у Црну Гору никад неће
ни врап моје кости унијети [а камоли да ћу ући сам]
(ШМ: 3862–3863);

да утока *ни овђе* не нађем? [као што га нисам нашао ни
другдје] (ШМ: 326);

Опрости ми Боже свемогући:
када *ни ти* [као ни други/људи] главу не обрћеш (ШМ:
547–548);

Та нијесмо *ни ми* [као што нису ни остали] од челика
(ШМ: 3458);

ти нијеси Грчке *ни видио* [а камоли да си тамо био]
(ШМ: 2947);

путови се *ни звати* не могу [а камоли да се могу сматра-
ти путевима],
но су ово праве беспутице (ШМ: 3707–3708).

Примјери (1а–б) показују да партикуле *и* и *ни* као интензификатори са пресупозицијском вриједношћу чешће појачавају реченичне дијелове изван предиката. Њима се наиме истиче појам који је као и неки други претходно именовани или, чешће, претпостављени садржај одређен радњом исказаном глаголом у предикату. У случају појачавања предиката присуство интензификатора *и* и *ни* упућује на то да је у свијести учесника говорног чина присутна и мисао на неку другу сличну или пак супротну радњу везану за истог вршиоца и исте околности.

2.1.2. Осим функције истицања појма који стоји у координираном или интерферентном односу са неким другим најчешће претпостављеним садржајем, партикулом

*и*¹⁸⁰ у Његошевом језику (као и у савременом српском језику) може се остварити и другачија интензификација. Употријебљена уз глагол, партикула *и* врло често служи за наглашавање концесивног односа:

(2) Па да вам се тај човјек *и даде*,
какву бисте срећу задобили? (ШМ: 1183–1184);

И да хоће, помоћ ви не смије,
и да смије, помоћ ви не може (ШМ: 3085–3086);

Како ће се дати чеса није?

А *и да је*, предат ви га неће (ШМ: 1187–1188).

Партикула *и* у примјерима (2) употријебљена је у склопу зависне реченице и управо њено присуство верификује примарност концесивне везе између зависне и главне клаузе.¹⁸¹ У случају изостанка партикуле, зависна клауза имала би каузалну вриједност.

2.1.3. Партикула *и* када је употријебљена уз предикат или у склопу предиката има најчешће вриједност фактивног интензификатора,¹⁸² тј. служи за потврђивање истинитости тврдње изнијете предикатом реченице. То потврђују и примјери из спјева *Шћейан Мали*:

(3) Што је чему подобно – *и бива!* (ШМ: 42);

180 У исте сврхе може бити употријебљена и партикула *ни* (Јањушевић Оливери 20186: 71), али у тој функцији није евидентирана у Његошевом спјеву.

181 О улози партикула у формирању концесивног односа в. Ковачевић 2008: 65–82.

182 Одрична партикула *ни* изузетно ријетко може имати вриједност фактивног интензификатора (Јањушевић Оливери 20186: 74–75). У тој улози, међутим, није регистрована у тексту *Шћейана Малој*.

Муке с муке *и зову се* муке (ШМ: 1903);

и ево ме лијепа судбина *и доведе* сада међу њима (ШМ: 2501–2502);

Управ човјек онда *и погине*
чест-поштење када му се узме (ШМ: 3233–3234);

свој лик узе па поче плакати,
свак заплака, *и невоља* бјеше (ШМ: 86–87).

У наведеним примјерима (3) партикула *и* служи за то да комуникативно нагласи предикат или предикатив (у посљедњем примјеру), али и да истакне да је оно што се њиме износи истинито. Због тога је *и* у свим наведеним случајевима могуће супституисати неким од фактивних интензификатора, какви су нпр. *заиста*, *сйварно*, *ујраво* и сл. Интересантно је да у *Шћейану Малом* нису потврђене фактивне партикуле *сйварно* и *заиста*, док партикула *ујрав* има високу фреквенцију, при чему остварује вриједност асеверативне партикуле типа *даш*.¹⁸³

2.1.4. Партикулом *и* може се (и) експресивно наглашавати један реченични дио, када ова партикула заправо има вриједност емфатичког интензификатора. То показују примјери из Његошевог спјева:

(4) Великога чуда те ми причаш –
и по томе држиш га за цара! (ШМ: 69–70);

и са тијем ви сте намислили
заслијепит очи сераскјеру (ШМ: 942–943) –

183 Исп. стихове: *Ујрав сада* треба показати / како ће ти круна пристојати (ШМ: 599–600); то је *ујрав смијешно* мишљење (ШМ: 2566); Ја сам *ујрав родом Далматинац* (ШМ: 2951).

у којима ова партикула у исказ илокутивну компоненту чуђења.

2.2. Не само партикуле *и* и *ни* него и хомоформни им везници у одређеним синтаксичко-прагматичким условима могу имати и функцију појачавања.

Спајање конјункторске и интензификаторске функције у везницима *и* и *ни* везано је за случајеве њихове редупликације испред сваке од хомофункционалних јединица. Уколико се жели нагласити да су појмови који стоје у напоредном односу комуникативно подједнако важни, елемент *и*, односно *ни* у одричним исказима, биће редуплициран испред сваког од напоредних елемента, с тим што само испред првог од наглашених садржаја (*и*)*и* има вриједност партикуле, док испред осталих функционише и као партикула и као везник (Ковачевић 1997: 17–18).

Редуплицирана партикула *и* у спјеву *Шћейан Мали рјеђа* је него *ни*(*̄и*) и може наглашавати све напоредне елементе, с тим што је типичнија као интензификаторски конјунктор јединица ван предиката:

(5а) нас је проша *и* диван *и* мегдан (ШМ: 1241);

он је глава *и* војсци *и* нама (ШМ: 1323);

ти си рођен *и* честит *и* срећан (ШМ: 2569);

Бога славим *и* дневи *и* ноћи (ШМ: 2571);

Рашта не би на договор дошли, а кад им се турска вјера дава да ће здраво *и* доћи *и* поћи? (ШМ: 1000–1002).

Редуплицирана одрична партикула у Његошовом језику обично је употријебљена у функцији интензифи-

катора двије напоредне предикације које се тичу истог субјекта, или се пак њоме износи непостојање двију напоредних квалификација исказаних предикативом:

(5б) Какве ти је гласе донијело
те *ниџи си сјетан ни[џ]* весео? (ШМ: 322–323);

паметније мисли и ријечи
ниџ сам чуо, ниџи љу је чути (ШМ: 2270–2271);

Обичај је свагда црногорски
ниџ се хвалит ни[џ] клонути духом (ШМ: 1757–1758);

Тисуће су људи^x на свијету називају Вуци и Лавови,
а *ниџи су вуци, ни[џ]* лавови (ШМ: 3345–3347);

Арнаут је *ни* вода *ни* вино (ШМ: 2780);

Ја се звао тако алⁿ онако –
вама није *ни* шире *ни* уже (ШМ: 2456–2457).

Спајање интензификаторске и конјункторске улоге у истој ријечи није карактеристично само за наведене случајеве редупликације партикула *и* и *ни* (5а–б). Његошев језик показује да везници *и* и *ни* употријебљени између хомофункционалних елемената у одређеним граматичким структурама остварују двојаку функцију – конјункторску и интензификаторску, што илуструју сљедећи примјери:

(6а) Твоје жртве и твоје трудове
Бог *и* ја ћу знати наградити (ШМ: 467–468);

име би им давно погинуло
у свијету *и* у народима (ШМ: 3611–3612);

међу вама је – *и* наџи га хоћу
да ћу стати овдје три године (ШМ: 1170–1171);

(66) Ја не питам што је *ни* откуд је (ШМ: 873);

сакрио се ка ћук у плотину —

не знамо му смрти *ни* живота (ШМ: 878–879);

не бојте се глави *ни* животу (ШМ: 892);

Чинио је све што је могао, а што није могао чинити —

а то н^н је крив Богу *ни* народу (ШМ: 1919–1921);

код њих не^нма душе *ни* образа (ШМ: 2774);

ал се царем *ни* императором

немој звати јер ти не пристоји (ШМ: 2438–2439).

У првом од наведених примјера под (6а) показатељ укључења интензификаторског значења у везник *и* јесте предикат у једнини. Да је у питању чиста везничка функција уз напоредну субјекатску синтагму *Бој и ја* био би употријебљен предикат у множини — *знаћемо наирадијџи*. Овако се у ствари имплицира значење: *Бој ће знајџи наирадијџи, а и ја ћу знајџи наирадијџи*, односно: *Не само Бој нејо и ја ћу знајџи наирадијџи џвоје жерџве и џвоје џрудове*. Слично је и са другим примјером у коме је могуће реконструисати садржај: *Име ди им давно јојинуло и у свијетју (а) и у народима*. Посљедњи примјер под (6а) разликује се по томе што је *и* употријебљено уз глагол у инфинитиву, при чему *и* свакако чува улогу саставног везника, али појачава и инфинитив уз који стоји, истичући да је радња именована њиме истинита. У случају да се везнику *и* хтјела додијелити само копулативна функција, реченица би гласила: *Међу вама је и наћи ћу ја*, а уз предложено интерпункцијско рјешење са повлаком испред *и* и антепонираним инфинитивом чини се да је прије имплициран садржај: *Међу вама је и заисџа ја наћи хоћу*.

Везником-партикулом *ни* у примјерима (66) повезани су напоредни објекти, као и напоредне допунске клаузе (први примјер) или напоредни предикативи (у посљедњем примјеру). Свуда би било могуће супституисати *ни* везником *и*, што не би нарушавало ни смисао нити граматичност реченице, нпр.: *Ја не њиџам шџа је ни оџкуд је* → *Ја не њиџам шџа је и оџкуд је*. У случају повезивања садржаја везником *и* у овом примјеру добиле би се двије напоредне и комуникативно равноправне допунске клаузе. Употребом одричног везника постиже се већа стилска маркираност; наиме, конструкцијом са *ни* имплицира се сљедеће: *Ја не њиџам шџа је ниџи њиџам оџкуд је*, односно: *Ја не њиџам ни једно ни друо*.

3. Функција истицања, својствена партикулама, јасно је разграничена од конјункторске у рјечничкој, а дијелом и у граматичкој литератури, када су у питању ријечи *џа*¹⁸⁴ и *џе*.¹⁸⁵

Партикула *џа* најчешће стоји на почетку реченице, и то обично са двојаком функцијом – функцијом скретања пажње на исказ који слиједи и функцијом текстуалног конектора којим се указује на то да је предстојећи садржај у вези са претходно реченим.

Партикула *џе* представља транспоновани везник, који у Његошевом језику повезује не само саставне реченице већ, и то много чешће, реченице зависног смјера – посљедичне, односне и изричне (РЊЈ, s. v. *џе*).

3.1. Партикуле *џа* и *џе* у савременом српском језику примарно су емфатички интензификатори, с тим што је обим њиховог интензификаторског дјеловања различит.¹⁸⁶

184 Исп. РјЈАЗУ s. v. *џа*; РМС 4: s. v. *џа*; РЊЈ s. v. *џа*; Стевановић 1969: 758; Мразовић–Вукадиновић 1990: 364–365.

185 Исп. РМС s. v. *џе*; РЊЈ s. v. *џе*; Стевановић 1969: 758.

186 В. Јањушевић Оливери 20186: 211–216.

У Његошевом језику партикула *ѡа* најчешће је употријебљена као емфатички интензификатор упитних реченица (7а), када изражава став говорног лица који би се могао окарактерисати као чуђење или невјерица, али може појачавати и тврдњу¹⁸⁷ (7б), као и садржај неких зависних клауза (7в):

(7а) Па што мислиш босански везире,
зар се теби овде мало чини? (ШМ: 946–947);

Па каква је то пријека лажа? (ШМ: 3107);

Па каква је то ђавоља крађа –
име украст, а ствар не украсти? (ШМ: 3340–3341);

(7б) Па си добро још игумне сиров

под дугим и бијелим власима, лице ти је ка младићу сјајно (ШМ: 2539–2541);

(7в) ѡа и да је свашта што требаје –
тога горе трпјети не могу (ШМ: 811–812);

ѡа да види икакве прилике,
не би чуда великога било (ШМ: 1143–1144);

Па у оба да је слијеп ока,
ко би смио рећи да је слијеп? (ШМ: 1639–1640);

Бог му даде и свијет и људе
ѡа да ради с њима што сам хоће (ШМ: 1435–1436).

Партикула *ѡе* у својству емфатичког интензификатора регистрована је у спјеву *Шћејан Мали* у позицији између двије поновљене јединице:

187 Исп. значења под в. и г. у РЊЈ s. v. *ѡа*.

(8) причање је души посланица
 ка тијелу ваше гурабије;
 па јошт к а к в о¹⁸⁸ ѝе какво причање (ШМ: 1401–1403);

У стотину да пише Курана^x –
 то не м о ж е ѝе не може бити! (ШМ: 1440–1441).

У савременом српском језику партикула ѝе употребљава се као интензификатор поновљене јединице у предикату, али је у позицији између редуплицираног атрибута неуобичајена.

3.2. Дио издвојен партикулом ѝе може представљати и ближе одређење појма који је претходно именован, као у примјерима (9):

(9) Јер разлоге цијеле имају
 да нипошто овамо не дођу:
 најпрви је – што ти хоће они
 када с нама све свршити можеш;
 па је други ѝе разлог најјачи –
 сјећају се станка на Ситницу (ШМ: 1007–1012);

Сердар Вукале
 Какву ш т е т у себи урадисмо?
 Поп Андрија [Ђурашковић]
 Те велику, како ми се види (ШМ: 3178–3179).

Партикула ѝе у примјерима (9) еквивалентна је интензификатору и ѝо, за који нема потврде у грађи. Интензификатором и ѝо, као и његовим синонимима, издваја се комуникативно најважнија особина појма који је претходно именован.¹⁸⁹ За разлику од примјера (8) у

188 Спационирањем је овдје обиљежена јединица која се понавља.

189 О интензификатору и ѝо било је ријечи у првом поглављу ове књиге, као и у посебном истраживању. В. Јањушевић Оливери 2018а.

којима препознајемо везу емфатичке партикуле *īe* са хомоформним јој саставним везником, за интензификатор *īe* у примјерима (9) може се рећи да представља транспоновани односни везник *īe*.¹⁹⁰

2.3. Партикуле *īa* и *īe* код Његоша могу се наћи у улози прве компоненте двокомпонентног интензификатора *īa још*, односно *īe лиш*.

Комбинацијом емфатичке партикуле *īa* и пресупозицијске ријечце *још(ī)* добија се перифрастички интензификатор који у Његошевом језику служи за истицање једног реченичног дијела, при чему се обично прво наводи општи појам, а онда се интензификатором *īa још(ī)* прецизира на који се специфични случај мисли:

(10) смије ви се мјесто на кому сте
а камо ли вас љубеће срце,
īa јошī срце вашег владике! (ШМ: 124–126);

рашта цару да је забрањено,
īa јошī нашем цару православном (ШМ: 145–146);

те нам даде оволико посла,
īa јошī каква посла крвавога! (ШМ: 3472–3473);

Лако ли је што му драго жељет,
ал^н извршит – тешко и претешко,
īa јошī многе ствари немогуће (ШМ: 3876–3878).

Наведени примјери по смислу су слични примјерима (9). Наиме, и у примјерима (10) двокомпонентни ин-

190 Везник *īe* у Његошевом језику може имати вриједност релативног везника *који/шīо*, као у примјеру из *Горској вијенца*: Ти, *īe* књигу држиш миробитну /... проведри ми више Горе Црне (ГВ: 751–753) – в. тумачење редактора (Маројевић 2005: 81).

тензификатор *ѡа још* као и партикула *ѡе* у примјерима (9) имају функцију интензификатора и *ѡо*. Једино у посљедњем примјеру перифрастичка партикула *ѡа још(ѡѡ)* има вриједност градуативног интензификатора *ѡоседно / особийѡо / нарочиѡо*.¹⁹¹

Перифрастички интензификатор *ѡе лиш*, који је у неким издањима *Шћейана Малої* и у *Речнику Њејошева језика* писан и састављено (РЊЈ, s. v. *ѡелиш*), са партикулом као првом, а прилогом као другом компонентом, у Његошевом језику остварује значење *ѡрадуѡѡивної интензификаѡѡора 'нарочито, 'особито'*.¹⁹²

(11) Та ово је пријатно слушати,
ѡе лиш оном ко га чуо није (ШМ: 2611–2612);

Ове горе не љубе регуле
јер су у њих дани предугачки
(*ѡе лиш* оним што код куће чамју) (ШМ: 2529–2531).

За издвајање једног појма који је у нарочитом степену детерминисан датом карактеристиком Његош, судећи по прегледаној грађи, користи перифрастичке интензификаторе *ѡе лиш* и *ѡа још(ѡѡ)*, док су интензификатори *и ѡо*, *особийѡо*, *нарочиѡо* и *ѡоседно*, уобичајени и устаљени у савременом језику, страни Његошевом пјесничком језику.

4.0. Диференцирајући партикуле од осталих „одношајних речи”, Белић каже: „Истицање по супротности – обично је значење партикула [...]” (Белић 1998: 99). Ако се узме у об-

191 Прегледани корпус показује да Његош ријечи *ѡоседно*, *особийѡо* и *нарочиѡо* не употребљава у појачајном значењу.

192 У РЊЈ *ѡелиш*, односно *ѡе лиш* одређено је као прилог. Према нашем мишљењу у питању је партикула сложена од партикуле-везника *ѡе* и прилога *лиш*, која, као и њени наведени синоними прилошког поријекла (*нарочиѡо* и *особийѡо*) функционише искључиво као интензификаторска партикула.

зир да је значење адверзативности иманентно партикулама у том смислу што се помоћу њих једна ријеч у реченици на комуникативном плану ставља „наспрот свима другима”, сасвим је логично да и супротни везници у одређеним синтаксичко-прагматичким условима могу функционисати (и) као партикуле интензификаторског типа.

Међутим, у савременом српском језику изузетно су ријетке у употреби партикуле хомоформне адверзативним везницима. Функцију интензификаторске партикуле остварује *а* употријебљено на почетку реченице са циљем да емоционално-експресивно нагласи цијели њен садржај. Интензификаторску вриједност има и граматичка ријеч *али* у субординираним синтагмама када је ова партикула еквивалентна интензификатору *и* *ишо* (Ковачевић 2000: 330–331).

Његошев језик, међутим, показује другачију слику. Наиме, у њему је процес транспозиције супротних везника у партикуле са функцијом интензификације веома жив, нарочито када је у питању везник *а*.

4.1. У спјеву *Шћејан Мали* регистроване су партикуле *а*, *али*, *но* и *ма*¹⁹³ настале од супротних везника. Ови адверзативни конјунктори постају партикуле у условима у којима је њихово присуство са граматичког становишта редундантно, тј. када су укључене као факултативни елементи са функцијом модификације исказа или једног његовог дијела.

4.1.1. Употријебљене као партикуле, граматичке ријечи *а*, *но* и *ма* у Његошевем пјесничком језику могу послужити као средства којима се један зависни реченични

193 Везник *ма* у Његошевем језику јавља се као спољни знак везе супротних садржаја. Иста ријеч, међутим, може имати и вриједност интензификаторске партикуле (РЊЈ, s. v. *ма*).

члан (обично адвербијал или атрибут) издваја у односу на друге:

(12а) Ко је икад на свијет дочека
а од ђеце једне распуштене
што год друго до вјечите муке? (ШМ: 2021–2023);

опсова нам вјеру и Пророка
а опсова Куран и султана
у средину овлике ордије,
а управо нама у очима (ШМ: 1672–1675);

Т у р к е ћемо навућ на границе,
а све Турке најжешће јунаке (ШМ: 2829–2830);

Први они барјак развијаше
од Славјана^x свијех у Европи
Проћ Турчина, општега крвника,
а у помоћ Петру
Великоме (ШМ: 2676–2679);

(12б) учинимо некакво в е с е љ е,
но веселе ново нечувено (ШМ: 1731–1732);

Јесу Турци д ј е ц а, но пакос^[т]на:
будалећи, Турци све мудрују (ШМ: 3096–3097);

(12в) Црну Гору покорит не могу,
ма никако да је сасвим моја (ГВ: 68–69);¹⁹⁴

Сад ми дајте једну чашу вина,
ма доброга и чашу од оке (ГВ: 2443–2444).

194 У недостатку примјера из *Шћейана Малої* наводимо стихове из *Горскої вијенца*.

У примјерима (12а–в) партикуле *а*, *но* и *ма* имају вриједност већ помињаног интензификатора и *џо*¹⁹⁵ (Ко је икад на свијет дочека, *а* [=и *џо*] од *ђеце једне распуштене* што год друго до вјечите муке). Интензификација је најчешће остварена двоструко: осамостаљивањем адвербијала или атрибута (који је уз то премјештен у постпозицију именице) и употребом интензификатора-осамостаљивача¹⁹⁶ уз издвојену јединицу (уп.: учинимо некакво ново нечувено весеље; и: учинимо некакво весеље, и *џо/но* весеље ново-нечувено).

4.1.2. Партикула *а* у Његошевом језику може остварити и другачије типове интензификације:

(13) Рашта не би на договор дошли
а кад им се турска вјера дава
да ће здраво и доћи и поћи? (ШМ: 1000–1002);

(14) Но држите, *а* имате кога (ШМ: 1956).

195 У значењу б. а. У РЊЈ истиче се да ријечца *а* служи „за нарочито истицање појма који се везује за претходно: и *џо*, *дш*, *ујраво*” [РЊЈ, s. v. *а*]. И коментатор *Горској вијенца* каже да Његошев пјеснички језик карактерише ријечца за интензивирање *а* у значењу ’и то, баш’, која може бити и десемантизована и као таква употребљена за комплетирање силабичке структуре текста (Маројевић 2005: 406). И заиста, у 1944, 2115. и 2235. стиху *Горској вијенца* партикула *а* има изблиједјело интензификаторско значење – исп. Да се могу разговорит, срце моје, / *а* са мртвом твојом главом, кам да ми је (ГВ: 1943–1945); на њих више но педесет глава / што су оне свакоју изјеле, / *а* све *ђеце* која су помрла / и момчади те пушка убила (ГВ: 2113–2116); Доиста се мислиш набројати. / Да ли ти се оче не додије / *а* од тога силнога бројања (ГВ 2233–2235). Такође, у РЊЈ у значењу под 5. наводи се да везник *но* функционише као ријечца „за истицање посебности изнетог: и *џо*, *ујраво*” (РЊЈ, s. v. *но*). Исп. и значења под 2. б. и в. код ријечи *ма* у РЊЈ.

196 Уз интензификатор и *џо*, ту функцију у савременом српском језику врши партикула *али* (Ковачевић 2000: 345–346).

У примјеру (13) интензификатор *a* супституентан је пресупозицијском партикулом *још*, док у примјеру (14) *a* има фактиван карактер, сличан оном који је евидентниран код партикуле *и* када она стоји уз предикатске јединице (Но држите, *a* [=и/заусџа] имате кога).

4.1.3. У тексту *Шћейана Малої* регистровани су и случајеви у којима партикула *a* стоји уз десемантизовану показну замјеницу *оно*, са којом чини перифрастички интензификатор еквивалентан кондиционално-концесивној партикули *макар*:

(15) Свуд страдају људи и народи,
но пружају један другом руку,
човјек чој^ску а народ народу –
ако ни с чим другијем не може,
a оно му помаже плакати,
те се тијем муке олакшају [ШМ 2162–2167];

Ако није мјеста за живјење,
a оно је мјеста за причање [ШМ: 1399–1400];

У свијет си ваљда путовао,
ако ништа – *a оно да се познаш*
с науком и с богословијом [ШМ: 2576–2578].

И у *Речнику Њејошева језика* наводи се спој *a оно* и илуструје се првим наведеним примјером, при чему је *a оно* окарактерисано као везник „за ограничавање на појам који се везује за онај што му претходи; допушта вршење само онога што следи: *дар*” (РЊЈ, s. v. *a*). С обзиром на то да се спој *a оно* налази на почетку главне клаузе којој претходи зависна условна клауза, јасно је да *a оно* не може бити везник, већ конкретизатор којим се учвршћује условни однос, при чему овај спој на прагматичком нивоу функционише и као интензификатор којим се комуникативно наглашава садржај главне клаузе.

4.1.4. Партикуле настале од супротних везника и у савременом српском језику могу имати вриједност емфатичких интензификатора, при чему је у тој улози најобичнија партикула *a*. У спјеву *Шћејан Мали* забиљежена је, међутим, само партикула *али* у функцији емфатичког појачивача:

(16) Тек сан први бијах дохватио,
 док затрупа неко на вратима,
 кад *али* је момче ох христјана^x (ШМ: 511–513);

У примјеру (16) *али* је значењски слично презентивима *ејџо* или *ево*; овом партикулом комуникативно се наглашава садржај *момче од христјанах*, али се истовремено и исказује да је та појава за говорно лице неочекивана.

4.2. Да би постали интензификаторима, везници не морају прећи у класу партикула. Познати су случајеви и у савременом српском језику у којима независни супротни везници функционишу и као конјунктори и као интензификатори. Обично се притом помињу везници *a* и *али* који у склопу координираних синтагми појачавају други од два наведена атрибута или адвербијала, и то када те јединице означавају временски симултане особине истог појма (Ковачевић 2000: 327–328). У спјеву *Шћејан Мали* није потврђена таква интензификаторска употреба везника *a* и *али*, али су регистровани други случајеви у којима ови конјунктори функционишу и као интензификатори.

4.2.1. Везник *a* у Његошевом језику има врло разноврсну употребу; он се најчешће јавља у свом примарном значењу адверзативног везника, али уз то може бити знак и саставне, узрочно-последичне, концесивне или

чак временске везе.¹⁹⁷ У спјеву *Шћејан Мали* постоје и случајеви употребе овог везника у којима је он само формално супротни, а суштински саставни везник, са секундарном функцијом комуникативног наглашавања додатог елемента, који је обично за комуникатора неочекиван:

(17) виђи слику а виђи прилику,
како да си разреза јабкуку (ШМ: 88–89);

Хајде, смисли, баш у Црну Гору
која ми је срцу онајближе –
примићеме а примити смију (ШМ 237–239);

о п с о в а нам вјеру и Пророка
а опсова Куран и султана
у средину овлике ордије (ШМ: 1672–1674);

Него оче (сви ти се молимо!),
пољуби се и помири с њиме –
он то же л и *а ми сви желимо* (ШМ: 2004–2006).

У наведеним примјерима (17) везник *а* стоји уз поновљени предикат и истиче да је датом радња важи не само за садржај наведен у претходној реченици (*виђи слику*) већ и за нови садржај (у овом случају објекат *прилику*), који је комуникативно важнији од првог.

Примјери наведени у овој тачки, као и у тачки 2.2. свједоче да у Његошевом језику процес прерасподјеле везничких и модификаторских функција није завршен, те да једна иста ријеч у исто вријеме може бити и конјунктор и партикула. У савременом језику то је ријешено употребом копулативно-интензификаторских спојева *а*

197 Уп. РЊЈ, s. v. a.

и,¹⁹⁸ *али и, као и*, у којима првонаведена ријеч има улогу везника, а *и* функционише као интензификатор (Ковачевић 2000: 328–329).

4.2.2. *Али* у улози конјунктора врло често у Његошевом језику има вриједност не супротног, него дисјунктивног везника, еквивалентног везнику *или* (РЊЈ, s. v. *али*), а у случају редупликације, раставно *али* постаје и интензификатором:

(18) И вјерујете што ви данас кажем:
ал ћу царску вољу испунити,
али ове горе превратити
 да се на нос у море побију (ШМ: 1366–1369);

Гоним управ седамдесет шесто,
ал га гоним али га престижем –
 не знам љепше како бих казао! (ШМ: 2543–2545);

Много огња под малијем лонцем –
ал ће прснут ал пролити млијеко (ШМ: 2588–2589).

Као и у случају редупликације саставних везника испред сваке од напоредних јединица (5а–б), и дисјунктивно *али* има вриједност партикуле само испред првог од елемената, док је у осталим случајевима ова ријеч истовремено

198 У *Шћејану Малом* регистрован је само један примјер употребе споја *а и*: И ја нешто видим са очима, / буди оно што је сваком јавно: / бож^ју светлос[т] те земљи свијетли / и играње по небу звијезда^х, *а и* мјесец рђав свједок није, / иако се с плачем прошетује (ШМ: 2193–2198) – гдје су се заправо у контактної позицији нашли везник *а* и партикула *и* којом се наглашава не садржај цијелог исказа већ само појам уз који стоји. Умјесто партикуле *и* у наведеном примјеру требало би да буде употријебљена партикула *ни*, с обзиром на то да се ради о пресупонираном појму одређеном одричним предикатом.

но и везник и партикула.¹⁹⁹ Исказ са редуплицираним дисјунктивним везником маркиран је и стилски и комуникативно у односу на реченицу у којој *али/или* само повезује раставне садржаје (уп.: Гоним управ седамдесет шесто, *али* га гоним *али* га престижем [→ гоним га *али/или* га престижем] – не знам љепше како бих казао).

5. Спроведена анализа интензификаторских партикула хомоформних независним везницима на материјалу узетом из Његошевог спјева *Шћейан Мали* показала је да су партикуле настале од везника изузетно фреквентне у овом дјелу. Пјесник их употребљава да би нагласио исказ или неког његов дио, али у неким случајевима и да би употпунио силабичку структуру стиха. Партикуле *и* и *ни* у Његошевом пјесничком језику имају мање-више исту прагматичко-семантичку вриједност као и у савременом језику. Различиту вриједност у односу на савремено стање показују партикуле *ѝа* и *ѝе*, настале од саставних везника, као и ријечце које потичу од адверзативних конјунктора. Код Његоша се ове партикуле (*ѝа*, *ѝе*, *а*, *али* и *но*) најчешће употребљавају са вриједношћу интензификатора *и ѝо*, односно *ѝоседно*, *нарочииѝо*, које нису потврђене у *Шћейану Малом*.

Његошев језик посебно је интересантан у домену употребе конјунктора који у истим условима служе и као везници и као интензификатори. У савременом српском језику у те сврхе најчешће се користе конекторско-интензификаторски спојеви састављени од везника *а* и *али* и партикуле *и*, који јасно указују на то да једна од јединица има функцију везивања, а друга појачавања. У Њего-

199 М. Стевановић на крају анализе дисјунктивних реченица наводи да се дисјунктивни везници понављају на почетку сваке од напоредних раставних реченица у функцији њиховог истицања, када они „и нису прави везници, него везници-речце ма припадали они по своме пореклу било којој врсти речи” (Стевановић 1969: 786).

шевом језику, међутим, процес дистрибуције везничких и модификаторских функција није завршен, те саставни и супротни везници могу истовремено функционисати и као конјунктори и као интензификатори.

ИЗВОРИ

- ГВ:** Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, критичко издање, Подгорица: ЦИД, 35–226.
- ШМ:** Петар II Петровић Његош, *Шћейан Мали. Основно издање*, ред. Р. Маројевић, Подгорица: ЦИД, 2021, 347–533.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1998:** А. Белић, *Ойшїѡа линївисїѡика*, Београд: Завод за уѡбенике и наставна средства.
- Јањушевић Оливери 2018а:** А. Јањушевић Оливери, Интензификатор и ѡо у савременом српском језику, *Срїски језик*, XXIII, 117–130.
- Јањушевић Оливери 2018б:** А. Јањушевић Оливери, *Инїензификаїорске ѡарїѡикуле у савременом срїском језику*, Косовска Митровица: Филозофски факултет–Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Ковачевић 1997:** М. Ковачевић, Дистрибуција и правила употребе партикула „и” и „ни”, *Наш језик*, XXXII, 7–25.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Синїѡакса сложене реченице у срїском језику*, Београд: Рашка школа.
- Ковачевић 2000:** М. Ковачевић, *Сїѡилисїѡика и їрамаїѡика сїѡилских фїѡура*, Крагујевац: Кантакузин.

- Ковачевић 2008:** М. Ковачевић, Значај интензификатора за концесивну интерпретацију зависних реченица, у: М. Ковачевић (ур.), *Српски језик у (кон)тексту*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 65–83.
- Маретић ³1963:** Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Маројевић 2005:** Р. Маројевић: *Текстологија Горској вијенца*, у: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, критичко издање, Подгорица: ЦИД, 227–974.
- Мразовић, Вукадиновић 1990:** Р. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest.
- Ристић, Радић-Дугоњић 1999:** С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- РЈАЗУ:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- РЊЈ:** *Речник Њеишева језика*, књ. I–II, ур. Михаило Стевановић, Београд–Титоград–Цетиње.
- РМС:** *Речник српскохрватској књижевној језика*, књ. 1–6, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. 1–. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Силић, Прањковић 2005:** Ј. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Станојчић, Поповић ³1994:** Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамајика српској језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Стевановић ³1975:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.

Стевановић 1969: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.

Стародумова 1997: Е. Стародумова, Русские чатицы (письменная монологическая речь), Автореферат диссертации на соискание научной степени доктора филологических наук, Москва: Дальневосточный государственный университет.

ВЕЗНИК ЕМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Сви рјечници српског/српскохрватског језика, од Вуковог *Српској рјечника* (1818) до једнотомника Матице српске, биљеже лексему *ем* и одређују је као везник преузет из турског језика, који се обично јавља у редуслицираној форми или пак у корелацији са *још*. Везник *ем* је описан искључиво преко синонима, при чему се у већини рјечника као синоним наводи корелациони везник *не само... нећо и* (РјЈАЗУ, РСАНУ, РСЈ: s. v. *ем*), као и редуслицирано *и...и* (РјЈАЗУ, РСАНУ: s. v. *ем*), које у РСЈ има форму *и... и уз њо још*. Веза *уз њо још*, према опису у РСАНУ, и самостално (без корелационог односа са *и*) има вриједност везника *ем*. Да редуслицирано *и* није адекватна замјена за везник *ем*, свједочи и опис ове лексеме у РМС, у коме се она објашњава преко синонима *и... и ойей* и корелационог везника *куд... њуд и*. Осим ових синонима, у Вуковом рјечнику (Караџић 1818: s. v. *ем*) и РСАНУ наводи се и архаични корелациони везник *дуг... њуд*.

Увид у рјечничке описе и грађу изложеноу у њима показује да је ријеч о специфичном везнику, блискозначном са саставним везником *и* поновљеним испред сваке од напоредних јединица, али и са корелационим градационим везником *не само... нећо и*, док семантизација помоћу везе (*и*) *уз њо још* упућује и на то да *ем* може указивати на придруживање, односно додавање елемента. Ово потоње значење свакако је у вези са изворним значењем 'заједно, скупа' коју лексема *het* има у турском

језику, а према Шкаљићевом опису њој у савременом српском/српскохрватском језику одговарају везници *и* и *а*, али и изрази *ћорег ѿоѿа*, *уз ѿо* (Шкаљић 1966: s. v. *ем*),²⁰⁰ који такође указују на семантику додавања, односно придруживања.

Према подацима у РјЈАЗУ, везник *ем* се употребљава од XVIII вијека, а грађа наведена у рјечницима показује да се *ем* јавља како у пословицама, тако и у језику писаца (наведени су примјери из дјела Б. Нушића, С. Ђоровића, С. Сремца, Ђ. Сијарића, И. Андрића). Да овај везник има посебно мјесто у систему везника у српском језику, показује и одређеност преводаца да при преводу текстова на српски језик одаберу везник *ем*, што потврђују примјери преузети из Електронског корпуса српског језика:

(1) - Uh, nakazo pijana! *Em* dere ikone, *em* još o bogu propoveda! (Достојевски, Зли дуси); Bonum monasterijurn, et aki *em* jedeš, *em* se moliš dominum nostrum. (Еко, Име руже); Ta mene vata nervoza pri pomisli: *Em* se, kako mi izgleda, sve više udaljujem od Čeških Buđejevica, *em* me tamo čeka čitav moj puk! (Хашек, Доживљаји добровољног војника); A dođe mu još i ta zgodna, *em* dobio svoju porciju gvožđa pravo u trbuh, *em* se još i zna gde će biti sahranjen: tu na samoj pruži [...] (Хашек, Доживљаји добровољног војника).

Везник *ем* је због свог колоквијалног карактера погодан за употребу у наведеним конструкцијама које махом

200 С. Брадашевић (2013: 67–68) у својој докторској тези о синтакси и семантици везника у савременом турском језику, уз ове преводне еквиваленте наводи и *и ѿо*. Међутим, аутор не раздваја случајеве употребе једноструког *het* у турском језику, којима у савременом српском језику одговарају партикуле (не везници!) *а* и *и ѿо*, док се редуплицирани везник *het*, како и сам аутор у анализи истиче, преводи или удвојеним *ем* или пак конструкцијом *и... и још*.

припадају пренесеном говору или пак ауторском говору изреченом у првом лицу. Сматрамо да колоквијалност није једини разлог за употребу овог везника како у преведеним тако и у домаћим текстовима, већ осим ове функционалности карактеристике, *ем* има и своје синтаксичко-семантичке специфичности које му обезбеђују стабилно мјесто међу независним везницима у српском језику.

Упркос свему реченом, ни у једној граматици српског/српскохрватског језика нема ни (макар узгредног) помена везника *ем*, а колико нам је познато, не наводи се ни у србистичким/сербокроатистичким научним студијама и радовима који се баве сложенем реченицом и њеним везницима. Везник *(х)ем* помиње једино Х. Булић у студији *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, гдје у саставне везнике, поред *и, ња, ње, ни, нији*, убраја и везнике *било и ем (хем)*²⁰¹ (Булић 2021: 269). У посебном раду, разматрајући однос између везника и ријечци, Х. Булић истиче да је у случају редуплицираних елемената, у које убраја и *(х)ем... (х)ем*, први од редуплицираних елемената партикула, док се су његове наредне употребе конјункторске (Булић 2018: 36).

На основу лексикографских квалификација и овог спорадичног помена везника *ем*, можемо закључити да је ријеч о независном везнику који се обично јавља испред сваке од напоредних јединица, а синоними наведени у рјечницима упућују на то да *ем* није ни типични саставни нити типични градациони везник. С обзиром на то да је ријеч о специфичном а потпуно неиспитаном везнику, у овом раду најприје ће се приказати у којим се синтаксичким условима употребљава *ем*, потом ће се размотрити могући синоними овог везника, да би се на крају од-

201 Ове везнике Булић означава термином „саставни прости конјунктори”.

редило мјесто везника *em* у систему независних везника. За потребе овог истраживања прегледан је Електронски корпус српског језика са изворима, у коме је евидентиран 151 примјер употребе везника *em*. Највећи број примјера припада публицистичком стилу, при чему се везник *em* налази или у склопу управног говора или, као изразито експресивно средство – у насловима или поднасловима новинских чланака.

2. Везник *em* јавља се као реченични, али и као синтагматски везник, што је први и несумњиви показатељ да је ријеч о независном везнику. Грађа показује да су најчешћи случајеви употребе двоструког *em*, али су забиљежени и случајеви мултиплицираног везника, као и примјери у којима се *em* јавља само испред првог елемента у низу.

2.1. Везником *em* најчешће се повезују двочлани низови, а таквом виду повезивања најсклоније су јединице са обиљежјем предикације, које могу имати исте, али и различите субјекте.

2.1.1. Уколико су обје предикације везане за исти субјекат, првонаведено *em* може стајати или испред прве клаузе (2) или пак иза њеног субјекта, а испред предиката (2a):

(2) *Em* ih kude Amerikanci, *em* ih krive za nešto za šta bi im aplaudirala ogromna većina Srba (Политика); *Naša* reprezentacija je u posebnoj situaciji. *Em* brani titulu, *em* igra kod kuće. (Политика); *Druga* obala se ne vidi ni tamo, ni ovde. *Em* je daleko, *em* je u magli (Политикин магазин); *Mladi* se, na žalost, danas ne žele baviti ovim poslom. *Em* je prljav, *em* je opasan (Политика); [...] pa kad se preračunam vrlo je isplativo da kupujem gorivo u Hrvatskoj. *Em* je jeftinije, *em* kvalitetnije. (Политика); [...] a kad te puste da nekom

nabiješ iglu u dupe srećna si tri dana. *Em* si nekomе legalno nanela бол, *em* si u struci, pustili te da prismrdiš struci, gospođo doktorko. (Ђурђевић, Убиство у Академији наука); Сви који су слушали Vuleta како прича viceve, кажу да је то чудо – *em* ih zna mnogo, *em* прича добро. (Политика); Ништа горе, gospođo, nego kad u čoveku, može, naravno, i u ženi, kad proradi podzemni vrućac: *em* peče, *em* napolje ne može. (Секулић, Кроника); Не моћеш ти с њега да се ваташ укоћас. *Em* је јаћи – јело то, bre, sira i mleko kod Sretena – *em* zna znanje. (Михаиловић, Барабе, коњи и гегуле);

(2a) Huligani *em* prave štetu *em* nas primoravaju da plaćamo obimnu službu za saniranje. (Политика); Економија NIS *em* duguje, *em* usenjuje (Политика); Немци су на финалном мећу дали више голова него током prethodnog дела turnira a Englezi *em* što nisu stigli do počasnog gola, *em* су доживели један од најтежих poraza u ovoj konkurenciji. (PTC); [...] pomenuta zdanja *em* имају деликатан status *em* су махом u крајевима на највишој цени [...] (Политика).

Редуплицирано *em* може повезивати и појачавати и напоредне дијелове сложеног глаголског (2б) или неглаголског предиката (2в):

(2б) Рећ је о чуду над чудима. О томе да човек може *em* да поједе сопствену главу, *em* да остане жив! (Политички магазин);

(2в) Napredovanje podrazumeva trud, znoj. A uljuljivanje је *em* ugodno, *em* lagodno. (Политика); Higijeničarke су, *em* vredne, *em* ljubazne, a firma im се одуђује што plate stižu, како реће Zamahajev, „тачно, на време” (Политика); „Slava” је *em* prolazna *em* relativna kategorija [...] (Политика); Neko је zgodno запазео да је памћење на овим просторима *em* slabo *em* kratko. (Политика); Bаз, међутим, поручује да би тако нешто [...] било *em* „beskorisno”, *em* „korak unazad” i да се треба посветити osvajanju „Crvene planete”

(Политика); Poštujem Žileta – on mi je *em* aktuelni, *em* najomiljeniji paša od sve petorice [...] (Политика); Svenacionalna politička elita nastupila je *em* složno, *em* diplomatski. (НИН).

У примјерима (2в) позиција везника *em* којим се наглашава напоредност садржаја у предикативу условљена је, с једне стране, правилима о распореду енкликата у српском језику, а с друге – комуникативним разлозима, јер се овим везником не само повезују него и наглашавају информативно релевантни координирани садржаји. Управо овај други аспект, који се тиче актуалне реченичне перспективе и потребе да се истакне напоредност садржаја у рематском дијелу исказа, доприноси томе да се редуцирано *em* употребљава и у реченицама са елидираним глаголском компонентом у склопу именског предиката (2г) или чак у исказима са елидираним предикатом (2д):

(2г) [...] (skraćenica znači povezanost gejeva, lezbijki, biseksualnih i transrodnih osoba). *Em* jednaki, *em* sada dobiše i tri hiljade evra. (Политика); Mislili smo da su Rusi, svi plavi . . . A ovi . . . *em* crni, *em* tamnopusi. (Политика); I šta je bilo, ti zaljubljena budala, a ona *em* iz fine kuće, *em* „principijelna”, čista teorijska ljubav za koju padaju i ljudske žrtve [...] (Ђурђевић, Убиство у Академији наука); Vida Petrović-Škero je specifična: *em* žena, *em* na čelu suda i to Vrhovnog suda Srbije. (Политика); pa pomenuo kako je paprika u formi ajvara salata od koje nema baš mnogo koristi (*em* pečena, ljuštena, *em* ponovo pržena) [...] (Политика);

(2д) Arhimandrit je to i želeo. Nudio je Đuru, a i sam ga služio . . . *Em* batine, *em* globa! (Политика).

2.1.2. Напоредне клаузе повезане и наглашене редуцираним везником *em* могу имати и различите

субјекте, али у контексту или, још чешће, у структури саме реченице постоје елементи који указују на повезаност њихових садржаја:

(3а) Но, bogati, što je to napast biti odlikaš! *Em* si ocu uzdanica, *em* ti direktor jednako u oči gleda. (Секулић, Кроника); Molim te, da se razumemo: *em* si i sama htela za kadiju, *em* je pravi kolenović i sojević! (Симовић, Хасанагиница); *Em* je pesma ispala dugačka, *em* se svetlost apsolutnoga nije prosula po njoj. (Секулић, Један од песника понора); [...] izudarana paprika pritom beleži dvostruki trijumf nad velikom, lepom, glatkom i sjajnom rođakom: *em* joj trgovci ističu osetno višu cenu, *em* je mušterije radije kupuju (Политика); [...] potencijalna ciljna grupa za takvo štivo *em* vidi dupla slova, *em* joj igraju pred očima. (Политика);

(3б) „Od ovoga jedino vi novinari profitirate – *em* imate temu za pisanje, *em* svi kupuju novine da prekrate vreme dok čekaju” (Политика); No, *em* nisam serijski ubica, *em* proces tek treba da uznapreduje do toga da skrivene kamere budu postavljene (Политикини културни додаци); Supruga insistira da sednem dok jedem, ali ne! *Em* traje pesma, *em* je sada kum natočio da „ukrstimo” (Политика).

У примјерима (3а) структурна веза је остварена ендофорички, тј. употребом деиктичких ријечи: *Em* је песма испала дугачка, *em* се светлост апсолутнога није излила по њој. Примјери (3б) показују да се паралелизам садржаја базира и на ситуацији (контексту) у којој се реченичне предикације одвијају.

2.1.3. Контекстуална повезаност садржаја отвара могућност употребе редуплицираног *em* испред структурно различитих клауза, од којих је једна двочлана, а друга једночлана (безлична):

(Зв) Такође bespotrebna radnja kao i krećenje, ako mene питаš, *em* je bilo čisto, *em* ja ne bih ni isprljao [...] (Ђурђевић, Убиство у Академији наука); Protiv Monsa je zaista имао само lakši trening: *em* mu belgijska ekipa nije bila dostojni rival (96 : 69), *em* se igralo pred praznim gledalištem (Политика); [...] čak šezdeset tri odsto ispitanih мушкарaca највише voli da ljubi nenamazana usta. *Em* je prirodnije, *em* ne ostaju dokazi. (Политика); Pa šta ako пешаћи? *Em* zdravo je, *em* превоз ne плаћа. (Политика); *Em* je врућина, *em* plate kasne. (Политика).

Знатно су рјеђи примјери у којима редулицирано *em* повезује двије безличне конструкције:

(Зг) – *Em* човека opljačkaju, *em* ga optuže i затворе! (ЕК: Андрић, Проклета авлија); Svakodnevnom tabananju od kioska do kioska kao da nema kraja. *Em* je vrelo, *em* nigde nema karata (Политика).

2.1.4. Сви до сада наведени примјери показују да употреба везника *em* није условљена нити структурним моделом реченице нити односом моносубјекатска : дво-субјекатска реченица. Такође, ни потврдност, односно одричност предиката не ограничава употребу везника *em*, који се, како грађа показује, употребљава уз предикате истоврсне у погледу истинитосне вриједности, али и уз садржаје од којих један може бити одричан, а други потврдан. Таквих примјера има и међу већ навођенима, којима придружујемо и сљедеће:

(4а) – Pa dobro, deco, зашто ste toliko nevasпитани? *Em* ne učite, *em* ste bezobrazni. . . (Свет); Ta dva kluba se kostantno tako понашају. *Em* ne плаћају kiriju *em* prave штету. (Политика); *Em* je ostala bez posla i jedinog izvora prihoda kada je забранјена skela, *em* nema право na penziju. (Политика); Тако је Vasinаs доживео novu veliku neprijatnost: *em* je затресао властиту mrežu, *em* sada nije iskoristio penal (Политика).

Обје клаузе повезане везником *em* могу имати и одричне предикате, али су такви примјери ријетки у корпусу:

(46) Družimo se sa dve porodice. *Em* nemaš vremena *em* ne možeš da se uklopiš. (Политика); *Em* nisu strpljivi, *em* ne ulažu. (Политика); [...] kako u tom pravcu mogu da se tumače apeli za mir koji su bili upućeni Genšeru ili Klintonu. *Em* ti ljudi nisu pastva naše pravoslavne crkve, *em* u ratu direktno u to vreme nisu ni učestvovali. (Пешчаник ФМ – транскрипт емисије).

2.1.5. Везник *em* може стајати и испред зависног везника, када служи као показатељ напоредног односа међу клаузама или садржајима који су подређени истој управној предикацији.²⁰² Корпус показује ипак да је таква употреба везника *em* ријетка и ограничена на два значењска типа зависних клауза:

(5a) U jednom trenutku smo pomislile: zašto se ne bismo družile češće, *em* da se lepo provedemo, *em* da ne smetamo deci kod kuće (Политика); Unija je još 2001. ukinula carinu za naše proizvode i nije loše da uzvratno to uradimo i mi, *em* zbog konkurentosti naših proizvoda, *em* da bi građani Srbije imali pravo i mogućnost da koriste proizvode i usluge iz Evropske Unije [...] (РТС);

202 Забиљежени су и примјери у којима се *em* налази испред везника *што*: Mi zapravo radimo posao koji nije naš. *Em* što smo opterećeni papirologijom, *em* što moramo da vodimo računa o tome koliko smo receptata propisali [...] (Политика); Dan zaljubljenih mi je uvek kada se zaljubim. *Em* što imamo Svetog Trifuna, *em* što za Dan zaljubljenih možemo proglasiti bilo koji dan. (Свет). Међутим, овдје клаузе повезане везником *em*, без обзира на употребу везника *што*, творе самостално комуникативну реченицу у којој нема надређене предикације, а везничка комбинација *em што* функционише првенствено као текстуални конектор који указује на узрочно-последичну повезаност напоредних садржаја са реченицом која им претходи.

(56) Jer niko ne voli kaznene poene za prolazak kroz crveno!
I kako da, *em* da ne puše, *em* da ne telefoniraju dok voze . . .
to ne ide. (Политика).

У примјерима (5а) везник *em* стоји испред намјерног везника *ga*, с тим што у другом од наведених примјера редуплицирано *em* показује напоредни однос адвербијала циља (предлог *zdoī* је употријебљен са циљним значењем) и зависне намјерне клаузе. Примјер наведен под (56) показује да се *em* може употријебити и испред изричног везника, када се истиче напоредност допунских садржаја субординираних главној предикацији.²⁰³

2.1.6. Све до сада речено показује да је редуплицирано *em* превасходно везник двију напоредних предикација у склопу независноскожене реченице. Стога и не чуди миноран број примјера гдје се *em* јавља као синтагматски везник и повезује (а уједно и наглашава) реченичне чланове изван предиката.

Само је у једном примјеру евидентирано редуплицирано *em* као везник реченичних конституената, и то двају атрибута:

(6а) Da su državni službenici godinama plaćali ceh lošeg zdravlja javnih finansija, primajući *em* male, *em* neredovne plate [...] (Политика).

Осим овог изолованог примјера, *em* се појављује као везник дијелова исказа са елидираним предикатом:

(66) „Ovom informacijom završavamo pregled Danasa za ovo jutro” (dakle: **em** *Danasa*, **em** *za ovo jutro*, iako novine nikako nisu „za jutro”, kao što nisu ni „za večē”) (Политикин културни додатак).

203 У примјеру (56) садржај главне предикације је елидиран: И како да [издрже], *em* да не пуше, *em* да не телефонирају док возе.

У примјеру (6б) *ем* је употријебљено прије као интензификаторска партикула него као везник, јер се њиме на комуникативном плану истичу елементи *Данаса* и *за ово јуџиро*, али и комуникаторов став према валидности конструкције „преглед *Данаса* за *ово јуџиро*”.

2.1.7. Интензификаторска и стилско-експресивна вриједност редуплицираног *ем*, као и помињана склоност наглашавања напоредних садржаја у рематском дијелу реченице (в. пр. 2г и 2д) омогућиле су употребу овог везника у насловима и поднасловима новинских текстова, који су обиљежени и елипсом:

(7) Počeli pregovori o privatizaciji „Prvog maja” iz Pirota
Em jedini, *em* ispunjavaju uslove (Политика); *Em* petak,
em trinaesti Amerikanci uvrstili strah od petka trinaestog
u katalog psihičkih problema. (Политика); Mostovi i izbori
Živo, živo, živo! *Em*, graditeljski – *em*, patriotski (Политика).

Посебно је интересантна интерпункција у посљедњем примјеру, у коме је везник одвојен запетом од елемента испред кога стоји, што би требало да буде сигнал интонативно-експресивног наглашавања прилога, док су елементи који стоје у напоредном односу, за разлику од свих до сада навођених примјера, раздвојени повлаком. Одвајање везника *ем* запетом забиљежено је још у двама примјерима, при чему је у првом примјеру, употреба енклитичког облика након запете ненормативна:

(7а) *Em*, nam naprave krkljanac, *em*, nas uzimaju na zub – komentarisali su takvi oštre reči (Политика); *Em*, prelaze ulicu na crveno, ne hajući za semafore (kazne postoje, izgleda, samo za vozače), *em*, izleću na pešački prelaz (čije linije se katkad jedva primećuju) kad im se prohte [...] (Политика).

Иако ријетки, примјери ове врсте показују да везник *em* има специфичан статус, врло близак ријечцама, тј. модалним ријечима које се од остатка реченице одвајају запетом.

2.2. Иако се најчешће употребљава двоструко *em*, постоје и случајеви мултиплицираног *em* којим се наглашавају и повезују најчешће три напоредна садржаја. У Електронском корпусу евидентирано је десет примјера у којима *em* повезује трочлане низове (8a–в), а само један примјер (9) у коме *em* повезује и појачава елементе четворочланог низа.

(8a) Sa Đelićem je stvar još specifičnija: *em* u sebi ima piroćanske krvi, *em* mu je žena Francuskinja koja živi u Francuskoj za mnogo višu platu od slavloljubivog joj muža, *em* je tek od pre koju nedelju postao državni podstanar. (НИН); Učestvovao sam u tok-šou kod Mirjane Bobić-Mojšilović. *Em* sam bio sa takvom ženom, *em* mi je kuvala večeru, *em* Snežana nije bila ljubomorna. (Политика); Jer kad to izgovorite javno, *em* oni koji čuju ne znaju vaše stavove, *em* podržavate stereotype, *em* održavate tu reč i njenu simboliku. (Политика) Pa šta sad opet kukaš . . . *em* smo u inostranstvu, *em* smo u velegradu . . . *em* ne možeš biti bukvalnije na moru nego što smo sada . . . (Политика); *Em* postoji žrtva, *em* se ne zna od čega je umrla, *em* ne postoji krivac niti će biti priveden pravdi (Политика); Zapravo, oduvek sam zavideo izvršnim direktorima raznih NVO. *Em* zvučna titula, *em* ne morate da imate previše škole, *em* ne strahujete za platu koju lepo i redovno zarađujete na zadate teme [...] (Политика).

(86) [...] čiji su se kanali godinama nesmetano širili i po prostoru koji je „*em* Balkan, *em* pod sankcijama, *em* u tranziciji” (Политика); [...] uzvratio je Milošević, čovek za koga su onoliki Srbi tvrdili da je *em* pametniji, *em* značajniji, *em* veći Srbin od Svetog Save, Karađorđa, kneza Miloša

Obrenovića [...] (НИН); [...] на земљи нам нема равна; разне врсте постоје, али ми што смо...: *em* posebni, *em* carevi, *em* vrhunac, *zamalo* ne rekosmo *evolucije*... (Политика);

(8в) Нешто слично се може констатовати и за Iran или Saudijsku Arabiju: *em* obilje ljudi, *em* obilje nafte, *em* obilje opijuma... (НИН);

(9) У економији нам некако не иде од руке. *Em* svetska ekonomska kriza, *em* nam budžet premali, *em* nam inflacija povioka, *em* nam stranci stalno prave probleme sa velikim razvojnim projektima (Политика).

Примјери показују да се мултиплицирано *em* понаша као и двоструко *em*, тј. најчешће повезује клаузе (8а, 9), односно исказе са еледираном глаголском компонентом (8в), или пак предикативе у склопу именског предиката (8б).

Чињеница да *em* може повезивати не само двочлане него и отворене низове, чини овај везник сличним са везницима (*n*)и, *нији*, или и *било* (*ga*), који такође имају способност редуплицирања, а М. Ковачевић (1998: 261) истиче да ови потоњи везници, када су употријебљени испред сваке од јединица у низу, поред улоге координираног везника имају и прагматичко-стилистичку функцију наглашавања. Осим тога, испред првог елемента у низу овакве јединице и нису везници, већ функционишу као ријечце за појачавање, док се у међуклаузалној или међуконституентској позицији у њима укрштају конјункторска и интензификаторска функција (Ковачевић 1997: 17–18). За разлику од (*n*)и, *нији* и или, који могу, али и не морају бити употријебљени и испред првог елемента у низу,²⁰⁴ партикула *em* је у тој позицији обавезна, и управо она најављује низање међусобно повезаних садржаја.

204 За разлику од њих, *било* (*ga*) увијек захтијева „двоструку употребу” – в. Ковачевић 2006: 232–260.

2.3. Да *em* испред прве од јединица у низу није везник, већ интензификаторска партикула којом се комуникативно и стилски истиче дати елеменат и уједно најављује низање одређених ситуација, најбоље потврђују примјери у којима је *em* употријебљено само испред првог од координираних садржаја, док се испред осталих налазе пресупозицијско-квантификативне партикуле *joш* и *и/ни*:

(10) [...] od kako je sveta i veka, za takvog bezobraznog vojnika kao što je ova uštva ovde? *Em* mi poždrao ručak, *još* ište da mu se dozvoli dupla porcija! (ЕК: Хашек, Доживљаји добровољног војника); Taj drugi, med i mleko, obeća mu socijalno osiguranje, ali ga ne prijavi ni za mesec dana, ni za dva meseca, ni za pola godine. Kadgod „sluga” pita, jer se boji da se ne razboli, onaj ga zavarava. Te nije stigao, te zauzet je, te teška su vremena. *Em* nije prijavljen gde treba, momak je *još* morao da sažaljeva gazdu. (Политика); Al’ stiskanje tako / *Em* je nezgodno nije *ni* lako, / I da izdrži ne može svako. (Милн, Кућа на Пуовом углу);

(10a) Umesto o manama Karle del Ponte, srpski muškarci bi mogli više da razmišljaju o vrlinama Pamele Anderson. *Em* je lepša, *a* možda je *i* pametnija. (Политика); Setih se tu rođake koja je ponela jednu oveću kofu kajmaka po povratku sa godišnjeg odmora iz Srbije [...] i kad su je zaustavili u tranzitu, na aerodromu u zemlji gde se ne sme unositi hrana iz drugih zemalja, pogotovu ne iz Srbije, ona se dosetila da kaže da je to specijalni krem za kožu [...] inače bi joj *em* oduzeli kofu [...], *a* mogli su joj *još* *pride* i lupiti onako krvnički i kaznu od par hiljada zelembaća... (Политика).

Како показују наведени примјери, елементи могу бити у асиндетском (10) и синдетском (10a) низу, при чему су у овом другом случају повезани везником *a*, док партикуле *и* и *joш* служе као конкретизатори адитивног

односа.²⁰⁵ Посебно је у том погледу илустративан посљедњи примјер под (10а), у коме се адитивно значење конкретизује трима блискозначним партикулама – *још њриде и*.

Напоредни садржаји формално могу бити повезани и везником *и*, као у примјеру (10б), у коме је адитивно значење подржано конкретизатором *још*:

(10б) „Kontejneri su predviđeni za nekih 300 do 500 kilograma smeća, oni napune kontejner šutom i *em* upropaste kontejner i *još* nam prave problem” (Политика).

Примјер је врло интересантан због тога што и испред *em* стоји везник *и*, којим се заправо ситуација „упропасте контејнер” као посљедица надовезује на ситуацију „они напуне контејнер шутом”, док се улога партикуле *em* своди на то да истакне посљедицу и најави навођење макар још једног повезаног садржаја. Контактна позиција везника *и* и лексеме *em* управо свједочи о томе да *em* испред првог елемента има искључиво вриједност партикуле, јер, како истиче М. Ковачевић (1998: 254–255), у српском стандардном језику никада се не употребљавају два независна везника један до другог, већ елеменат наведен иза независног везника може имати само вриједност партикуле.

3. Из до сада наведеног произлази да је и у структурном и у семантичком погледу везнику *em*, чија је употреба обавезна испред сваке од координираних јединица које повезује, (с тим што испред прве *em* има искључиво статус интензификатора, а испред свих осталих обједињује у себи конјункторску и интензификаторску функ-

205 М. Вукић (2020: 139) истиче да се у улози адитивних конкретизатора јављају партикуле *и*, *шијавише*, *још*, као и предлошко-падежне конструкције *њоред њоја*, *осим њоја*, *уз њо*, *њоврх њоја*, *уза све њо*.

цију) – најсличнији редуплицирани саставни везник *и*. И редуплицирано *и* такође у себи обједињује ове двије функције, а као и *ем* – може повезивати не само двочлане него и вишечлане, дакле, отворене низове. Међутим, конструкције *ем... ем* и *и... и*, иако повезују истосмјерне садржаје, семантички се разликују, јер „конструкција (*и*) и *X* (*и*) и *У* почива на координацији подједнако значајних елемената садржаја” (Ковачевић 1998: 54), који се истовремено везују за одређену ситуацију (обично их повезује иста радња или пак исти агенс), док *ем X ем У* упућује на то да је други елемент придодат, а самим тим и маркиран неочекиваношћу. Да је за везник *ем* кључно значење додавања уз пратеће обиљежје неочекиваности додатог садржаја потврђују и на почетку рада наведени лексикографски описи, гдје се *ем... ем* семантизује као *и... и уз њо још* (РСЈ), односно *и... и ојей* (РМС).²⁰⁶ Дакле, конструкција *ем... ем* подразумијева координацију *и X* и *уз њо још У*. Осим тога, постоји и разлика када је у питању дистрибуција ових везника. Наиме, редуплицирано *и* врло се ријетко јавља као везник независносложених реченица, већ се користи или као синтагматски везник или пак као везник двију или више координираних клауза подређених истој управној предикацији (Јањушевић Оливери 2018: 78–84), док је са редуплицираним *ем* ситуација обрнута: њиме се првенствено повезују клаузе у склопу независносложене реченице, а тек спорадично реченични чланови и напоредне клаузе у саставу вишеструкосложене реченице.

3.1. Везник *ем* конструкцији задаје низање предикација, а низање, односно нагомилавање предикација, чак

206 И квантификативно-пресупозицијска партикула *још* и адверзативно-концесивна партикула *ојей* посједују прагматско значење неочекиваности – в. Јањушевић Оливери 2018: 97–107. и 162–165.

и када су оне повезане везником *и*, представља један вид степеновања, јер „друга предикација се наставља на прву, с тим да је предикација друге реченице на вишој тачки у односу на ону у првој реченици, односно да је она за степен виша него прва” (Николић 2014: 228). И у конструкцијама са везником *ем*, чији је други, придодати елемент, по правилу, обиљежен неочекиваношћу, такође је присутна нијанса градационог значења, због чега се у појединим рјечничким описима *ем... ем* објашњава помоћу корелационог градационог везника *не само...нећо и*. Међутим, градација представља низање које почива на њиховом различитом комуникативном значају језичких елемената, односно различитом интензитету, чиме се успоставља доминација једног елемента над другим (Ковачевић 1998: 48–49, Катнић-Бакаршић: 155). С друге стране, допунска нијанса градационог значења у конструкцијама *ем...ем* произлази искључиво из чињенице да је други члан, односно сваки наредни члан придодат, и како такав мање очекиван. А основна разлика између градационих реченица и конструкција са везником *ем* структурне је природе: градационе реченице су обавезно двочлане и затворене (Ковачевић 1998: 74, Катнић Бакаршић: 19), док редуплицирано *ем* може повезивати и отворене низове.

3.2. Прагматичка компонента неочекиваности омогућава и концесивну интерпретацију конструкција са везником *ем* када су садржаји повезани овим везником супротстављени, али се ипак оба реализују. То потврђују наредни примјери:

(11) KOŠTANA (počinje pesmu): Hadži Gajka, hadži Gajka
Devoјku udava . . . *Em* je dava, *Em* je ne udava . . . (ЕК:
Станковић, Коштана); Milošević je svih ovih godina
proglašavan ideološkim čudom – *em* komunista, *em*

nacionalista! (Политика); Реč је о *čudu nad čudima*. О tome да човек може *em* да поједи сопствену главу, *em* да остане жив! (Политички магазин).

Замјена за везник *em...em* не само у овим него и у осталим примјерима јесте корелациони везник *нека шио... нео (и)*,²⁰⁷ чија прва компонента, партикула *нека* има значење допуштања док други дио указује на додавање неочекиваног садржаја, нпр.: Милошевић је свих ових година проглашаван идеолошким чудом – *em* је комуниста, *em* је националиста [*нека шио је комуниста, нео је и националиста*]. Исту семантику има и архаични корелациони везник *дуг...иуг*, који се у Вуковом Рјечнику наводи као једини српски синоним везника *em*. У истом рјечнику *дуг* је објашњено преко синонима 'иако, мада' (Караџић 1818: s. v. *дуг*), док се у другим рјечницима (РМС, РСЈ), када корелира са *иуг*, одређује као средство за „истицање напоредности”. Међутим, конструкцијом са *дуг...иуг* се не истиче напоредност, већ додавање неочекиваног садржаја, а умјесто друге компоненте може бити употријебљена и партикула *још*:

(12) *Bud* moram da ga čuvam, *tud* moram i sve kamenje, što sa sobom donese, da izvlačim i sklanjam. (Станковић, Ташана); *Bud* drhtim od njenog muža, treba da drhtim još i od vojske. (Михаиловић, КЦТ).

Међутим, корелациони везници *нека шио... нео (и)* и *дуг...иуг* повезују затворене, тј. двочлане структуре, док је *em* везник којим се везују и отворени, тј. вишечлани низови. Осим тога, везник *дуг...иуг* је архаичан, а судећи по примјерима наведеним у рјечницима – и ре-

207 У Електронском корпусу евидентиран је само један примјер употребе ове конструкције: *Neka što me voda k'o tele, nego što me sramoti*. Роčели су веч да се *sprdaју* са *mnom* (Политика), која би се могла замијенити конструкцијом са редуплицираним *em*: *Em me voda kao tele, em me sramoti*.

гионалан.²⁰⁸ За успостављање саставно-адитивног односа обиљеженог прагматичким значењем неочекиваности у савременом српском језику, и то нарочито у његовом разговорном стилу, користи се редуплицирани везник *ем*.

3.3. Адитивни односи²⁰⁹ подврста су саставних односа, а заснивају се на формирању низа придодавањем другог члана (РГ II: 172). Адитивност се, према ријечима М. Вукић (2020: 139), остварује на реченичном, али и на текстуалном нивоу, а као конкретизатори адитивног значења у српском језику који на реченичном нивоу прате независне везнике,²¹⁰ наводе се партикуле *и*, *ишшавише*, *још*, као и предлошко-падежне везе са замјеницом *џо*: *џоред џоџа*, *осим џоџа*, *уз џо*, *џоврх џоџа*. С обзиром на то да су конкуренти међуклаузалног *ем* управо конкретизатори адитивног значења уз које може (али не мора) стајати и независни везник (в. примјере 10, 10 а и 10 б), намеће се логичан закључак да је *ем* саставно-адитивни везник. Ову тезу подржавају и лексикографски описи, али и етимологија турског *het*, која, како смо истакли на почетку рада, указују на семантику додавања. Специфичност конструкција са редуплицираним *ем* у односу на конкурентна средства – конкретизаторе адитивног значења у синдетским и асиндетским реченицама – огледа се у сљедећем: а) *ем* мора бити употријебљено испред сваке од јединица у низу; б) такво *ем* истовремено повезује, али и комуникативно наглашава елементе уз које

208 П. Скок наводи да се *џуг* у корелацији са *џуг* јавља на Космету, а има значење везника *џремга* (Скок s. v. *диџи*).

209 У руској литератури: присоединительные отношения.

210 Адитивност се, међутим, може реализовати и у асиндетским конструкцијама, а њен показатељ је у том случају искључиво адитивни конкретизатор. Исп. примјере (10) у којима је једноструко *ем* употријебљено као партикула, а придодавање друге ситуације је остварено партикулама *и/ни*, *још* и *џриде*.

стоји и в) редуплицирано *ем* је и прагматички маркирано, јер носи додатну информацију о неочекиваности придодатог садржаја.

4. Да резимирамо. У рјечницима описани, а у грама-тикама неевидентирани везник *ем* припада систему независних везника. Облигаторна редупликација, као његова структурна специфичност, утицала је на то да *ем* служи истовремено као конјунктор и као интензификатор, тј. да има статус интензификаторског везника којим се не само повезују него и наглашавају информативно релевантни напоредни садржаји. Првонаведено *ем* има искључиво вриједност интензификаторске партикуле којом се појачава елеменат уз који стоји, али се и најављује низање међусобно повезаних садржаја. Међуклаузално, односно међуконституентско *ем* функционише као везник којим је придодата функција појачавања.

Везником *ем* повезују се истосмјерни садржаји у низу, при чему другонаведени садржај има статус придодатог, придруженог елемента, који је, самим тим, обиљежен и неочекиваношћу. То значи да је везник *ем* саставни везник којим се обиљежавају специфични саставно-адитивни односи. Ово се значење може изразити и конкретизаторима адитивности, употријебљеним у синдетским или асиндетским структурама, архаичним корелационим везником *буд... ијуд*, као и колоквијалним везником *нека шћо... нејо (и)*. У односу на конкурентна средства, редуплицирано *ем... ем* издваја се као специјализовано синтаксичко средство за изражавање саставно-адитивног односа, које притом уједно интензификује и повезује елементе не само двочланог него и вишечланог низа, уносећи у исказ додатну прагматичку информацију да је (сваки) новопридодати елеменат маркиран неочекиваношћу.

Ове семантичко-прагматичке карактеристике, без обзира на ограниченост конструкција са редуплицира-

ним ем на разговорни функционални стил (односно на преношење туђих ријечи у књижевноумјетничким и новинским текстовима), обезбјеђују стабилно мјесто везнику ем у систему независних саставних везника у савременом српском језику.

ИЗБОР

<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>

ЛИТЕРАТУРА

- Брадшевић 2013:** S. Bradašević, *Sintaksa i semantika veznika u savremenom srpskom jeziku (doktorska disertacija)*. Beograd: Filološki fakultet.
- Булић 2018:** H. Bulić, *Odnos veznika i riječca u savremenom bosanskom jeziku*, *Pismo*, 16, 31–58.
- Булић 2021:** H. Bulić, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Вукић 2020:** М. Вукић, *Комбиновање везника и невезничких речи у савременом српском језику*, Ниш: Филозофски факултет.
- Јањушевић Оливери 2018:** А. Јањушевић Оливери, *Инџензификаџорске џарџикуле у савременом српском језику*, Кововска Митровица: Филозофски факултет – Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Караџић 1818:** В. Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Беч (Wien, Vienna): Gedruckt bei den P. P. Armeniern.
- Катнић-Бакаршић:** М. Katnić Bakaršić, *Gradacija: Od figure do jezičke kategorije*, <https://stilistika.org/marina-katnic-bakarsic-gradacija> (8. VII 2022).
- Ковачевић 1997:** М. Ковачевић, *Дистрибуција и правила употребе партикула „и” и „ни”*, *Наш језик*, XXXII, 7–25.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Синџакса сложене реченице*,

- Београд: Рашка школа – Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.
- Ковачевић 2006:** М. Ковачевић, Отворена питања конструкција с везником *дило*, у: М. Ковачевић, *Сјисци о сјишу и језику*, Бања Лука: ЈУКЗ, 232–260.
- Николић 2014:** М. Николић, *Катјегорија сјейена у српском језику: сложена реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РГ II 1980:** *Русская грамматика. Том II. Синтаксис*. Москва: Академија наук СССР, Институт русскога језика.
- РЈАЗУ:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio 1–23, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1881–1976.
- РМС:** *Речник српскохрватској књижевној језика*, књ. 1–6, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. 1-. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959-.
- РСЈ:** *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, ²2011.
- Скок:** Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1973.
- Шкаљић 1966:** А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: „Svjetlost”.

СТАТУС ЛЕКСЕМЕ САМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Лексема *сам* се у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РМС) одређује прво као замјеница, а потом и као придјев, и то у склопу исте лексикографске одреднице. Да је ријеч о специфичној језичкој јединици, свједочи и напомена у *Српској граматици* 1, у којој се каже да је *сам* једна од оних ријечи које се налазе на прелазу између замјеница и придјева (Симић 2002: 159).

2. Вриједност замјенице „за свако лице”, према лексикографском опису (РМС s. v. *сам*), лексема *сам* има када се нађе уз именице или личне замјенице, при чему „служи за истицање” и означава: лице које самостално врши радњу, које је извор или носилац радње или пак истиче важност, односно углед неког лица, при чему су њени синоними *лично* и *љавом*, односно *чак и* и *дајаче*. Рјечнички опис пружа информације да се овом лексемом могу истицати и механички изведене радње, као и просторне и временске околности вршења радње, а као синоними се притом наводе *баш* и *ујраво*. *Сам* се у истој одредници идентификује и као придјев, када има значење: одвојен од других, без иког другог (*усамљен*); који је без породице; који је без примјесе (*чист*, *јрави*, *несумњив*).

Лексикографски опис према коме замјеница *сам* „служи за истицање”, уз навођење синонима – *лично*, *љавом*, *чак и*, *дајаче*, *баш*, *ујраво* – указује на то да се

ова лексема у савременом српском језику не понаша као типична замјеница. Ни егзепликација дата у лексикографској одредници не приказује лексему *сам* као замјеницу. Једино у примјеру: *Јави цијели дојаћај везиру... молећи ја да шћо љрије сам љавом сћиине на Орлово љоље* – *сам* анафорски упућује на претходно именовано лице. У свим осталим примјерима²¹¹ лексема *сам* не упућује на лица нити на појаве, већ стоји уз супстантивне ријечи, са којима се слаже у роду, броју и падежу.

Овдје ваља напоменути да је спорно и замјеничко значење приказано под 1.в. – механички, несвјесно изведене радњи, без ичије помоћи, које је илустровано примјерима: *То неће никнути само од седе; Увијек се мора љежити за љодједом... а не чекаји да она... сама љадне* (РМС s. v. *сам*). Наиме, ни овдје ријечи *само*, одн. *сама* не упућују на лица или предмете (они су означени показном замјеницом *шћо*, односно личном замјеницом *она*), већ се налазе у предикатском дијелу реченице у својству предикатског апозитива. Чињеница да лексема *сам* у оваквим случајевима *квалификује* вршиоца радње у вријеме вршења радње, указује на то да ово значење и није замјеничко, него придјевско.

3. Ни граматичка литература не пружа поуздане податке о лексеми *сам*. Тако се ова ријеч у *Грамајици српској језика за сћранце* идентификује двојачко – као детерминатор, тј. као упућивачка ријеч подређена именици са којом се слаже у роду, броју и падежу²¹² и као замјеница, при чему се истиче да се у овој другој служби среће само у номинативу, и то у функцији субјекта и 'предикативне допуне'. Међутим, примјери који илуструју упо-

211 Исп. нпр. *Шћа би рекли моји, шћа љријајшељи, шћа на љосљејку и љојлавијо шћи сам* и друге примјере у РМС, s. v. *сам*.

212 О схватању детерминатора у овој граматици в. Мразовић 2009: 286.

требу 'замјенице' *сам* у својству предикатива – Ја сам често *сâма* (код куће); Данас сам *сâм* (дођи да поразговарамо) (Мразовић 2009: 370–371) – откривају заправо придјевско значење 'одвојен од других, усамљен'.

И у *Нормативној граматици српског језика* истиче се да замјеница *сам* „упућује на субјекат реченице у којој је употребљена уз податак да он врши радњу без помоћи других лица”, због чега аутори ријеч *сам* одређују као социјативно-повратну замјеницу (Пипер, Клајн 2003: 99). Међутим, примјер који илуструје употребу замјенице *сам* у овој граматици – *Ана је решила задатак сама* – показује да ова ријеч не упућује на субјекат (он је већ именован властитом именицом), него представља предикатски апозитив. Ријеч *сам* у наведеном примјеру нема упућивачку вриједност, већ се њоме износи квалификација претходно именованог агенса, која је притом у вези са реченичном предикацијом. То значи да се и овом слушају *сам* понаша као придјев.

4. Из свега до сада наведеног произлази да постоји више отворених проблема у вези са лексемом *сам*. Као прво, егземплификација и у рјечнику и у наведеним граматицама показује да долази до мијешања придјевске и замјеничке вриједности лексеме *сам*. Као друго, остаје и даље нејасан статус ове лексеме у реченицама у којима *сам* стоји уз супстантив и „служи за истицање”. И као треће, поставља се питање којој врсти ријечи заправо припада лексема *сам*. У наставку рада, ослањајући се на примјере из корпуса, покушаћемо да одговоримо на ова питања.

4.1. Из цитираних двију граматика, када се одбаци спорни примјери, може се извести закључак да *замјеничка вриједност* ријеч *сам* има само када се њоме упућује на вршиоца радње, тј. када самостално врши функцију субјекта. Такву употребу илуструју примјери:

(1) Drugo, ako ne znaš da izračunaš ni svoju korist ni svoju štetu, nije čudo što si neprilagođen. *Sam* si za to kriv... (EK); Jesi li se predao? *Sam* si rekao da se i onaj koji se bori mora predati jednom. (EK); Stavio mu je na raspolaganje svoju kancelariju, a *sam* je privremeno uzeo pomoćnikovu. (EK); [...] a jeftinija im je i većina proizvoda „kućne hemije” - referiše za naš list ova Lozničanka. I *sami* smo se uverili u razlike u cenama [...] (EK).

Замјеничко *сам* супституентно је личном замјеницом (исп. *Сам/Ти* си за то крив; Ставио ми је на располагање своју канцеларију, а *сам/он* је привремено узео помоћникову), с тим што *сам* носи додатну прагматичку информацију која вршиоца радње супротставља другим могућим агенсима (*Сам* си за то крив = *Ти* си за то крив, а не неко други).

4.2. С друге стране, *сам* се понаша као придјев када означава квалификацију супстантива, било да се том квалификацијом саопштава да је агенс *самостјалан* у вршењу радње (2а), било да је *усамљен* (2б) или се пак казује да одређени предмет/појава има одлике типичне за дату класу, те такво *сам* стоји у синонимском односу са придјевима *јрави*, *чисти* (2в). Придјевско *сам* најчешће се налази у предикатском дијелу реченице, и то у својству предикатског апозитива (2а), или пак у склопу именског предиката (2б). Осим ове функције, придјев *сам* јавља се и уз именице у својству њиховог атрибута (2в), и то обично у конструкцијама са градуативном партикулом *све*:

(2а) [...] Kada je sišla u svoj dom, Ona ga je *sama* vodila [...] (EK); Već šestogodišnja deca, kad ogladne, traže *sama* šta će pojesti [...] (EK);

(2б) Opet je *sam*, ali svestan da drukčije i ne može biti (EK), Ona se osjećaše *sama*, sasvim *sama*, uz neuračunljivog oca,

bez majke koja se negdje izgubila u svijetu i o kojoj nije ništa čula. (ЕК);

(2в) Pa na tom tatinom brodu mornari su sve *sami* mudri mudraci. (ЕК: А. Поповић); U međuvremenu je dobio poruku da ih, baš zato što su sve *sami* uglednici, treba na prevaru vezati i predati Turcima [...] (ЕК).

4.3. Примјерима (2в) слични су они у којима *сам* стоји не само уз именице него и уз личне замјенице, и како наводи П. Мразовић (2009: 290) „служи за њихово истицање са значењем 'лично'”. Корпус прикупљен за ово истраживање показује да лексема *сам* у тој функцији прати именице, замјенице, али и именичке синтагме у свим реченичним позицијама – субјекатској (3а), објекатској (3б), адвербијалној – (3в), атрибутској (3г) и предикатској (3д):

(3а) Ne smije da otvori oči, boji se da će ga *sam* pogled, izdati (Лалић: 60);²¹³ I *sami zidovi*, prozori i vrata, pomnjivo čišćeni i bijeljeni, ostavljaju dojam nečег vjekovnog i starog, starog kao što je star kamen i zemlja (Андрић: 58); *Сам живот* није ништа друго него нека врста рака (Бећковић: 92); Што не макну некуд ову бакицу, лед је убио, јер ћу се и ја *сам* расплакати (Ђопић: 196);

(3б) Основна начела те теорије дао је педесетих година 19. вијека Богослав Шулек, док је *саму теорију* научно осмислио [...] „патријарх славистике” [...] (Ковачевић: 51);

(3в) Pred *sam* *suton* je prestaо snijeg (Андрић: 18); Врата широм отворена; на *самом прагу* стоји дубоки мирис жеженог воска [...] (Секулић: 34); Zbog *samog nadimka* четници га nijesu mogli осудити на смрт [...] (Лалић: 67);

213 Подвлачењем обиљежавамо наглашени супстантив.

(3г) Сам тај критеријум на неки начин доводи у питање и „научност” саме социолингвистике [...] (Ковачевић: 25);

(3д) На изглед мирују ствари, али је у *самим њима* неко бивање, везало се за њих да траје докле и оне (Настасијевић: 115).

У свим наведеним примјерима лексема *сам* наглашава да је управо појам означен именицом или замјеницом (а не неки други од потенцијално способних) у вези са радњом исказаном глаголом у предикату, а умјесто *сам* би, без битнијег утицаја на значење исказа, могле бити употријебљене асеверативне партикуле *баиш* и *ујраво*, односно партикуле *лично* и *илавом*, ако се комуникативно истиче именица која означава лице или пак лична замјеница.²¹⁴ То све значи да се лексема *сам*, када је употријебљена уз именице и именичке замјенице, понаша као права партикула, с тим што задржава обиљежја рода, броја и падежа, која су карактеристичне за именске ријечи.

4.4. Грађа наведена у овом раду показује да лексема *сам*, поред трију поменутих категорија посједује и категорију придјевског вида. Тако се ова лексема употребљава искључиво у неодређеном придјевском виду у склопу предикатива или када има функцију предикатског апозитива. Истог је вида и замјеничко *сам*. С друге стране, интензификаторско *сам*, осим примјера употребе у номинативу једине мушког рода²¹⁵ и уз личне замјенице, има одређени придјевски вид (исп. примјере који не

214 О асеверативним партикулама в. Јањушевић Оливери 2014.

215 У грађи је евидентиран само један примјер са обликом *сами* у номинативу једине мушког рода: *Nemaš sreće za udaju, i ostavi se udaje, pa da te sami beli golub zaprosi* (ЕК).

само својим акцентом него и наставком недвосмислено указују на то: на *самом* прагу стоји дубоки мирис жеженог воска; Због *самог* надимка четници га нијесу могли осудити на смрт). Све ово упућује на закључак да је лексема *сам* примарно придјев, који, услед губљења једних а јачања других компоненти из свог семантичког опсега, и то у одређеним синтаксичким условима, секундарно остварује улоге типичне за личне замјенице или пак за асеверативне партикуле.

5. Из свега до сада изложеног изводимо сљедеће закључке. Лексема *сам* по својим морфолошким карактеристикама припада класи придјева. Придјев *сам* има квалификативно значење, реализовано као 1) *самостјалносћ* у вршењу радње, односно социјална издвојеност (*усамљеносћ*) и 2) *самосвојносћ* (синоними: *чисћ*, *йрави*, *без йримјеса*). Прво значење придјев *сам* остварује када се нађе у предикатском дијелу реченице (као предикатив и предикатски апозитив), а друго када има функцију конгруентног атрибута именице, при чему је обично праћен градуативном партикулом *све*.

5.1. Када квалификативно значење самосталности у вршењу радње изблиједи, а *сам* се почне употребљавати као језичко средство којим се упућује на вршиоца радње, онда се ова лексема понаша као замјеница. Ипак, замјеничко *сам* није у потпуности еквивалентно личним замјеницама, јер чува и нијансу свог придјевског значења, при чему се активира квалификативно значење самосвојности, због чега такво *сам* носи и додатну информацију – то лице, а не неко друго.

5.2. Исто значење је активно и када лексема *сам* стоји уз именице и именичке замјенице, које притом могу имати различите функције у реченици. Тако употријебљено

сам не служи за упућивање (пошто већ стоји уз ријечи које означавају денотате из ванјезичке стварности или упућују на њих), те се своди заправо на партикулу са функцијом комуникативног наглашавања садржаја означеног именицом или личном замјеницом. За разлику од партикула, које не ступају у синтагматске односе са ријечју коју појачавају, интензификатор *сам* увијек представља зависни члан синтагме у чијем је центру именица (или лична замјеница), од које добија ознаке рода, броја и падежа.

ИЗВОРИ

- Андрић:** I. Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo, 1976.
- Бећковић:** М. Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика – Народна књига, 2006.
- ЕК:** Корпус савременог српског језика, <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>
- Ковачевић:** М. Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, СКЗ–БИГЗ, Београд, 2003.
- Лалић:** М. Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Настасијевић:** М. Настасијевић, *Песме. Пријовешке. Дrame*, Српска књижевност у сто књига, књ. 72, Нови Сад: Матица српска–Београд: СКЗ, 1958.
- Секулић:** И. Секулић, *Изравнања*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2000.
- Ђопић:** Б. Ђопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ђопића, књ. 15, Београд, 1985.

ЛИТЕРАТУРА

- Јањушевић Оливери 2014:** А. Јањушевић Оливери, Прагматичко-семантичка анализа асверативних партикула у

савременом српском језику, *Зборник радова Филозофској факултету у Приштини*, vol. 44, бр. 2, 315-333.

Мразовић 2009: Р. Mrazović [u saradnji sa Zorom Vukadinović], *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Симић 2002: Р. Симић, *Српска граматика 1*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика-Никшић: Јасен.

РМС 5: *Речник српскохрватској књижевној језика*, књ. 5, Нови Сад: Матица српска, 1973.

Пипер, Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српској језика*, Нови Сад: Матица српска.

БИБЛИОГРАФСКА ЗАБИЉЕШКА
О ПРИЛОЗИМА У КЊИЗИ

1. Семантичка категорија интензификације у савременом српском језику

Прилог представља компилацију знатно измијењених и допуњених радова:

- а) А. Јањушевић Оливери 2010: Категорија интензификације у савременом српском језику, *Луча: часопис за филозофију и теорију културе и друштва*, XXIV, 249-258. и
- б) А. Јањушевић Оливери 2013: Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофског факултета*, XLIII (2)/2013, 541-557.

2. Прилози као интензификатори у савременом српском језику

- А. Јањушевић Оливери 2015: Прилози са интензификаторском функцијом у савременом српском језику, *Српски језик – студије српске и словенске*, XX, 195-209.

3. Адјективни интензификатори у савременом српском језику

Прилог је проширена верзија рада:

- A. Јањушевић Оливери 2024: Адјективни интензификатори у савременом српском језику, *Наслеђе*, 57, (2024), 31–41.

4. Перифрастички интензификатори у савременом српском језику

- A. Јањушевић Оливери 2017: Перифрастички интензификатори у савременом српском језику, *Српски језик – студије српске и словенске*, XXII, 193–205.

5. Интензификатор *и то* у савременом српском језику

- A. Јањушевић Оливери 2018: Интензификатор *и то* у савременом српском језику, *Српски језик – студије српске и словенске*, XXIII, 255–268.

6. Понављање као начин интензификације јединица у предикату

- A. Јањушевић Оливери 2016: Понављање као начин интензификације јединица у предикату, *Научни састајанак слависти* у Вукове дане, 45/1, 445–455.

7. Интензификација синтаксичких јединица интонативним издвајањем

- A. Јањушевић Оливери 2016: Интензификација синтаксичких јединица интонативним издвајањем, у: М. Ковачевић (ур.), *Језик, књижевност, уметност* (стр. 247–254), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

8. Ријечце и њихови описи у рјечницима српског језика

А. Јањушевић Оливери 2021: Ријечце и њихови описи у рјечницима српског језика, у: С. Ристић и др. (ур.), *Лексикографија и лексикологија у свјетлу актуелних проблема* (стр. 239–252), Београд: Институт за српски језик САНУ.

9. Функционалност партикула у разговорном дискурсу

А. Јањушевић Оливери 2020: Функционалност партикула у разговорном дискурсу, *Научни састај слависта у Вукове дане*, 49/1, 85–95.

10. Теоријско-методолошки приступи ријечцама у граматицама српског/српскохрватског језика

А. Јањушевић Оливери 2021: Теоријско-методолошки приступи ријечцама у граматицама српског/српскохрватског језика, *Научни састај слависта у Вукове дане*, 50/1, 141–151.

11. А и али – између везника и интензификаторских партикула

А. Јањушевић Оливери 2019: А и али – између везника и интензификаторских партикула, у: Ј. Петковић, В. Поломац (ур.), *Српски језик: сјајус, сисџем, ујоџреба (Зборник радова у часопису проф. Милошу Ковачевићу)* (стр. 293–303), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

12. Партикуле везничког поријекла у Његошевом језику

- А. Јањушевић-Оливери 2012: Партикуле везничког поријекла у Његошевом језику, *Осми лингвистички скуп „Бошковићеви дани”* (стр. 261–281), Подгорица: ЦАНУ.

13. Везник *ем* у савременом српском језику

- А. Јањушевић Оливери 2023: Везник *ем* у савременом српском језику, *Српски језик – студије српске и словенске*, XXVIII, 81–94.

14. Статус лексеме *сам* у савременом српском језику

- А. Јањушевић Оливери, 2019: Статус лексеме *сам* у савременом српском језику, *Наш језик*, књ. 50, св. 2, 123-129.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Апресјан, 197, 206
Арутјунова, Н. А. 14, 35, 37,
38, 58
- Бадурина, Л. 163, 174, 177, 178,
185, 192
Баотић 201, 206
Барић, Е. 37, 58, 199, 201, 206
Белић, А. 19, 35, 160, 174,
194–196, 200, 201, 206, 210,
228, 241, 250
Болинцер, Д. 13, 14, 35, 37, 38, 58
Бондарко, А. 13
Брабец, И. 173–175, 195, 206
Брадашевић, С. 254, 273
Булић, Х. 255, 273
- Виноградов, В. 165, 174,
194–197, 199, 203, 206
Волф, Е. М. 14, 35, 37, 40, 58, 64,
67, 79
Вукадиновић, З. 19, 26, 36, 37,
55, 56, 59, 210, 225, 229, 237,
251
Вукић, М. 271, 273
- Гортан-Премк, Д. 37, 58, 203, 206
- Ђорђевић, Б. 141, 142, 154
- Живковић, С. 173, 174, 195
- Ивановић, Н. 164, 174
Ивић, М. 37, 171, 174
- Јањушевић Оливери, А. 19, 21,
23, 26, 35, 39, 55, 58, 61,
63, 67, 79, 80, 84, 85, 87, 88,
95, 100–102, 114, 115, 117,
120, 123–127, 139, 140, 144,
146–148, 154, 159–161, 165,
172, 175, 177–179, 185, 192,
197, 200, 203, 204, 206, 212,
213, 220, 224, 229, 232, 237,
239, 250, 268, 273, 280, 282,
285–288
- Јокановић-Михајлов, Ј. 141,
143, 155
- Караџић, В. 253, 273
Карлић, В. 193, 206
Катнић-Бакаршић, М. 269, 273
Кверк 14, 36, 37, 59
Клајн, И. 65, 80, 193–195, 198,
201, 207, 277, 283
Ковачевић, М. 22, 24, 29, 33, 35,
36, 69, 80, 83, 86, 87, 100, 102,
103, 115, 120, 121, 123, 124,
126, 129, 131–133, 135, 140,
142, 155, 160, 162, 175, 177,

- 192, 199, 203, 207, 209, 210, 214, 217, 218, 225, 229, 232, 234, 242, 244, 246, 248, 250, 251, 265-269, 273, 274, 280
- Кристал, Д. 37, 59
- Куљанин, С. 39, 42, 43, 46, 48, 49, 51, 59, 63, 80, 160, 175, 193, 203, 207
- Лалевић, М. 161, 175
- Ломпар, В. 161, 175, 193, 200, 201, 207
- Максимовић Леро, С. 160, 175, 194, 197, 203, 207
- Маретић, Т. 160, 173, 176, 194, 195, 199, 207, 228, 251
- Мишић-Илић, Б. 23, 36
- Мразовић, П. 19, 26, 36, 37, 55, 56, 59, 161, 162, 196, 176, 177, 184, 192, 197-199, 201, 202, 207, 210, 225, 229, 237, 251, 276, 277, 279, 283
- Никитин, М. В. 64, 80
- Николић, М. 61, 80, 269, 274
- Новаковић, С. 160, 176, 194, 195, 199, 207
- Његош, П II, П. 209, 220, 227, 229, 232-235, 237, 238, 240-242, 244, 246-249
- Палић, И. 63-65, 67, 75, 80
- Пипер, П. 65, 80, 194, 198, 201, 207, 277, 283
- Половина, В. 177, 192
- Поповић, Љ. 37, 59, 123, 124, 126, 129, 132, 137, 140, 201, 208, 229, 251
- Прањковић, И. 38, 59, 194, 198, 201, 208, 229, 251
- Радић-Дугоњић, М. 66, 80, 162, 176, 210, 225, 229, 251
- Ристић, С. 19, 36, 38, 59, 63, 80, 164, 174, 176, 177, 185, 192, 197, 198, 207, 210, 225, 229, 251
- Родионова, С. Е. 13, 18, 19, 36, 37, 40, 41, 59, 61, 62, 64, 67, 81, 142, 155
- Сааведра 22, 36
- Сесар, Д. 162, 163, 176
- Силић, Ј. 38, 59, 105, 121, 194, 198, 201, 208, 217, 225, 229, 251
- Симеон, Р. 123, 140, 195, 199, 208
- Симић, Б. 201, 204, 207
- Симић, Р. 201, 204, 207, 275, 283
- Скок, П. 274
- Станојчић, Ж. 37, 59, 201, 208, 229, 251
- Стародумова, Е. А. 164, 176, 209, 225, 227, 252
- Стевановић, М. 37, 59, 124, 132, 140, 159-161, 176, 194-196, 200, 201, 208, 228, 237, 249, 251, 252
- Стевовић, И. 37, 59, 164, 176, 193, 196, 197, 199, 201, 203, 208
- Тафра, Б. 163, 164, 170, 172, 176
- Терентева, Е. В. 61, 64, 67, 76, 81
- Тушек, Ј. 193, 206
- Ђорац, М. 142, 144, 155
- Храсте, М. 173, 174, 195
- Цој, А. 164, 176
- Чудомировић, Ј. 185, 187-189, 192
- Шкаљић, А. 254, 274

Биљешка о аутору

Ана Јањушевић Оливери рођена је 1977. године у Никшићу. Студије Српског језика и књижевности завршила је 2001. године на Филозофском факултету Универзитета Црне Горе. Магистрирала је 2005. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду са темом „Форме са императивним значењем у српском језику”, а докторску дисертацију „Начини интензификације синтаксичких јединица у савременом српском језику” одбранила је 2012. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Педагошки рад отпочела је као професор Српског језика и књижевности у Подгоричкој гимназији, након чега је радила као сарадник у настави на Факултету драмских уметности на Цетињу. Звање доцента, а потом ванредног и редовног професора за област Савременог српског језика стекла је на Филозофском факултету у Косовској Митровици, гдје држи наставу из више дисциплина на сва три нивоа студија. Учествовала је на двадесетак међународних научних скупова, а до сада је објавила монографије *Интензификаџорске џарџикуле у савременом српском језику* и *Синџакса и семанџика имџератџива у савременом српском језику*, као и педесетак научних радова. Њена научна интересовања преважно су везана за синтаксу, а потом и за семантику, прагматику и лингвистику текста.

Члан је Одјељења за језик Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори. Предсједник је Удружења грађана „Пријатељи Дечана” и један од уредника италијанског портала за православну културу и духовност www.hristos.it

Библиотека
ЗНАМЕН СРБИСТИКЕ
Одјељење за језик
Књига 17

Ана Јањушевић Оливери
НА РУБОВИМА СИНТАКСЕ

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник
проф. др Милош Ковачевић

* * *

Издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

За издавача
Емир Кустурица, директор

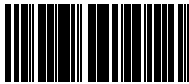
Лектура и коректура
др Гордана Станчић

Прелом текста
Жељка Башић Станков

Штампа
Белпак, Београд

Тираж
100

ISBN 978-99976-89-28-3

9789997689283

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

811.163.41'367

ЈАЊУШЕВИЋ Оливери, Ана, 1977-

На рубовима синтаксе / Ана Јањушевић Оливери. - 1.
изд. - Вишеград : Андрићев институт, 2024 (Београд : Бел-
пак). - 292 стр. : табеле ; 20 см. - (Библиотека Знамен срби-
стике. Одјељење за српски језик ; књ. 17 / уредник едиције
Милош Ковачевић)

Тираж 100. - На насл. стр. мјесто издавања: Андрићград. -
Биљешка о аутору: стр. 291-292. - Напомене и библиограф-
ске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 978-99976-89-28-3

COBISS.RS-ID 141471745

